

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE TEBLİĞ ANABİLİM DALI
DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE TEBLİĞ BİLİM DALI

**MAHMUT SÂMÎ RAMAZANOĞLU: DAVET VE İRŞAD
YÖNTEMLERİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlham ÇİÇEK

İstanbul

Haziran-2023

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE TEBLİĞ ANABİLİM DALI

DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE TEBLİĞ BİLİM DALI

MAHMUT SÂMÎ RAMAZANOĞLU: DAVET VE İRŞAD
YÖNTEMLERİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlham ÇİÇEK

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Adem ERGÜL

İstanbul

Haziran-2023

TEZ ONAY SAYFASI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ Anabilim Dalı,
Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Adem ERGÜL

Üye Doç. Dr. Faruk KANGER

Üye Doç. Dr. Murat KAYA

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Mahmut Sâmi Ramazanoğlu: Davet Ve İrşad Yöntemleri Bağlamında Bir Değerlendirme**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

İlham ÇİÇEK

ÖN SÖZ

Tarihe baktığımızda önemli şahsiyetlerin genellikle zor zamanlarda ortaya çıkmış, inançları uğruna sabırla mücadele etmiş, bu doğrultuda büyük kitlelere liderlik yapmış ve yön vermiş kişiler arasından çıktığını görürüz. Mahmut Sâmi Ramazanoğlu (k.s.) da din hizmetlerinde davet ve irşad faaliyetleri alanında, içinde bulunmuş olduğu dönemin zorluklarına rağmen, Allah’a karşı olan sorumluklarını, insanlığa karşı mesuliyetini, en güzel davet ve irşad yöntemlerini tatbik ederek, tedbiri de elden bırakmadan, sabırla ve eksiksiz yerine getirme gayreti içerisinde olan bu şahsiyetlerden biri olmuştur.

Bu çalışmanın başlangıcından son aşamaya gelinceye kadar kıymetli vakitlerinden bizlere zaman ayıran, engin bilgi birikim ve tecrübeleriyle çalışmaya yön veren ve olgunlaşmasını sağlayan başta muhterem Dr. Öğr. Üyesi Adem ERGÜL hocama ve araştırma sürecinde gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda bizlere tecrübelerini, hatıralarını aktaran kıymetli hocalarıma şükranlarımı sunuyorum.

Gayret bizden muvaffakiyet Allah’tandır.

İlham ÇİÇEK

İstanbul-2023

ÖZET

MAHMUT SÂMÎ RAMAZANOĞLU: DAVET VE İRŞAD YÖNTEMLERİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

İlham ÇİÇEK

Yüksek Lisans, Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Adem ERGÜL

Haziran, 2023- 115 Sayfa

Bir milletin en büyük kültürel miraslarından biri, o toplumun içerisinde yetişmiş ve etrafına ışık saçmış önemli şahsiyetleridir. İslamiyet'in geçmişten günümüze kadar dilden dile, gönülden gönüle aktarılmasında, kişileri imandan ihsan kıvamına doğru yönlendiren, İslamiyet'in en güzel bir şekilde yaşanmasına ve yaşatılmasına sebep olan ve takvada liderlik vasfına sahip önderleri yetiştiren kültürel zenginliklerimizden biri de tasavvuf kültürüdür. Mahmut Sâmi Ramazanoğlu da bu kültürün içinde Muhammed Esad Erbilî'nin irfan mektebinde yetişmiş; edep, hizmet ve pek çok fazilet ve kemâlatıyla ön plana çıkmış önemli bir şahsiyettir.

Bu çalışmada 1892-1984 yılları arasında yaşamış, Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun davet ve irşad faaliyetlerindeki usul ve üslubunu ana hatlarıyla analiz etmeyi ve örnek olması yönüyle de gelecek nesillere aktarmayı amaçlamaktadır.

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun irşad usul ve üslubunun motiflerini başta kendi yazmış olduğu eserlerde ve sohbetlerinde görmek mümkündür. Bu kaynakların yanında Sâmi Efendi'nin hayatı, görüşleri ve hatıraları ile alakalı birçok eser ortaya konulmuştur. Tüm bu eserler incelenerek analiz edildiğinden bu çalışmada yöntem olarak tarama modeli tercih edilmiş; nitel veri toplama aracı olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma neticesinde Sâmi Efendi'nin içinde bulunduğu dönemin siyasi ve ekonomik zorluklarına rağmen tedbiri elden bırakmadan Kur'an ve sünnet çizgisinde yaşamayı en büyük keramet olarak gördüğü tespit edilmiştir. O, her hususta ihlasa dikkat çekmiş, Allah resûlü örneğini ve sahabe örneğini kendi şahsında en güzel bir şekilde temsil etme gayreti içerisinde olmuştur. İnsanları ötekileştirmeden birlik ve beraberlik içerisinde, din kardeşliği çatısı altında, tevazu ve merhamet ikliminde insanlara nitelikli ilgi göstererek değer verdiğini hissettirmiş bu uğurda bütün imkânlarını ve vaktini cömertçe paylaşmıştır. Muhataplarını daima ümit var olma yoluna sevk etmiştir. Sâmi Efendi manevi terbiyenin merkezi olarak kalbi görmüştür. Manevi kalp temizliği için sohbet, evrad ü ezkar ve rabıtay ırşad vasıtaları olarak kullanmıştır. Kalbî temizlik kadar fiziki görünüme de önem verilmesi gerektiğini örnek yaşantısı ile göstermiştir. Sâmi Efendi ırşad faaliyetlerinde edep ve ahlaka sürekli vurgu yaparak, sabır ve sebat ile sevgi disiplini çerçevesinde, tevekkül, teslimiyet ve rıza halini kuşanarak tam bir mücahede ile sözden daha çok sükûta ağırlık verip çoğunlukla örnek olma modelini tercih etmiştir.

Anahtar kelimeler: Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, Tebliğ, Davet, ırşad, Tasavvuf

ABSTRACT

MAHMUT SÂMI RAMAZANOĞLU: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF INVITATION AND GUIDANCE METHODS

İLHAM ÇİÇEK

Master, Communication and Announcement in Religious Services

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr Adem ERGÜL

June, 2023- 115 Pages

One of the greatest cultural heritages of a nation is the presence of significant individuals who have grown up within that society and have shed light on their surroundings. One of our cultural riches is the Sufi culture, which leads individuals from faith to the state of ihsan, directing them towards the best possible expression and preservation of Islam, and nurturing leaders who exemplify piety. It has played a significant role in the transmission of Islam from the past to the present, crossing linguistic and spiritual boundaries, connecting hearts and minds. Mahmut Sâmi Ramazanoğlu is an important figure who emerged within this culture. He was raised in Muhammed Esad Erbilî's school of spiritual knowledge and stood out with his manners, service, and many virtues and merits.

This study aims to analyze the methods and style of invitation and guidance used by Mahmut Sâmi Ramazanoğlu, who lived between 1892 and 1984, in his activities. The study also intends to pass on his approach as an example to future generations.

It is possible to observe the motifs of Mahmut Sâmi Ramazanoğlu's guidance method and style primarily in the works he himself authored and in his conversations. Besides these sources, numerous works have been produced concerning Sâmi Efendi's life, views, and memories. In this study, a scanning model was preferred as the method,

and document analysis was used as the qualitative data collection tool by examining and analyzing all these works.

As a result of the research, it has been determined that Sâmi Efendi considered living according to the principles of the Quran and Sunnah without letting go of prudence, despite the political and economic challenges of the time, as the greatest virtue. He drew attention to sincerity (ihlas) in every matter and made efforts to represent the exemplary life of the Prophet Hz.Muhammad (s.a.v) and the companions in the most beautiful way within himself. He showed people respect and value without marginalizing anyone, fostering unity and togetherness under the roof of religious brotherhood, and demonstrating genuine care and compassion towards others in a climate of humility and mercy. In pursuit of this, he generously shared all his resources and time. He always motivated his interlocutors to remain hopeful. Sâmi Efendi saw the heart as the center of spiritual training. He demonstrated through his exemplary life that physical appearance should also be given importance along with spiritual heart cleansing. In his guidance activities, Sâmi Efendi consistently emphasized the importance of manners (edep) and ethics. He adopted a complete struggle with patience, perseverance, and the discipline of love, embracing trust (tevekkül), submission, and contentment. He placed more emphasis on silence than words and mostly preferred to lead by example.

Keywords: Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, Preaching, Invitation, Irshad, Sufism

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	I
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	1
1.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLARI	2
1.4. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ	3
1.4.1. Tebliğ, Davet ve İrşad Konuları ile Alakalı Literatür Değerlendirmesi	3
1.4.2. Mahmud Sâmî Ramazanoğlu ile Alakalı Literatür Değerlendirmesi	3
1.5. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM	6
DAVET VE İRŞADIN USUL VE ÜSLÛBU	6
1.1. TEBLİĞ, DAVET VE İRŞAD İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1.1. Davet (الدعوة)	6
1.1.2. Tebliğ (التبليغ)	8
1.1.3. İrşad (الارشاد)	9
1.1.4. Nasihat (النصيحة)	9
1.1.5. Va‘z, Mev‘iza (الوعظ, الموعظة)	10
1.1.6. Emr Bi'l-Ma'ruf ve Nehy Ani'l Münker (الامر بالمعروف والنهي عن المنكر)	10
1.1.7. Hidayet (الهداية)	11
1.2. DAVETİN TEMEL UNSURLARI.....	12
1.2.1. Davetçi.....	12
1.2.2. Davetin Muhatabı.....	12
1.2.3. Davetin Konusu	13
1.3. DAVET VE İRŞAD YÖNTEMLERİ.....	14
1.3.1. Sözlü Davet.....	14
1.3.2. Sözsüz Davet (Hal-Şahsiyet-Temsil)	18

1.4. DAVET VE İRŞAD VASITALARI	20
1.4.1. Söz	21
1.4.2. Yazı.....	21
1.4.3. Nitelikli İlgi.....	22
1.4.4. Davet Grupları Oluşturma ve Müesseseseleşme	23
1.4.5. Örnek Yaşantı	24
İKİNCİ BÖLÜM.....	25
MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU’NUN HAYATI VE ESERLERİ	25
2.1. HAYATI	25
2.1.1. Nesebi, Ailesi, Doğumu ve Çocukluğu	25
2.1.2. Gençlik Yılları ve Askerlik Dönemi.....	26
2.1.3. Yaşadığı Dönem ve Coğrafya	26
2.1.4. Eğitimi	27
2.1.5. Hocaları.....	29
2.1.6. İrşad İcazetnamesi.....	32
2.1.7. Silsilesi.....	35
2.1.8. İrşad Hayatı.....	39
2.1.9. Kişiliği	40
2.1.10. Son Dönemleri ve Vefatı.....	41
2.2. MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU’NUN ESERLERİ	43
2.2.1. Kitapları	43
2.2.2. Öğrencileri/Halifeleri/Yetiştirdiği Nesil.....	48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	49
MAHMUD SAMÎ RAMAZANOĞLU’NUN İRŞAD VE ÜSLUBU	49
3.1. İRŞADININ TEMELLERİ	49
3.1.1. Şer‘î Hassâsiyeti.....	49
3.1.2. Zaruri Bilgi Temeli-İlmihal.....	50
3.1.3. Salih Amellere Teşvik.....	50
3.1.4. Allah Resûlünün Örnekliği.....	51
3.1.5. Sahabe Örnekliği.....	51
3.1.6. Bid’at ve Hurafelerden Uzak Tasavvufi Bir Anlayış.....	52
3.1.7. Tam Bir Mücadele.....	52
3.2. İRŞAD VASITALARI.....	56
3.2.1. Sohbet	56

3.2.2. Evrad ü Ezkar.....	58
3.2.3. Altın Silsileye Rabıta	63
3.3. İRŞAD YÖNTEMLERİ.....	64
3.3.1. Kendi Şahsında Güzel Bir Temsil	64
3.3.2. Muhataba Değer Vermek ve Saygı Göstermek	68
3.3.3. Hizmet ve Merhamet.....	69
3.3.4. Tevazu ile Muamele.....	69
3.3.5. Manevi Terbiyenin Merkezine Kalbi Koymak.....	71
3.3.6. Disiplin	73
3.3.7. Sözden Çok Sükûta Ağırlık Vermek	76
3.3.8. Riyazet Halinde Yaşamak	76
3.3.9. Edep ve Ahlaka Sürekli Vurgu Yapmak	79
3.3.10. Tedbire Riayet Etmek	80
3.3.11. En Büyük Keramet Olarak İstikameti Görmek.....	81
3.3.12. Helal ve Haram Hassasiyeti	83
3.3.13. Daima Ümit Yolunu Tutmak.....	85
3.3.14. Kardeşlik İklimini Canlı Tutmak	85
3.3.15. İmkanlarını ve Vaktini Cömertçe Paylaşmak	87
3.3.16. Sabır ve Sebatla İrşada Devam Etmek	89
3.3.17. Birlik ve Beraberlik İçinde Kimseyi Dışlamamak.....	91
3.3.18. Her Hususta İhlasa Dikkat Çekmek	92
3.3.19. Tevekkül, Teslimiyet, Tefekkür ve Rıza Halini Kuşanmak.....	92
3.3.20. Muhatabın Anlayacağı Seviyeye Göre Konuşmak	95
3.3.21. Dış Görünüşe Dikkat etmek	96
3.3.22. Geri Bildirim ve Durum Değerlendirmesi Yapmak.....	96
SONUÇ	98
KAYNAKÇA.....	100
ÖZGEÇMİŞ	104

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselam.
Bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
cc.	: Celle Celalühu.
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dr.	: Doktor.
h.	: Hicrî.
Haz.	: Hazırlayan.
Hz.	: Hazreti.
ö.	: Ölümü.
Prof.	: Profesör.
r.a.	: Radıyallahü Anh.
s.	: Sayfa.
sad.	: Sadeleştiren.
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem.
tah.	: Tahkik eden.
terc.	: Tercüme eden.
trs.	: Tarihsiz.
vb.	: Ve benzeri.
k.s	: Kaddesallahu sırrah
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Anadolu coğrafyasında yakın tarihimize baktığımızda ilmî mirasımızın geçmişten günümüze taşıyıcısı konumunda önemli şahsiyetler yetişmiştir. Mahmut Sâmi Ramazanoğlu da Muhammed Es'ad Erbilî'nin tasavvufî mektebinde yetişmiş ve irşad alanında Es'ad Efendi tarafından vazifelendirilmiştir. Din hizmetleri alanında yaşamış olduğu dönemin zorluklarına rağmen, davet ve irşad faaliyetleri ile ilgili önemli hizmetler ifa etmiş, takvada önder şahsiyetlerden biri olmuştur. Bu tür şahsiyetleri ve insanlığa tanıtım usullerini ortaya çıkarmak çok mühim bir vazifedir. Bu sebeple böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur.

Bu çalışmaya özgün değer katan en önemli husus Mahmut Sami Ramazanoğlu'nun davet ve irşad faaliyetlerinde kullandığı yöntemleri ve metotları inceleyerek çağımız insanının İslam'ın irfânî boyutu ile zenginleşmesinin usul ve üslubunu ortaya koyabilmektir. Bu tespiti yaparken Sâmi Efendinin eserleri ve sohbetleri başta olmak üzere Sâmi Efendi'nin hayatı, görüşleri ve hatıraları ile alakalı birçok eser ortaya konulmuştur. Tüm bu eserler incelenerek analiz edildiğinden bu çalışmada yöntem olarak tarama modeli tercih edilmiş; nitel veri toplama aracı olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yönüyle araştırmamız, akademik sahada Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun davet ve irşad yöntem ve metotlarının değerlendirilmesine yönelik yapılan ilk çalışmalardan biri olacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma, günümüzde akademik mecrada ortaya konulan din hizmetlerinde iletişim, davet ve irşad yöntemleri bağlamında Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun içinde bulunmuş olduğu dönemin zor şartlarına rağmen davet ve irşad faaliyetlerinde nasıl bir yöntem kullandığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

İslam'ın tebliğ, talim ve terbiyesinde sûfilerin ve onların etrafında şekillenen dergâh, vakıf, dernek ve cemaat yapılarının önemi büyüktür. Toplum tarafından saygı duyulan bu yapıların liderliğini üstlenen önemli şahsiyetler bazen etkinliğini uzun yıllar boyunca devam ettirmiş ve etkileşim içinde bulunduğu mecralarda önemli şahsiyetler yetiştirmişlerdir. Yine bu şahsiyetler, din ve vatanları için önemli hizmetler ifa etmişlerdir. Mahmut Sâmi Ramazanoğlu da bu bağlamda yakın tarihimizde iz bırakan önemli kişilerden biridir. Tez çalışmamız, Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun davet ve irşad faaliyetlerinde kullandığı yöntemleri, modern dönemde akademik sahada ortaya konulan sözlü ve sözsüz davet ve irşad yöntemleri bağlamında karşılaştırarak ana hatlarıyla analiz etmeyi ve örnek olması yönüyle de gelecek nesillere aktarmayı amaçlamaktadır.

1.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

İslam'ın bir din olarak yayılmasında ve yaşanmasında hiç şüphesiz çok sayıda bileşenden bahsetmek mümkündür. Bunlar arasında ilmin öncülüğü ve âlimlerin yol göstericiliğinin önemi büyük ise de İslam'ın gönüllere girmesinde ve özellikle muhabbetle yaşanmasında âriflerin ve müridlerin rolü çok daha büyük olmuştur. Onların terbiye sisteminde ilmin rehberliği gerekli şart olarak görülmüş fakat yeterli bulunmamıştır. Zira ahlâk ve karakter oluşumu çok daha farklı vasıtalarla ihtiyaç hisseder. Burada örneklik çok önemli bir yerde durur. Hayranlık oluşturan bir kişiliğin merkezinde oluşan bu eğitim ikliminde ilginin, muhabbetin, beraberliğin, sohbetin, hizmetin ve istidada göre düzenlenmiş evrâd-ü ezkârın önemi büyüktür. Bu itibarla biz de bu araştırmada, yaşadığı dönemde tanıyanların şahitlikleriyle örnek bir irşad insanı olan Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun hayatı, irşadı, usul ve üslubunu ele alacağız.

Bu çalışmada tarihte modern çağda din hizmetlerinde iletişimde ortaya konulan davet ve irşad yöntemlerinin kavramsal çerçevede tanımı yapılacaktır. Bunun akabinde Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun davet ve irşad alanında kullandığı usul ve üslubu geniş kapsamlı litaretür taraması yapılarak ele alınacaktır. Araştırmanın neticesinde ulaşılan bulguların bir değerlendirmesi yapılacaktır.

1.4. Literatür Değerlendirmesi

Son dönemlerde din hizmetlerinde iletişim ve tebliğ alanında yayınlanan eserlerin artmaya başladığı görülmektedir. Bu alanda verilen eserler, davetçilere yol ve yöntem göstermesi bakımından değerli ve kıymetlidir.

Yakın tarihimizde yaşamış bir irşad insanı olması yönüyle Mahmut Sâmî Ramazanoğlu'nun davet ve irşad usul ve üslubu inceleneceği için, bu çalışmada öncelikle son dönemde ortaya konulan bazı önemli eserler analiz edilmiştir.

1.4.1. Tebliğ, Davet ve İrşad Konuları ile Alakalı Literatür Değerlendirmesi

Ebü'l Hasan en Nedevi' ye ait “*İslam'da Tebliğ Metodu ve Tebliğciler*”, yine bu alanda olmazsa olmaz bir eser olan Abdülkerim Zeydan'a ait olan “*İslam'da Davet ve Tebliğ*” eseri, Fethi Yelken'e ait “*İslam Davetçilerine Notlar*”, tebliğ, davet ve irşad alanında Prof. Dr. Ahmet Önkâl'ın bu alanda yazdığı “*Resulullah'ın İslam'a Davet Metodu*”, diyanet yayınlarından neşredilen Fikret Karaman'a ait “*Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*”, Celal Çelik “*Davetin Esasları ve Davetçinin Ahlakı*” istifade edilen eserlerdendir.

Ensar yayınlarından neşredilen “*Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ*” kitabı, alanında uzman isimlerin davet ve irşad üzerine yazdıkları makalelerden oluşmaktadır. Tezimizde başvuracağımız kaynaklar arasında yer alması bakımından önemli bir eserdir.

Muhammed Ebü'l-feth el-Beyânûnî'nin “*Davet İlmi*” kitabı bu alanda kapsamlı bir bilgi birikimine sahip olduğu için kayda değer eserler arasındadır.

Tüm bu eserlerin yanında tebliğ, davet ve irşad alanında yazılmış yüksek lisans tezleri ve makalelerden istifade edilmiştir.

1.4.2. Mahmud Sâmî Ramazanoğlu ile Alakalı Literatür Değerlendirmesi

Sâmî Efendi, zamanının zor şartlarına rağmen Cumhuriyet döneminde insanlara İslam'ı gerçek manası ile anlayıp, sevdirek yaşama ve yaşatma noktasında en feyizli şahsiyetlerden biri olmuş, büyük bir kitleyi, uyguladığı irşad yöntemleri ile tasavvuf

deryası ile tanıştırmıştır.¹ Sâmi Efendi'nin eserlerini incelediğimizde kullanmış olduğu irşad yöntemlerinin büyük bir kısmını tespit etmek mümkündür.

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun hayatını, eserlerini ve görüşlerini geniş kapsamlı bir şekilde anlatan Musa Topbaş'ın "*Sultânü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmud Sami Ramazanoğlu*", yine Mahmut Sami Efendi gibi bu yolun liderlerini, hayatları ve görüşlerini ele alan Osman Nuri Topbaş Hoca Efendi'ye ait "*Altın Silsile*" adlı güzide eser, Osman Akbulut'un "*Arifler Sultanı Ramazanoğlu Mahmut Sâmi ve Sultan-ül Arifîn Eş Şeyh Mahmud Sami Ramazanoğlu*", Mustafa Özdamar'ın "*Ramazanoğlu Mahmut Sâmi*", Vahit Göktaş'ın bu alanda yazılmış geniş kapsamlı "*Mahmut Sâmi Efendi Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*" ve "*Tasavvuf Yazıları*", Necdet Tosun'un "*Mahmut Sami Ramazanoğlu*" yine bu alanda yazılmış Selim İç'e ait olan yüksek lisans tezi "*Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*" isimli kitap ve araştırmalar çalışmamızda istifade edilen kaynaklar arasındadır. Bunun yanında "www.islamveihsan.com", "*Erkam Radyo Sohbet Arşivi*", "*İlamtv*" "*Altınoluk Dergisi*" gibi basın yayın organları da çalışmamızda istifade edilen kaynaklar arasındadır.

Mustafa Eriş, *Hatıralar 1-4*, Erkam Yayınları, 2009-2018. Uzun yılların emeği neticesinde Sami Efendi'nin etkileşim içerisinde olmuş olduğu kişilerin hatıralarından derlenen 4 Cilt olarak yayınlanmış bir eserdir.

Hacı Mustafa Kamer, Kamerzade, *Sohbetler-Hatıralar*, Hazırlayan: Ahmet Aköz, Erkam Matbaası, İstanbul, 2013. Bu eserin 28-79. sayfaları arasında Sami Efendi ile ilgili hatıralar ve muhtelif tasavvufi irşad konuları ele alınmıştır.

Zahide Topçu- Mehmet Topçu, *Sohbet-i Arifan* (Büyüklerin Sohbetleri) eserinin 13-22 sayfaları arasını oluşturan bölümü de Sâmi Efendi'nin irşad metotları bağlamında örnek hayatına, sohbet ve nasihatlarına yer verilmiştir.

1.5. Araştırma Yöntemi

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun irşad usul ve üslubunun motiflerini başta kendi yazmış olduğu eserlerde ve sohbetlerinde görmek mümkündür. Bu kaynakların

---

¹ Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüzde Tasavvuf Hareketleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002), s.367.

yanında Sâmi Efendi'nin hayatı, görüşleri ve hatıraları ile alakalı birçok eser ortaya konulmuştur. Tüm bu eserler incelenerek analiz edildiğinden bu çalışmada yöntem olarak tarama modeli tercih edilmiş; nitel veri toplama aracı olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Ortaya çıkan bulgular neticesinde Sâmi Efendinin tebliğ, davet ve irşad faaliyetlerinde kullanmış olduğu usul ve üslup ana hatları ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DAVET VE İRŞADIN USUL VE ÜSLÛBU

Allah (cc.), insanların dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşabilmeleri için peygamberleri vasıtasıyla, dünyada nasıl ve ne şekilde yaşayacaklarına dair ilahi kanunlar göndermiştir. İnsanlar ne zaman ki Allah'ın emir ve yasaklarına uymadıklarında, bu hususta bir eksen kayması yaşadıklarında, Allah (cc.) onlara tekrar elçileri vasıtasıyla gerçeği bildirmiştir. Yüce Rabbimiz insanlara elçileri vasıtasıyla hak ve hakikati öğrettiği gibi elçilerine de insanlara bu ilahi kanunları aktarırken davet, irşat ve tebliğin usul ve üslubunun nasıl olması gerektiğini de öğretmiştir. İnsanlık tarihi boyunca tüm peygamberlerin yaptıkları, Allah'ın insanları hakka çağırmasına aracılık etmek ve insanlara rehberlik yapmaktır. Peygamberler de bu görevin sorumluluğunu taşıyarak, insanlara Allah'ın dinini tebliğ etmiş ve görevlerini hakkıyla yerine getirmişlerdir. Bu görevi yaparken kullandıkları üslup ve metotlar ise bütün davetçilere, Peygamber varislerine bu noktada örnek olmaya devam ede gelmektedir.

1.1. Tebliğ, Davet ve İrşat ile İlgili Kavramsal Çerçeve

İnsanlığın oluşumundan günümüze kadar süregelen dini mesajların anlaşılması, yaşanması ve yeni kuşaklara aktarılması bağlamında bu alanda zengin bir kavram literatürü oluşmuştur. İslamî literatürde ki bu kavramların çoğunluğu Kur'an ve sünnet kaynaklıdır.² Biz burada bu alana ait olan ve sıkça kullanılanları ele alacağız:

1.1.1. Davet (الدعوة)

“Davet” Arapça’ da (دعا) fiilinin mastarı olup sözlükte “çağırarak, ölüye ağlamak, birinden yardım istemek, seslenmek, adlandırmak, dua veya beddua etmek, ziyafete çağırarak, propaganda yapmak” gibi anlamlara gelir.³ Ayrıca “davet” (دعوة) aynı

---

² Hasan Kâmil Yılmaz, “Tebliğ, Davet ve İrşad ile İlgili Kavramsal Çerçeve”, *Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ*, ed. Hasan Kâmil Yılmaz- Faruk Kanger (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), s.12.

³ Geniş bilgi için bk. Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî ġaribi'l-Kur'ân* (Beyrut: ed-Daru's-Şâmiyye, 1412), 315-316; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lüġa ve sıhâhu'l-Arabiyye* (Beyrut: Daru'l-İlim, 1407), 6/2336; İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet Yayınları, 2010), s.115.

kökten bir isim olarak “ziyafet yemeği (velime), dava, şîâr” gibi manalarda da kullanılmıştır.⁴

İstılahtaki manası ise, “İslam’ı tanıtmak, çeşitli yöntemleri kullanarak insanları İslamiyet’i kabul etmeye, İslam’ın emir ve yasaklarına uymaya çağırarak, yönlendirmek ve aktarmak demektir.”⁵

Başka bir ifade ile davet, “Kendisi ile insanlara İslâm’ı ulaştırma, öğretme ve yaşanan hayatın içinde tatbikatının yapılabilirdiği kaide ve usuller bütünü ifade eder.”⁶

Davet, Kur’an-ı Kerîm’de 6 yerde⁷ geçmekte olup türevleri ile beraber 205 yerde kullanılmıştır.⁸ Kur’an-ı Kerîm’de ve hadis metinlerindeki manalarına baktığımızda davetin İslâmî inanç ve değerlerin kabul edilip uygulanmasını ve aktarılmasını hedef alan bir faaliyet olduğunu, dolayısıyla hem gayrimüslimlere hem de Müslümanlara yönelik olabileceğini göstermektedir. Bu yönü ile tebliğ ve irşat gibi kavramlardan ayrılır. Kur’an-ı Kerim’de; “*Ümmîlere kendi içlerinden, onlara ayetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen O’dur. Hâlbuki onlar daha önce apaçık bir sapkınlık içindeydiler.*”⁹

Allah Teâlâ’nın “onlara ayetlerini okuyacak” sözü beyan ve tebliği kapsar. Bu da dâvet unsurlarının ilkidir. Allah’ın “onları arındıracak, onlara kitabı öğretecek” sözü talimi ve terbiyeyi kapsar. Yine Allah’ın “onlara kitabı ve hikmeti öğretecek” sözü tatbiki

---

⁴ Mustafa Çağrı, “Da‘vet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

⁵ Sündüz Hanedar Oktar, *Kur’anda Tebliğ Metodu* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019), s.23.

⁶ Muhammed Ebü’l-Feth el-Beyâûnî, *Davet İlmi (giriş)*, çev. Murat Kaya (Ensar Neşriyat, 2021), s. 23.

⁷ el-Bakara,2 /186; Yunus,13/ 89; Ra’d,13/14; İbrahim,14/44; Rum,30/25; Mü’min,40/43

⁸ Çağrı, “Da‘vet”, 9/16.

⁹ el-Cum’a,62/2. Ayrıca bkz. el-Bakara,2/129,151; Âli İmran,3/164.

kapsar.¹⁰ Çünkü burada “Kitap” Kur’an-ı Kerim, “hikmet” de âlimlerin çoğunluğunun dediği gibi sünnet-i nebeviyedir.¹¹ “Sünnet” hakikatte “yol” demektir, yani bu Kur’an’ı tatbik etme yolu. Sünnet, Müslümanlara Kur’an’ın fertler ve cemaatler bazında nasıl tatbik edileceğinin yolunu açıklar.

1.1.2. Tebliğ (التبليغ)

Tebliğ kelimesi "buluğ" (بلوغ) mastarından türetilmiştir. Buluğ, erişkin anlamına gelirken tebliğ de eriştirmek, bildirmek, nakletmek, taşımak, yerine teslim etmek ve ulaştırmak demektir.¹² İstilahtaki manası ise peygamberlerin Cebrail aracılığıyla Allah’tan aldığı mesajları insanlara ulaştırma ve aktarma görevinin adıdır. Peygamberlerde bulunması gereken beş özellikten (sıdk, emanet, fetanet, ismet, tebliğ) birinin adı da “tebliğ” dir.¹³

Peygamberler Allah’tan aldıkları emirler hakkında susma, gizleme veya aktarmama gibi tercihlerde bulunma hakkına sahip değillerdir. Hiçbir emri eksiltmeden, gizlemeden usulüne uygun bir şekilde bildirmek zorundadırlar. Bu konu ile alakalı Allah (cc.) Kur’an-ı Kerim’de: “*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan elçilik vazifeni yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu doğru yola erdirmez.*”¹⁴ buyurmaktadır.¹⁵

---

¹⁰ el-Beyanuni, *Davet İlmi (giriş)*. s.24

¹¹ İmam Şafii, *Er-Risale (İslam Hukukunun Kaynakları)*, çev. İbrahim Çalışkan- Abdulkadir Şener (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), s.51.

¹² Geniş bilgi için bk. el-Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1316-1317; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 144-145; Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 639.

¹³ Kâmil Yılmaz, “Tebliğ, Davet ve İrşad ile İlgili Kavramsal Çerçeve”, s.14.

¹⁴ el-Maide, 5/67.

¹⁵ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.639.

1.1.3. İrşad (الارشاد)

İrşad kelimesi “rüşt” (رشد) kökünden türemiş bir mastar olup “sözlükte “doğru yolu bulup kararlılıkla benimsemek” anlamındadır.”¹⁶ Rüştün zıddı sapıklık ve azgınlıktır.¹⁷ İstılahtaki manası ise “mü’minleri dini görevlerini hakkı ile yerine getirmeye çağırmaktır.” Allah (cc.)’nun kulunun fillerini kendi rızası doğrultusunda yaratması anlamına gelen “Tevfik” kelimesi ile de anlam yakınlığı vardır.¹⁸ İrşad “hidayet” kelimesi ile eş anlamlı olarak da kullanılmıştır. Ancak hidayeti gerçekleştirme işi daha çok Allah’a nispet edildiği halde, irşad kul’a da izâfe edilebilmektedir.¹⁹ İrşad genellikle daveti kabul etmiş müminlerin gelişimine destek sağlamak için kullanılan bir kavramdır.²⁰

1.1.4. Nasihat (النصيحة)

Sözlükte “saf bir şey, halis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak; iyi niyet sahibi olmak ve başkasının iyiliğini istemek” anlamına gelen ve “nush” (نصح) mastarından türeyen “nasihat” kelimesi “başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt; başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret” manalarında kullanılmaktadır.²¹

Nasihat, “tebliğ ve telkinde bulunma vasfına sahip kimselerin nefsani amaçlar ve menfaatlerden uzak bir şekilde sadece Allah’ın rızasını gözeterek muhatabının amellerini kötülüklerden, hilelerden, gösteriş gibi yanlışlardan kurtarmak amacıyla

---

¹⁶ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 2/474; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 354-355; Bekir Topaloğlu, “İrşad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 22/454.

¹⁷ Esra Hacı Müftüoğlu, *Kur’an-ı Kerimin İrşad Üslubu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2010), s.1.

¹⁸ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.320.

¹⁹ Topaloğlu, “İrşad”, 22/454.

²⁰ Kâmil Yılmaz, “Tebliğ, Davet ve İrşad ile İlgili Kavramsal Çerçeve”, s.19.

²¹ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 808; Mustafa Çağrı, “Nasihat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/s.408.

aklının anlayabileceği bir ölçüde hakkı açıklama, hakkı söyleme ve hakka doğru yönlendirmesidir.”²²

Kur'an-ı Kerim'de nasihat kelimesi türevleriyle birlikte 12 yerde isim ve fiil olarak geçmekte olup samimiyet ve içtenlikle söylenen tatlı söz manasında kullanılmaktadır.²³

1.1.5. Va'z, Mev'iza (الوعظ, الموعظة)

Vaaz (وعظ) ve mev'iza (موعظة) sözlükte kelime anlamı olarak nasihat etmek, öğüt vermek, ders vermek, manalarına gelmektedir. Bir kimseye kalbini yumuşatacak şekilde söylenen dokunaklı söz ile öğüt vermek şeklinde de tanımlanabilir.²⁴ “Onlar Allah'ın kalplerindeki bildiği kimselerdir; onlara aldırma, vaaz/öğüt vererek gönüllerine tesir edecek güzel söz söyle.”²⁵

Kur'an-ı Kerim'de “vaaz” kelimesi doğrudan geçmemekte olup “mev'iza” gibi isim ve fiiller şeklinde yirmi beş yerde geçmektedir.²⁶

1.1.6. Emr Bi'l-Ma'ruf ve Nehy Ani'l Münker (الامر بالمعروف والنهي عن المنكر)

Emr-i bi'l ma'ruf ve'n nehy-i ani'l münker, “İyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye dayalı faaliyetler” için kullanılan dinî, ahlâkî ve hukukî bir tabirdir.²⁷ Arapça 'da maruf kelimesi “bilmek, tanımak, düşünerek kavramak” anlamında ki “irfan” kelimesi kökünden türemiş olup “tanınan, bilinen, benimsenen şey” manasına gelir. Münker kelimesi ise “yadırganan, sıkıntı duyulan, tasvip edilmeyen şey” demektir.²⁸ Kur'an-ı

²² Fikret Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet* (Ankara: Diyanet Yayınları, 2007), s.55.

²³ Kâmil Yılmaz, “Tebliğ, Davet ve İrşad ile İlgili Kavramsal Çerçeve”, s.21.

²⁴ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 876.

²⁵ en-Nisa, 4/63

²⁶ Kâmil Yılmaz, “Tebliğ, Davet ve İrşad ile İlgili Kavramsal Çerçeve”, s.21.

²⁷ Osman Oral, “Şeyhülislâm Haydarizâde İbrahim Efendi'nin “Emir Bi'l-Ma'rûf Nehiy Ani'l-Münker” Adli Makalesi” 14/1 (Şubat 2016).

²⁸ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 860-862; Mustafa Çağrı, “Emir Bi'l-Ma'rûf Nehiy Ani'l-Münker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/138.

Kerim’de marufu emretmek ve münkeri yasaklama konusu dokuz yerde geçmektedir. İslami kaynaklara göre Kur’an-ı Kerim’de geçen “İçinizden hayra davet eden, ma’rufu emredip münker den men eden bir topluluk bulunsun. İşte felaha erenler bunlardır.”²⁹ ayet-i kerimesi gereği toplumun ihyası ve inşası için iyiliğin yaygınlaştırılıp, kötülüğün engellenmesi adına bir sistem kurulmasının farz olduğu noktasında ittifak etmişlerdir. Tarihsel süreç içerisinde bunun uygulamaya konulan örneklerinden biri “hisbe ve ihtisap” adıyla kurulan teşkilatlardır.³⁰

1.1.7. Hidayet (الهداية)

Hidayet, doğru yola göstermek, doğru yola girmek manasındaki “h-d-y” (هدي) kökünden türemiştir. Hidayet kelimesinin zıddı “dalalettir” (ضلالة). İmânî ve amelî konularda muhatabına nazik bir şekilde, güzel bir üslupla yol göstermek; muhatabını doğru yola iletmek manasındadır.³¹ Kur’an-ı Kerimde hidayet kelimesi doğrudan yer almamakta birlikte “hüdâ” seksen beş yerde bulunmakta olup bunun yanında farklı fiil çekimleri ile beraber “hâdî”, “hüdâ”, “mühtedi” isimleri ile birlikte büyük bir çoğunluğu Allaha izafet olmak üzere 300’ü aşkın yerde geçmektedir.³²

Hidayet iki kısma ayrılır:

1. Hidâyet-i mûsile: Buna tevfiğ de denir. Doğru yolu gösterip açıklama, hakikati beyan etmek manasındadır. Allah’ın bir kulunu akli selime ve şer-i şerife uygun olan bir konuda başarıya ulaştırması, elinden tutması ve hedefe götürmek manasındadır. Bu yönüyle hidâyet-i mûsile sadece Allah’a izafe edilmektedir.
2. Hidâyet-i gayri mûsile: Hakikati beyan etmek, doğru yolu göstermek manasına gelmektedir. Bu yönüyle irşad ve beyan anlamıyla bağlantılıdır. Dolayısı ile davet,

---

²⁹ Al-i İmrân, 3/104.

³⁰ Selim Argun, “Tebliğ ve Davet İlmi: Bazı Ön Görüler ve Teklifler”, *Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ*, ed. Hasan Kâmil Yılmaz- Faruk Kanger (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), s.45.

³¹ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 835; Kâmil Yılmaz, “Tebliğ, Davet ve İrşad ile İlgili Kavramsal Çerçeve”, s.15.

³² Yusuf Şevki Yavuz, “Hidâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/473.

tebliğ ve irşad ile bağlantılı olarak kastedilen hidayet ikinci manasında kullanılan hidâyet-i gayri mûsile dir.³³

1.2. Davetin Temel Unsurları

1.2.1. Davetçi

Kelime manası, daveti yapan, davet eden, çağıran ve bir kimseyi sevk ve teşvik eden kimsedir.³⁴ İstilahtaki manası ise İslam'ın insanlara ulaşmasını sağlayan, öğreten ve tatbik edilmesi için çalışan her bir kimseye davetçi denir.³⁵ Başka bir ifade ile insanları ebedi kurtuluş sebeplerine çağırma vazifesini ve mükellefiyetini kendisinde bulunduran insandır.³⁶

Tarih boyunca insanları Allah'a davet eden Peygamberler bir davetçi oldukları gibi kendi ümmetlerinden bu vazifeyi yapanlar da bir davetçidir. Bu kişiler Allah (cc.) tarafından Kur'an'ı Kerim'in şu ifadesi ile “...Allah'a çağıran kimselerden daha güzel sözlü kim vardır?”³⁷ övülmüştür. Allah'a davet hususunda Kur'an'ı Kerim'de geçen emirlerin umumiliği sebebiyle bütün Müslümanlar güçleri nispetinde bilgi sahibi oldukları konularda İnsanları İslam'a davet hususunda sorumludurlar. Bu bağlamda İslam dininde Hristiyanlıkta olduğu gibi ruhbanlık sınıfı yoktur. Dolayısı ile müslümanım diyen herkes aynı zamanda bir davetçidir.

1.2.2. Davetin Muhatabı

Kendisine davet yöneltilen kimsedir. Yani davete muhatap olan “insan” diye tarif edilebilir.³⁸

---

³³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, thk. Asım Cüneyt Köksal- Murat Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 1/s.237.

³⁴ Celal Çelik, *Davetin Esasları ve Davetçinin Ahlakı* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2014), s.48.

³⁵ Muhammed E. El-Beyanuni, *Davet İlmi (giriş)*, çev. Murat Kaya (Ensar Neşriyat, 2021), s.44.

³⁶ Çelik, *Davetin Esasları ve Davetçinin Ahlakı*, s.48.

³⁷ en-Nahl, 16/35.

³⁸ el-Beyanuni, *Davet İlmi (giriş)*, s.45.

*“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle mücadele et. Kuşkusuz senin Rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir.”*³⁹ âyetinde tebliğ, davet ve irşad dilinin temel dinamikleri olarak hikmet, güzel öğüt ve güzel bir şekilde mücadele ile davet tavsiye edilirken muhatabın kim olduğu belirtilmemiş ve umumi bir hitap tarzı benimsenmiştir. Bu durum davetin kapsamına müminler de dâhil olmak üzere tüm insanların girdiği anlamı taşımaktadır.⁴⁰ Kur’an-ı Kerim’de İnsanlar; kâfir, münafık, ehli kitap, müşrik ve müslüman olmak üzere beş sınıfa ayrılmıştır.⁴¹ Tebliğ, davet ve irşad faaliyetlerinde başarılı olabilmek için bu insan sınıflarını iyi tanımak ve bu sınıflara karşı nasıl bir davet ve irşad metodunun kullanılması gerektiğini analiz etmek gerekir.

Davette etkili olabilmek ve duygu aktarmasını iyi bir şekilde yapabilmek için kişi öncelikle kendi nefsinden başlamadır. Kur’an-ı Kerim’de *“Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. O nu arzularıyla baş başa bırakanda ziyan etmiştir.”*⁴² Sonrasında ise davetçinin yakın çevresi ilgi alanına girmelidir. Çünkü davet, tebliğ ve irşad faaliyetlerinde öncelik sıralamasına Allah (cc.) Kur’an-ı Kerim’de *“Hem en yakın hısımlarını inzar et.”*⁴³ âyetiyle işaret etmiştir.

1.2.3. Davetin Konusu

Davet ’in manası İslam’ın insanlara ulaşmasını, öğretilmesini ve tatbik edilmesini sağlamaktır. Bu bağlamda davetin genel manasından hareketle davet ve irşadın

---

³⁹ en-Nahl, 16/125.

⁴⁰ Abdulkadir Karakuş, “Hz. Peygamber’in Tebliğ Dili ve Bunun Kur’ânî Temelleri”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 3/2 (31 Ekim 2019), s.275.

⁴¹ Mustafa Çatlı, *Kur’anda Davet ve Çağdaş Davet Eğitimleri* (Konya: Esra Yayınları, 1996), s.78.

⁴² eş- Şems, 91/9-10.

⁴³ eş-Şu’ara, 26/214.

konusu, davetçinin muhatabına tebliğ etmeye, öğretmeye ve tatbik etmeye çalıştığı “İslam” dır.⁴⁴

İslam’ın kelime manası boyun eğmek, teslim olmak demektir.⁴⁵ İstılahtaki manası ise iki kısma ayrılır:

1. Genel manası: Allah’tan emirler doğrultusunda Allah’a kulluk etmeye ahirete iman etmeye ve salih ameller işlemeye davet eden bütün semavi dinlerin ismidir.⁴⁶
2. Özel manası ise: Allah’ın emirleri doğrultusunda Hz. Muhammed (s.a.v) getirdiği inanç, amel ve ahlaki konuları ihtiva eden inanç sistemidir.⁴⁷

1.3. Davet ve İrşad Yöntemleri

1.3.1. Sözlü Davet

Tebliğ, davet ve irşad faaliyetlerinde kullanılacak sözlü yöntem ve metotlarının nasıl olması gerektiğini Allah (cc.) Kuran-ı Kerim’de Nahl Suresi 125. Âyette⁴⁸, Hz. Peygamber’in şahsında beyan etmiştir. Buna göre sözlü daveti şu üç başlık altında değerlendirmek mümkündür: Hikmet, güzel öğüt ve güzel bir şekilde mücadele yöntemleridir.

3.1.1.1. Hikmet

Tebliğ ve davette hikmet: “Her şeyi yerli yerine koyan üslup ve yöntem” dir. Bu yönü ile hikmet üslubu, bütün davet yöntemlerine hâkim olmaktır.⁴⁹ Hikmet, “Eşyanın

---

⁴⁴ el-Beyanuni, *Davet İlmi (giriş)*, s.40.

⁴⁵ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.322.

⁴⁶ A.g.e., s.323.

⁴⁷ el-Beyanuni, *Davet İlmi (giriş)*, s.164.

⁴⁸ Nahl,16/125, “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir.”

⁴⁹ el-Beyanuni, *Davet İlmi (giriş)*, s.217

hakikatini bilme, güzel ve isabetli işler yapmaktır”.⁵⁰ Hikmet, faydalı amele götürmesi hasebiyle ilim, ilme dayanması sebebi ile faydalı amel, ilim ve amelde işi sağlam yapmak demektir. Diğer bir ifade ile söz ve fiilde isabettir.⁵¹

Hikmet, hüküm ve hâkim aynı kökten gelir. Dolayısı ile hikmetin kaynağı Allah (cc.) dır. Bununla beraber Peygamberler de hikmet sahibi kişilerdir. Kuran-ı Kerim’de hikmetin değeri şöyle ifade edilir: “Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar.”⁵² Bu âyetten de anlıyoruz ki hikmet her isteyene verilmez. Allah (cc.) hikmeti dilediğine verir. Bu bağlamda dini tebliğ ve davet vazifesini üslenen bir kişi, şayet hikmet ehli değilse bu noktada hikmet üslubu olarak âyet, hadis ve hikmet ehlinin sözlerini kullanmalıdır.

Bazı âlimlerimiz de hikmetin Peygamber (s.a.v.) Efendimizin sünneti olduğunu ifade etmişlerdir. Kur’an-ı Kerim’de: “...onlara kitap ve hikmeti öğretecek bir peygamber gönderilmiştir.”⁵³ âyetinde geçen hikmet ile kastedilen peygamberimizin sünnetidir. Bu minvalde bir tebliğ, davet ve irşad vazifesini üstlenen kişi peygamberimizin sünnetini iyi bilen ve tatbik eden kişi olmalıdır.

Din hizmetlerinde irşad faaliyetlerinde bulunan kişide bulunması gereken bilgi alanlarından biri de irşad faaliyetlerinin hangi yöntemler kullanılarak yapılması gerektiğidir. Muhatap kitlenin psikolojik ve sosyolojik özelliklerinin bilinmesi ve irşad ortamının şartlarının göz önüne alınması da önemlidir. İrşad eğitiminin verilmesinde bu konuların göz önünde bulundurulması, âyette geçen “hikmet ile çağır” ifadesinin açılımı olarak görülebilir.⁵⁴ Bu bağlamda davetçinin tebliğ ve irşad esnasında dikkatli ve basiretli olması gerekir. Muhatap kişinin ruhî ve manevî durumu, yetenekleri, içinde

---

⁵⁰ Atilla Çetin, “Hikmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/519.

⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2021, 1/s.981.

⁵² el-Bakara, 2/286.

⁵³ el-Bakara,2/129; ayrıca bkz. Âl-i İmran 3/164.

⁵⁴ Sündüz Hanedar Oktar, *Kur’an da Tebliğ Metodu* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019), s.43.

bulunduğu şartların göz önünde bulundurulması ve mesajın bunlara uygun bir şekilde iletilmesi davet ve irşadın sıhhati için lüzumludur.

3.1.1.2. Güzel Öğüt

Tebliğ ve irşad dilinin ihtiyaç duyduğu sözlü davet metotlarından bir diğeri de ikna etmeye yönelik delillere dayanan “*mev‘iza-i hasene*” yani “*güzel öğüt*” yöntemidir.

Davet ve irşad hususunda güzel öğüt yönteminin birçok çeşidi vardır. Bunlardan bir kısmı şu şekildedir:

a) Muhataba karşı açık bir şekilde yumuşak bir eda ile söylenen söz: Allah (cc.) Kuran-ı Kerim’de: “*Sen onlara sırf Allah’ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi.*”⁵⁵ buyurmuştur.⁵⁶

Muhataba şefkat, merhamet ve sevgi ifade eden sözcüklerde yumuşak, tesirli bir eda ile söylenen sözler kapsamına girer. “Ey babacığım!”, “Yavrucuğum!”, “Pek muhterem kıymetli cemaatim!”, “Aziz kardeşlerim!” gibi sözlerle hitap etmek, davetçinin muhataplarına “Seni Allah için seviyorum”, “Senin için endişeleniyorum” gibi sözler söylemesi buna örnektir.⁵⁷

b) Tesirli bir şekilde yapılan konuşma: Yine Kuran-ı Kerim’de “*...kendilerine öğüt ver onlara, öz benliklerine ulaşacak tesirli söz söyle.*”⁵⁸ buyrulmuştur.

c) Hikmetli kıssalar anlatım yöntemi kullanılarak etkili iletişimi destekleme: Kıssaların anlatılmasının irşad faaliyetlerinde, eğitimde ve öğretimde önemli bir yeri vardır. Kuran-ı Kerim’in yaklaşık olarak üçte birinin kıssalardan oluşması tebliğ, davet ve irşad noktasında kıssalarla anlatımın önemli bir yerinin olduğunu göstergesidir.⁵⁹

d) Muhataba şükür gerektiren nimetleri hatırlatmak.

e) İletişimde etkili bir beden dili kullanma: İletişim sadece kelimeler ile yapılan bir olgu değildir. Yapılan bir araştırmaya göre etkili bir iletişimde sözcüklerin etkisi % (7-

---

⁵⁵ Al-i İmrân, 3/159.

⁵⁶ el-Bakara, 2/83.

⁵⁷ el-Beyanuni, *Davet İlmi (giriş)*, s.229

⁵⁸ en-Nisa, 4/63.

⁵⁹ Ömer Çelik vd., *En Güzel Öğretmen Hz. Muhammed Mustafa* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2014), 115.

10), ses tonu % (30-35), beden dili (jestler, mimikler, yüz ifadesi, fiziksel duruş, göz hareketleri...) ise % (55-60) olduğu saptanmıştır.⁶⁰

f) Terğib ve terhibin birlikte kullanılması: Terğip, muhatabını bir şey yaptırmaya teşvik ettirme ve rağbet ettirme sanatıdır. Terhib ise terğibin tam zıddı olarak kişiyi bir şeyden sakındırma ve korkutma hareketleridir.⁶¹

Olumsuz şartlara karşı gösterilen tahammül ve sabır da bu kategoride değerlendirilir.

3.1.1.3. Mücadele

Mücadele “cedel” kökünden türemiştir. Kelime sözlükte “Sürtüşme ve üstün gelme bağlamında çaba sarfetmek” manasına gelmektedir.⁶²

Tebliğ, davet ve irşad faaliyetlerinin muhatabı insan dır. İnsanlar da kendi aralarında sınıf sınıftır. Bundan dolayı muhatapların hepsi her söyleneni saygı ile dinleyip hemen kabul edecek bir yapıda değildirler. İtiraz edenler, karşı fikir ileri sürenler hatta hakikati bildiği halde inat edip sadece kendi fikirlerinin doğru olduğu mücadelesi içerisine girecek olan kişiler olacaktır. Bu sebepten tebliğ, davet ve irşad faaliyetlerinde Nahl süresi 125. âyet-i kerime’de geçen sözlü irşad metotlarının üçüncüsü olan “*en güzel bir şekilde mücadele*” yöntemi bu gibi durumlara karşı çözüm üretmek için ortaya konulmuştur. Bu sebepten dolayı bu yöntemin iyi anlaşılıp tatbik edilmesine ihtiyaç vardır. Çünkü Allah (cc.) bu ayette mücadele et demiyor, en güzel bir şekilde mücadele et kelimesini özellikle kullanıyor.

Mücadele iki kısma ayrılır:

a) Övülen mücadele: Doğru ve uygun olan yöntem ve metotlarla hakkı ortaya koyup ona yardım etmeyi hedefleyen ve hayra sebep olan mücadeledir.⁶³

---

⁶⁰ Ali Özdemir, *Beden Dili- Etkili İletişim- Etkili Konuşma* (İstanbul: Gece Kitaplığı, 2020), s.14.

⁶¹ Çelik vd., *En Güzel Öğretmen Hz. Muhammed Mustafa*, s.118.

⁶² Ragıp El Isfahani, *Müfredat Kur'an Kavramlar Sözlüğü* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), s.226.

⁶³ el-Beyanuni, *Davet İlmi (giriş)*, s.232.

b) Yerilen mücadele: Üslubu selim olmayan, hakkı ortaya koymak gibi bir amacı olmayan hayra yol açmayan bir mücadele şeklindedir.⁶⁴

Allah (cc.) tebliğciden istemiş olduğu Nahl süresi 125. âyette geçen “*en güzel bir şekilde mücadele et*” şeklinde ifade edilen mücadeledir. Tebliğci bazen yerilen bir mücadele ortamının içerisine düşebilir. Bu gibi durumlarda son çare olarak Allah (cc.)’nın Kur’an-ı Kerim’de ifade buyurduğu “*Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.*”⁶⁵ âyetine tabi olması da güzel bir şekilde mücadele kapsamında değerlendirilir.

Tebliğ, davet ve irşad faaliyetlerinde kötülüklerin ve çirkinliklerin üstesinden gelebilmek, iyiliklerin ve güzelliklerin ulaştırılıp yayılabilmesi için, çağın ürettiği teknolojik imkânlardan, modern kitle iletişim araçlarından ve sanatsal yeteneklerden yararlanmak da en güzel mücadele yöntemlerinden biri kabul edilebilir.⁶⁶

1.3.2. Sözsüz Davet (Hal-Şahsiyet-Temsil)

İnsanoğlunun tabiatında benimsediği, sevdiği ve önder gördüğü kişileri taklit etme ve örnek alma özelliği vardır. Bu sebepten tebliğ davet ve irşad faaliyetlerinde hal diliyle örnek olmanın tesiri oldukça yüksektir. Sözsüz iletişim dediğimiz hal dili, şahsiyet dili veya temsili dil ile iletişimin önemli özelliği duygularımızı birebir yansıtabiliyor olmasıdır. İnsanın duygu ve düşünce yetileri bir arada verilmiştir. Kişi, düşündüklerini sözcüklerle; hissettiklerini, beden dili veya hal diliyle karşı tarafa aktarabilir. Duygusal iletişim %90 sözsüz iletişim dediğimiz hal dili ile gerçekleşmektedir.⁶⁷ Bu bağlamda davette muhatabı etkileyen en önemli üslup, sözcüklerin içindeki ruhu oluşturan duygulardır. Tebliğ ve davet ile ilgilenen kişi temsili veya hal diliyle önce kendi içinde iman ettiği şeyi güzel bir şekilde yaşayacak ki bu duygu aktarımı gerçekleşsin. Bu duygu olmadığı zaman sözcükler, kelimeler ruhsuz bir aktarımdan ibaret olacaktır. Hal

---

⁶⁴ Murat Kaya, “Tebliğ ve Davette Terminoloji, Metodoloji ve Tarihsel Süreç”, *Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ*, ed. Hasan Kamil Yılmaz - Faruk Kanger (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), s.86.

⁶⁵ el-Kâfirün, 109/6.

⁶⁶ Erdal Körün, “Tebliğde Üslup” 14/2 (2012), s.312.

⁶⁷ Zehra Baysal, *Hz. Peygamber’in Örneğinde Sözsüz İletişim* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), s.25.

böyle olunca muhatap üzerinde etkisi az veya yetersiz olur. Hal dili ile muhatabın işitme duyusunun yanında görme duyusuna da hükmedilir. Çünkü muhatabın duyu organlarının ne kadar çoğuna hitap edebilebilirse o doğrultuda etkili bir iletişim kurulmuş olur.

Müslüman davetçinin başkalarına örnek olacak İslami hayat ve yaşayış esasları güzel ahlak ve hareketlerin söylenen sözle uyumu olmak üzere iki kısımdır. Bu iki temel esas davetçinin yaşayışında varlık kazanırsa davetçinin hayatı İslam’a sessiz bir davet olan hal diliyle davet halini almış demektir.⁶⁸

Bir kişinin söylemi ile hal ve hareketleri uyumlu değilse onun daveti karşılıksız kalmaya mahkumdur. Örneğin kendisi haram ile uğraştığı halde, insanları helal kazanca teşvik eden bir davetçinin sözleri boş laftan öteye geçmez.⁶⁹ Nitekim Allah (cc.) bu hususta Kur’an-ı Kerim’de Peygamber Efendimiz nezdinde tüm İslam davetçilerine hitaben “*Bunun için Rasülüm, sen insanları tevhide dâvet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol...*”⁷⁰ buyurmaktadır. Yine Kur’an-ı Kerim’de başka bir âyette insanların fiilleri ve sözlerinin aynı olmasına dikkat çekilmiştir: “*Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır.*”⁷¹

Bazı kimselerden müminlerin annesi Hz. Aişe validemize Resulullah’ın hal ve hareketleri, davranışları, ahlakı nasıldı? diye soranlara Hz. Aişe: “*Onun ahlakı Kur’an dan ibaretti*”⁷² diye karşılık vermiştir. Yani peygamberimiz Allah’ın dinine insanları davet ederken anlattıkları ile yaşamı adeta ete kemiğe bürünmüş canlı bir Kur’an gibi idi.⁷³

---

⁶⁸ Abdulkerim Zeydan, *İslam’da Davet ve Tebliğin Esasları* (İstanbul: Hisar Yayınları, 1979), s.752.

⁶⁹ Çelik, *Davetin Esasları ve Davetçinin Ahlakı*, s.131.

⁷⁰ eş-Şura, 42/15.

⁷¹ es- Saff, 61/2-3.

⁷² İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ* (Beyrut: Dâru Sadr, 1968), 1/364.

⁷³ Çatlı, *Kur’anda Davet ve Çağdaş Davet Eğitimleri*, s.135.

Tarihte Müslüman olmayanların dikkatini çeken İslam'ın yayılmasındaki en önemli etkenlerden biri Müslümanların örnek hayatı, yaşayışı olmuştur. Zira fiil ve davranışların tesir gücü sadece sözün tesirinden çok daha fazla ve daha derindir.⁷⁴

Tebliğ, davet ve irşadın yöntemlerinden bahsettikten sonra şunu ifade etmek gerekir ki bu metot ve üslupları devamlı olarak geliştirmek ve güncellemek gerekmektedir. Zira bu metotlar dinamik bir yapıya sahiptir. Zamandan zamana, halden hale, kişiden kişiye değişkenlik göstermektedir.⁷⁵

1.4. Davet ve İrşad Vasıtaları

Davet ve irşad vasıtalarını “Davetçinin kendisi ile davet metotlarını tatbik edebildiği maddi ve manevi durumlar” diye tanımlamak mümkündür.⁷⁶ Davetin yöntemi ne kadar güzel olursa olsun, vasıta uygun olmaz veya eksik olur ise davet maksat’a ulaşamaz. Tebliğ, davet ve irşad da kullanılan vasıtaların önemi daha iyi anlaşılсын diye şu şekilde bir örnekleme ile kıyaslama yapılabilir. Örneğin “X” bir firmanın çok kaliteli bir ürün ürettiğini ve kullanmış olduğu pazarlama ağının ise yetersiz olduğunu veya yanlış olduğunu varsayalım. Üretilen mamul ne kadar kaliteli olursa olsun şayet pazarlama kanalları yeterli değilse veya yanlış bir pazarlama ağı kullanılmış ise ürünün piyasa hakimiyeti istenilen düzeyde başarı sağlayamayacaktır. Bu örnekte ürün diye ifade edilen şey, davet olunanın kendisi yani “İslam” dır. Pazarlama kanalları ise davet vasıtalarıdır. İkisi de birbirinin tamamlayıcısı konumundadır.

Günümüzde kullanılan tebliğ, davet ve irşad vasıtalarına sınır çizmek mümkün değildir. Her ortamın ve zamanın davet ve irşad vasıtaları kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Bu irşad vasıtalarını genel anlamda şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

---

⁷⁴ Zeydan, *İslam'da Davet ve Tebliğin Esasları*, s.750.

⁷⁵ Kaya, “Tebliğ ve Davette Terminoloji, Metodoloji ve Tarihsel Süreç”, s.87.

⁷⁶ el-Beyanuni, *Davet İlmi (giriş)*, s.247.

1.4.1. Söz

Söz, dilin söylediği her anlaşılır lafız dır. Bu kelimenin zıddı susmak ve sükût etmektir.⁷⁷ İnsanları Allah’a davette söz asıldır. Resulallah’ın (s.a.v.) İnsanları İslam’a davetinde söz en belirgin unsur olarak karşımıza çıkan araçtır.⁷⁸ Sözlü davetin çeşitlerini ikili sohbet, vaaz, hutbe, nutuk, konferans, sempozyum, seminer, panel vb. şeklinde saymak mümkündür.

Söz ile yapılan davetin mekanları ise genellikle evler, camiler, mescidler ve toplantı salonları gibi insanların etkileşim içerisinde olduğu her yerdir.

Söz ile yapılan davette kullanılan araçlar ise televizyon, radyo, filimler, sinemalar, tiyatro, bilgisayar, internet, sosyal medya ve cep telefonu vb. unsurlardır. Özellikle günümüzde cep telefonlarının fonksiyonel özelliklerin artması ve internetin yaygın olarak kullanılması ile kitlesel davet ve tebliğ faaliyetlerinin büyük bir kısmı sosyal medya ve video paylaşım siteleri üzerinden yapılmaya başlanmıştır.

1.4.2. Yazı

Yazının tarihçesi oldukça eskidir. Evvelce taşlar, kemikler ve deriler üzerine yazılan yazı, bugün matbaacılıkta alınan hızlı mesafe ile en lüks kağıtlarda en modern gelişmiş makinalarda ve her türlü basın yayın organlarında muhataba arz edilen bir mesaj olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam’da yazılı davetin tarihçesi oldukça eskidir. Kur’an-ı Kerim’in ifadesi ile Süleyman (as.) Sebe Melike’si olan Belkıs’a mektup göndererek İslam’a davette yazılı tebliğ metodunu uygulamıştır: *“Şu mektubumu götürüp onların yanına bırak; sonra onlardan biraz öteye çekil de hangi neticeye varacaklarını gözle!”*⁷⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.) sözlü davet vasıtasının yanında yazılı davet vasıtalarına da başvurmuştur. İran’daki Kısra’ya, Rum Hükümdarı Hiraklus’a, Mısır Hükümdarı

---

⁷⁷ A.g.e., s.269.

⁷⁸ Çelik, *Davetin Esasları ve Davetçinin Ahlakı*, 126.

⁷⁹ en-Neml,27/28.

Mukavvıs'a, Habeşistan'ın Hükümdarı olan Necaşi'ye İslam dinine davet etmek için elçiler vasıtası ile davet mektupları göndermiştir.⁸⁰

Yazılı vasıtaların yaygınlık kazanması ile İslam'ın en önemli iki kaynağı Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i şeriflerin yanında dini eserlerin yazılı olarak muhafaza edilmesi ile İslam'ın ebediliği sağlanmış oldu. Bu bakımdan yazılı metinlerin İslamî davette önemi büyüktür.⁸¹

Günümüzde yazılı davette yaygın olarak internet web siteleri, sosyal medya, kitap ve dergi başta olmak üzere bunların yanında gazete, bülten, broşür, bildiri, pankart, elektronik posta ve takvim gibi araçlar kullanılmaktadır.

1.4.3. Nitelikli İlgi

Nitelikli ilgi sıradan olmayıp belirli bir plan ve program dahilinde sistemli bir şekilde yapılan faaliyetleri kapsamaktadır.

Tarihin akışına bakıldığında kendi manevi inançları ve kültürleri doğrultusunda fertleri ile sistemli bir şekilde ilgili olan ve onları eğiten toplumlar tarih sahnesinde daha uzun süre hayatta kalmışlardır. Bunu başaramayan toplumlar ise kısa ömürlü olmuştur. Bu sebepten İslami davette de eğitim ve öğretimin önemi çok büyüktür.

Hz. Peygamber (s.a.v.) de tebliğ, davet ve irşad faaliyetlerinde eğitim ve öğretime önem vermiş ve bir vasıta olarak kullanmıştır. Mus'ab Bin Umeyr (r.a.)'ı İslam'ı anlatması ve Kur'an-ı Kerim'i öğretmesi için Medine'li müslümanlara göndermiştir. Mus'ab Bin Umeyr (r.a.) da Medine'de kapı kapı gezip bu hususta eğitim ve öğretim faaliyetinde bulunmuştur.⁸²

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra şehrin muhtelif yerlerine dokuz mescit inşa edilmiştir. Bu mescidler ilmin yayılması eğitim ve öğretimin sistemleşmesi

---

⁸⁰ Çelik, *Davetin Esasları ve Davetçinin Ahlakı*, s.130.

⁸¹ A.g.e., s.129-130.

⁸² Zeydan, *İslam'da Davet ve Tebliğin Esasları*, s.678.

bakımından okul olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.⁸³ Mescid-i Nebevi’de Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından eğitim, öğretim ve irşad faaliyetleri için bir suffa yaptırılmıştır. Burada Efendimizin tedrisatında yetişen sahabe-i güzın efendilerimiz İslam’ın diğerk coğrafyalara yayılmasında, kuşaktan kuşağı aktarılmasında hepsi birer öğretmen olmuşlardır.

İslam Tarihinde bu alanda yapılan tüm icraatlara bakıldığında tebliğ, davet ve İrşad adı altında bir eğitim ve öğretim yapıldığını söylemek de mümkündür. Bu bağlamda eğitim ve öğretim her dönemde yapılacak değişiklikler için önemini ve sürekliliğini koruyan dinamik bir yapıdır.

Nitelikli ilginin önem arz eden bir başka boyutu da bir insanın derdiyle dertlenmek, sevinç ve tasada yanında olmak, selam vermek, ziyaret etmek, birlikte sohbet etmek, seyahat etmek gibi ilginin birçok çeşidi vardır. Tasavvuf kültüründe özellikle sūfıler insanın tekâmülünde bu beraberliğe çok büyük ehemmiyet vermişlerdir.

1.4.4. Davet Grupları Oluşturma ve Müesseseleşme

İnsanoğlu tabiatı gereğı kitle psikolojisinden daha çabuk etkilenen bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda tebliğ, davet ve irşad faaliyetlerinde dergahlar, medreseler, dernekler ve vakıflar kurulmuştur. Bu yapılar, çatısı altındaki fertlerde aidiyet duygusu oluşturmuştur. İslam’ın temel kaynaklarını incelediğimizde de cemaatleşmenin önemine vurgu yapılmıştır. Çünkü cemaat halinde yapılan bir iş, ferdî olarak yapılan işten daha üstün ve etkindir. Cemaatleşme ve teşkilatlanmada planlama, planları gerçekleştirme ve devamlılığı sağlama daha güçlü ve işlevseldir. Bu hususta Kur’an-ı Kerim’de Allah (cc.) *“Hep birlikte Allah’ın ipine (İslam’a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın...”*⁸⁴ buyurmaktadır. Hadis-i şerifte ise Peygamber efendimiz (s.a.v.) *“Allah ümmetimi dalalette birleştirmez (dalalette birleşmelerine izin vermez). Allah’ın*

---

⁸³ Çelik, *Davetin Esasları ve Davetçinin Ahlakı*, s.133.

⁸⁴ Âl-i İmrân, 3/103.

(yardım) eli cemaatin üzerindedir. Cemaatten ayrılan ateşe ayrılmış olur.”⁸⁵
buyurarak cemaatleşmenin önemine vurgu yapılmıştır.⁸⁶

1.4.5. Örnek Yaşantı

Allah’a davette davetçinin örnek hayatı, ahlâkı ve yaşayışı, muhatapları her yönüyle kendisine benzeyecek örnek kişiler haline getirir. Çünkü fiil ve davranışların etkisi, sözün tesirinden daha etkilidir.

Allah Resûlü (s.a.v.) insanları İslam’a davet ederken sözlü davetinin yanında anlattıklarına uygun bir şekilde güzel ahlakı ile davranış ve yaşayışını davetine vasıta kılmıştır.

Yaşadığımız çağda günümüz davetçilerinin en zayıf tarafı örnek bir yaşayış ortaya koyamamalarıdır. Bu da davetin etki gücünü olumsuz manada etkilemektedir.⁸⁷

---

⁸⁵ Muhammed b. İsa bin Sevra bin Musa nin Eddahhak et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî* (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el Babî el Halebî, 1395) Fiten,7.

⁸⁶ el-Beyanuni, *Davet İlmi (giriş)*, s.288.

⁸⁷ Ahmet Önkâl, *Resûlullah’ın İslam’a Davet Metodu* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2000), s.473.

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

2.1.1. Nesebi, Ailesi, Doğumu ve Çocukluğu

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu, 1892 yılında Adana'nın Tepebağ mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası Mücteba Efendi, annesi Ümmü Gülsüm Hanım efendidir. Sâmi Efendi'nin baba tarafından dedesi Abdurrahman Efendi, büyük dedeleri ise İshak ve Hüseyin Efendilerdir.⁸⁸ Şecerelele Ramazanoğlularından Nureddin şehit yoluyla Halid bin Velid'e dayanır. Bu vesile ile âsil bir soya sahiptir.⁸⁹ Sâmi Efendi'nin doğumu ile alakalı şöyle bir menkıbe anlatılır:

Bir gün Hızır (as.), Sâmi Efendi'nin evlerinin kapısının önüne gelerek, hizmetçi kadın vasıtası ile muhterem Ümmü Gülsüm Hanımefendiyi kapıya çağırır. Ümmü Gülsüm Hanımefendi ise her ne kadar “kızım ne istiyorsa veriver” tembihatında bulunsa da Hızır (as.): “Hayır kendisi ile muhakkak görüşmem lazım” diyerek ısrarcı olur. Bu ısrar üzerine Ümmü Gülsüm Hanım kapının arkasına kadar gelir ve aralarında şöyle bir konuşma geçer ve şu müjdeyi verir:

“Kızım hamile olduğunu biliyor musun? Senin vasıtanla büyük bir insan dünyaya gelecek ve sol ege kemiği üzerinde büyük bir ben bulunacak, uzun yıllar boyunca da İslam'a hizmet edecek. Bu süre zarfında haram ve helal noktasında daha hassas davran ve ismini de Mahmut Sami koy.”

Bu sözlerin arkasından teberrüken bir gömlek istemiş ve gömlek geldiğinde ise kendisi de kayıplara karışmıştır.⁹⁰

⁸⁸ Osman Nuri Topbaş, *Altın Silsile* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012), s.508.

⁸⁹ Musa Topbaş, *Sultan'ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2018), s.7.

⁹⁰ Topbaş, *Sultan'ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.7-8.

Sâmi Efendi'nin hayatının çocukluk yılları Adana'da geçmiştir. Bu döneme ait fazla bir bilgiye erişemedik.

2.1.2. Gençlik Yılları ve Askerlik Dönemi

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu, zahirî eğitimini tamamlayıp Darülfünun Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra 23 yaşında iken Kelâmî dergahına intisap etmiştir.⁹¹ Gençliğin o hareketli olan zaman diliminde manevi eğitim hususunda ciddi gayretler sarf ederek, insanlığı Allah (cc.) ile buluşturma noktasında ta o dönemlerde dertlenmiştir. Kalite tesadüf değildir. Allah'ın rızası doğrultusunda sistemli bir çalışma, sabır ve aynı zamanda nasip işidir. Bütün bu vasıfları Sâmi Efendi'de görmek mümkündür. Bu durumun tescillenmiş en güzel tespiti, Üstadı Es'ad Erbilî Hz. icazetnamesinde şu ifadelerdir: “Sâmi Efendi evlamız, gençlik günlerini nezih dinimizin kurtarıcı dairesi içinde geçirmiş, yüce Nakşibendi'ye yoluna hizmet etmiş, bu hususta bütün gayretini sarf etmiş ve bu yoldaki ciddiyetini açıkça ortaya koymuştur.”⁹²

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu askerlik hizmetini İstanbul da yedek subay olarak yapmıştır.⁹³

2.1.3. Yaşadığı Dönem ve Coğrafya

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun hayatının (1892-1984) gençlik yılları Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik olarak çöküş ve parçalanma dönemine denk gelmektedir. Sultan II. Abdülhamid 1909'da tahtan indirildiğinde Sâmi Efendi 17 yaşında bir gençtir.⁹⁴ Bu dönemde 18 Mart 1912'de Balkan savaşları, 1914-18 yılları arasında I. Dünya savaşları patlak vermiş; bu savaşlar sonucunda Osmanlı Devleti çok önemli toprakları kaybetmiştir. Bu savaşlar sonucunda halkın büyük bir çoğunluğu aynı zamanda sosyal ve ekonomik anlamda fakir düşmüştür.

⁹¹ Hasan Kâmil Yılmaz, *Altın Silsile* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2014), s.225.

⁹² Topbaş, *Altın Silsile*, s.511.

⁹³ A.g.e., s.225.

⁹⁴ İç, *Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s.13.

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun yaşamış olduğu dönemde din hizmetlerinin ifasında ve din ilimlerinin tahsilinde zor bir süreç yaşanmıştır. 1924 yılında hilafet sistemi sonlandırılmış yeni rejim hukuktan eğitime, kılık kıyafetten takvime hemen her alanda giriştiği inkılap hamleleriyle toplumsal kurumlarla dinin bağıını kesmek istemiştir.⁹⁵ 1925 yılında ise tarikatlar ve medreseler kapatılmıştır. Tekkelerin kapatılması ve dönemin hassasiyetleri sebebiyle Sâmi Efendi'nin sohbetleri genellikle ikili, özel sohbetler şeklinde olmuştur.⁹⁶

1930 yılında meydana gelen Menemen olayının faturası Sâmi Efendi'nin hocası Muhammed Es'ad Erbilî'ye kesilmiştir. Bunun sonucunda birçok âlim tutuklanmış ve bazıları ise idam edilmiştir.

Bir kişiyi tam anlamıyla tanıyabilmek ve tanıtabilmek için yaşadığı dönemi ve coğrafyayı iyi analiz etmek ve tanımak gerekir. Bu sebepten Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun içinde bulunduğu zaman diliminin din hizmetleri adına zor bir zaman olduğu, bu zorluklar içerisinde İslam'a hizmet edebilme şerefine nail olması “Ulu çınarlar, fırtınalı zamanlarda yetişir.” sözünün bir yansıması olarak Sâmi Efendi'nin değerli bir çınar olduğunu göstermektedir.

2.1.4. Eğitimi

3.1.1.4. Zahirî Eğitimi

Sâmi Efendi'nin hayatının çocukluk yılları Adana'da geçmiştir. Anne ve babası yine bu dönemdeki eğitimi ile titiz bir şekilde ilgilenmiştir.⁹⁷ Mahmut Sâmi Efendi rüştiye (ilk) ve idadi (orta) eğitimini memleketi Adana'da tamamladı. Yüksek tahsilini ise İstanbul'da Daru'l-Fünûn (İstanbul Üniversitesi) Hukuk Fakültesini birincilikle bitirerek başarısının yanında edep ve ahlakı ile de hocalarının takdirini kazanmıştır.⁹⁸ Anlatıldığına göre Sâmi Efendi 1910-1915 yılları arasında İstanbul Sarıyer'de ikamet etmekte iken bir gün bir sel felaketi yaşanmış, Sâmi Efendi'nin hukuka dair

---

⁹⁵ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar* (İstanbul: Klasik, 2021), s.259

⁹⁶ Necdet Tosun, “Ramazanoğlu, Mahmut Sami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/442.

⁹⁷ Vahit Göktaş, *Tasavvuf Yazıları* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2014), s.27.

⁹⁸ Topbaş, *Altın Silsile*, s.509.

kitaplarının bir kısmı bu sel felaketinde zayi olup gitmişti. Sâmi Efendi gençliğinden itibaren yaşanan olaylara hep hikmet nazarı ile bakardı. Yaşanan bu sel felaketinin ardından kitaplarının bir kısmını kaybetmesiyle bu hadiseyi de farklı okumuş bunu Allah tarafından ikaz olarak kabul edip “Galiba bu meslekten nasibimiz olmayacak!” diye yorumlamış ve geçimini hukuk alanında değil, bir ticaret hanenin muhasebesini tutarak sağlamıştır.⁹⁹

Eserlerinden anladığımız kadarıyla iyi derecede bir Arapça vukufiyeti ve İslâmî ilimler altyapısı vardır. Özellikle hukukî birikimi oldukça yüksek bir seviyededir. Kendisine sorulan suallere cevap verirken *Mecelle*’den sık sık kaideler okuması, onun İslam Hukuku alanındaki yerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bunun bir sebebi de hukuk fakültesini okuduğu dönemde fakülte derslerinin muhtevasının daha çok İslam hukukunun meselelerinden oluşması gerçeği olsa gerektir.

Yine geride bıraktığı eserlerinden anlıyoruz ki Sami Efendi, tefsir, hadis, tarih ve tasavvuf ilimlerine karşı özel bir ilgi duymuş ve bu alanda kendisini geliştirmiştir.

3.1.1.5. Manevî Eğitimi

Sâmi Efendi’nin ilmî ve ahlakî alanda yetişmesinde birçok hocanın emeği olmuştur. O öncelikli olarak manevî okul anlamında Nakşî Tekkesi olan Gümüşhanevi Dergâhına gider. Belirli bir zaman burada erbaîn ve riyazet ile meşgul olmuştur.¹⁰⁰

Sâmi Efendi’nin arkadaşı olan Eski Beşiktaş Müftüsü Fuat Efendinin babası Mehmed Rüşdî Efendi’nin tavsiyeleri üzerine, Kelâmî Dergâhı’nın şeyhi ve aynı zamanda döneminde Meclis-i Meşâyih Reisi olan Es’ad Efendi’ye intisab etmiştir. Sâmi Efendi’nin üstadı Es’ad Efendi (k.s.) intisabına sebep olan hadise şu şekildedir: İstanbul’da yüksek eğitimini tamamlayan Sâmi Efendi, memleketi Adana’ya dönme arzusu içerisindeyken Beyazıt Meydanı’nda karşılaştığı Beşiktaş eski müftüsü Fuat Efendi’nin (1901-89) babası Mehmed Rüşdî Efendi, Sâmi Efendi’ye: “Sizi yeni bir tahsile başlatmama müsaade eder misiniz?” diyerek onu Kelâmî Dergâhı’nın mürşidi

---

⁹⁹ A.g.e., s.509.

¹⁰⁰ Osman Karabulut, *Arifler Sultanı Ramazanoğlu Mahmud Sami* (Konya: Şems Yayınları, 1994), s.6.

Es'ad Efendi'ye götürmüştür.¹⁰¹ Mehmed Rüşdî Efendi ve Sâmi Efendi Kelâmî dergâhına giderlerken Rüştü Efendi Sâmi Efendi'ye der ki: “Evladım! Senin bu zahîrî tahsilin yeterli değildir. Sana kişiyi iki cihan saadetine ulaştıracak esas tahsili tavsiye ederim. Bu yeni başlayacağımız irfan mektebinin ilk dersi kimseyi incitmemek, son dersi de kimseden incinmemektir”.¹⁰²

2.1.5. Hocaları

Hocalarının en mühimi Muhammed Es'ad Erbilî olup 1847 senesinde Osmanlı Devleti'nin Musul vilayetinin Erbil kasabasında doğmuştur. Babası Erbil'deki Halid-i Tekkesi şeyhi Muhammet Said Efendi'dir. Dedesi Halid-i Bağdadi (Hz.) halifesi Hidayetullah Efendi'dir. Muhammed Es'ad Erbilî Hem baba hem de anne tarafından seyyiddir. Es'ad Erbilî Hz. hocası olan Tâhâ el Harîrî'nin vefatı üzerine irşad vazifesini devralmıştır.¹⁰³

Es'ad Erbilî 1900 senesinde Abdülhamid tarafından memleketi Erbil'e görevli olarak gönderilmiştir. Erbil'de yaklaşık 10 sene irşad hizmetlerini sürdürmüş burada Türklerin İngilizlere iltifat etmemesi noktasında halkı organize ederek İngilizlerin misyonerlik faaliyetlerine karşı çalışmalarda bulunmuştur.¹⁰⁴

Es'ad Erbilî Efendi tasavvuf yolunda Nakşibendi'ye kolunda icazetli iken ayrıca Abdülhamid Birifkânî'den Kâdirî icazeti aldı. Daha sonra Kelâmî Dergâhı'na tayin edildi ve orada irşad faaliyetlerine devam etti. Kelâmî dergâhına gelip istifade edenler arasında âlimler, reisü'l- kurrarlar, dersiamlar, paşalar, yüksek idareciler, memurlar, zenginlerden tutunda yoksul ve eski elbiseler giymiş fakirlere kadar halkın her kesiminden insanlar olup gerçek din kardeşliği çerçevesinde diz dize oturuyorlardı.¹⁰⁵

---

¹⁰¹ Topbaş, *Altın Silsile*, s.509.

¹⁰² A.g.e., s.509.

¹⁰³ Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, s.33.

¹⁰⁴ Vahit Göktaş, *Tasavvuf Yazıları*, s.133.

¹⁰⁵ Topbaş, *Altın Silsile*, s.482-483.

Es'ad Efendi'nin ilmî liyakatini gören dönemin padişahı olan 2. Abdülhamid Han kendisini, Meclis-i meşâyih¹⁰⁶ azalığına tayin etmiştir. Sultan Mehmet Reşat zamanında ise Es'ad Efendi bu meclisin reisliğine tayin edilmiştir. Bunun yanında yine Sultan Mehmet Reşat, Es'ad Efendi'yi “Surre Emini”¹⁰⁷ olarak vazifelendirmiştir.¹⁰⁸

1925 yılında tekkelerin ve zaviyelerin kapatılması sonucu Es'ad Efendi Erenköy'deki evinde inzivaya çekilmiştir. 23 Aralık 1930 yılında vuku bulan Menemen hadisesi ile de ilişkilendirilerek oğlu Muhammet Ali Efendi ile Menemen'e götürülüp idam talebi ile yargılanmışlardır. Yaşlı olması hasebiyle cezası müebbet hapse çevrilmiştir. Es'ad Efendi 3-4 Mart 1931 yılında Menemen Askeri Hastanesi'nde tedavi süreci devam ederken vefat etmiştir.¹⁰⁹

Sâmi Efendi'nin Kelâmî Dergahına intisabı 1915 tarihinde olmuştur. 1925 yıllarında da tekke ve tarikatların yasaklanmasını göz önünde bulundurduğumuzda bu süre zarfında iki yıl gibi bir askerlik hizmet süresini çıktığımızda yaklaşık olarak yedi veya sekiz yıl gibi Kelâmî dergahında kalmıştır. Sâmi Efendi'ye yakinen uzun yıllar hizmetlerde bulunmuş Ali Hüsrevoğlu Bey ile yaptığımız bir mülakatta Sâmi Efendi'nin Kelâmî Dergâhı'nda yaklaşık olarak bulunduğu bu 7-8 yıllık süre zarfında memleketi Adana'ya gidip orada kaldığı dönemler olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemler zorlu dönemler olup savaşların yapıldığı dönemlerdi. Sâmi Efendi memleketi Adana'da iken Adana Fransızların işgali altında idi. Bu süreçte bile Es'ad Erbilî Hazretleri ve Mahmud Sâmi Efendi birbirleri ile mektuplaşmışlardır. Es'ad

---

¹⁰⁶ Meclis-i Meşâyih: Tekkeleri teftiş etmek ve idari işlerine organize etmek için 1866 yılında Şeyhülislamıya bağlı olarak kurulan bir kurumdur.

¹⁰⁷ Surre Emini: Her sene Haremeyn'e gönderilmek için dindarlık ve doğruluk vasfı ile tanınan yüksek rütbeli askeri, ilmi ve mülki amirlerden seçilen “Surre-i Humayun” un idaresi kendisine verilen memur.

¹⁰⁸ Topbaş, *Altın Silsile*, s.483.

¹⁰⁹ Vahit Göktaş, *Tasavvuf Yazıları*, s.109.

Erbilî Hazretlerinin *Mektubat* adlı eserindeki 25. Mektup Sâmi Efendi'ye hitaben yazılmıştır.¹¹⁰ Mektubun aslı şu şekildedir:

“Hâtıralar bahçesinden bir deste gül ve ilham sümbüllerinden bir paket sümbül makâmında alıp telakkî ettiğim Yûsuf’un gömleği gibi değerli olan kıymetli mektubunuz mânevî hazlarımı sevinçle doldurdu. Güzel ve latîf sözlerinizden damlayan belâgat damlacıkları ve misk kokulu kaleminizden dökülen fesahat katreleri öteden beri takdir ettiğim kalem ve ifâde gücünüzle fikrî derinliğinizi isbât için kesin kanaat hâsıl eden birer delil oldu. Binâenaleyh son derece sevindim. Göstermiş olduğunuz mahviyetinizden dolayı bayılmamış olduğumdan dolayı müteşekkîr bulundum.

Gönle ferahlık veren mektubunuzun eseri olan şevk ve sevinçle mâneviyâtıma katmış olduğu zevk ve tatlılık tefsir ve tercemeye gelmez bir minnet borcu meydana getirdi. Cenâb-ı Rabbü'l-İzzeh- celle ve alâ- Hazretleri sizi ve bütün muhterem âilenizi zamânın sıkıntılarından korusun, türlü türlü lütuflarıyla yüceltsin, âmin.

Muhterem evlâdım,

Arzu ve iştiyâkım sabır ve tahammül çemberini zorlamakta ise de kışın şiddetine dayanamayan bu ihtiyar pederinizi güzel yüzünüzle sevindirmek girişiminde bulunsam ve dâvetimize icâbet etmemiş olan babanızın izinde gitmemenizi söylemek cesâretinde bulunsam ne lâzım gelir? ‘Hiç.’ O halde gelmenizi beklemek tabîdir.

Şâh-ı Nakşbend Efendimiz Hazretlerinin “Bizim yolumuz sohbet yoludur” şeklindeki hikmetli sözünü şüphesiz duymuşsunuzdur. Gençliğinizin tâzeliği ihtiyarlık hazanıyla perîşân olmadan önce yüce tarîkatın feyiz çiçekleriyle ve mâneviyâtın güzel kokularıyla gönlünüzü zinde kılmak bendenizin biricik arzusudur.

---

¹¹⁰“Es‘ad Erbilî Hazretleri’nin Sami Efendi’ye Yazdığı Mektup”, <https://www.islamveihsan.com/esad-erbili-hazretlerinin-sami-efendiye-yazdigi-mektup.html> [17.04.2023].

Allâha, muvaffak olasınız. Gayretlerinize engel olabilecek mâsivâ bağı ve alâkasından âzâde olasınız. Bi-hürmeti Tâ-Hâ ve Yâ-Sîn.”¹¹¹

Bu mektubun muhtevasında Es‘ad Erbilî Hazretleri Mahmud Sâmi Efendi’ye Fransızların Adana’yı terk edeceğini, inşallah yolların kesb-i selamet bulacağını ve peder-i maneviyyesini tekrardan mesrur edeceği müjdesini veriyor. Sâmi Efendi’de bu mektubu alarak babasının yanına gidip bu müjdeyi babasına aktarıyor. Kısa bir süre geçtikten sonra 5 Ocak 1922 tarihinde Fransızlar Adana’yı terk ediyorlar. Sâmi Efendi on bir yıl kadar Adana’da irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Daha sonra gördüğü bir rüya üzerine İstanbul’a hicret etmesi gerektiği Üstadı Es‘ad Efendi tarafından kendisine telkin edilmiştir. Sâmi Efendi’de bu işaret üzerine İstanbul’a hicret ederek Laleli semti Soğanağa Mahallesi’nden bir ev tutup irşad hizmetlerine burada devam etmiştir.¹¹²

2.1.6. İrşad İcazetnamesi

Mehmed Rüşdî Efendi vasıtasıyla Kelâmi dergâhının şeyhi olan Es‘ad Efendi ile tanışan Sâmi Efendi, Es‘ad Efendi’nin yakinen ilgilenmesi sonucu dergâhta ifa ettiği samimi hizmetler ve manevî terbiye yolunda gösterdiği gayretler neticesinde nail olduğu kemâlat ile de mürşidinin gözde talebesi oldu. Mahmut Sâmi Ramazanoğlu’nun ulaşmış olduğu muvaffakiyetler sonucunda Es‘ad Erbilî tarafından Sâmi Efendi’ye icazetname verilerek Nakşibendi halifesi tayin edilmiştir. Bu hususta kaynaklarda muayyen bir tarih belirtilmemiştir. Es‘ad Erbilî’nin Mektubat’ının ilk baskısının 1922 tarihinde olmasından ötürü icazetnamenin bu tarihten önce verildiği Kanaat’ına varılmaktadır.¹¹³ Bu icazetname Es‘ad Erbilî’nin Efendinin Mektubât adlı eserinin 134. mektubunda yer almaktadır. Es‘ad Erbilî’nin Sâmi Efendi’ye verilen icazetname mektubatta yer aldığı haliyle şu şekildedir:

---

¹¹¹ Muhammed Es‘ad Erbilî, *Mektûbât*, thk. Kâmil Yılmaz- İrfan Gündüz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012), s.110.

¹¹² Ali Hüsrevoğlu, Mülakat: İlham Çiçek, İstanbul, 11 Nisan 2023.

¹¹³ Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, s.31.

“Bismillâhi’r-rahmâni’r-rahîm. El-Hamdü lillâhi Rabbi’l-âlemîn ve’s-salâtü ve’s-selâmü âlâ Seyyidinâ Muhammed’in ve âlihî ve sahbihi ecmaîn. Emmâ ba’d:

İhvân-ı dîn ve erbâb-ı sıdk u yakîne arz ve ifâde olunur ki:

Hâmil-i varak-pâre-i dervişânemiz Sâmi Efendi veled-i mânevîmiz, eyyâm-ı şebâbını şerîat-i mutahharanın dâire-i necât-bâhiresinde geçirmiş ve Tarîkat-i Aliyye-i Nakşbendiyye’ye hizmet ve o yolda sarf-ı mesâî ve ibrâz-ı ciddiyette bulunmuş olmakla beraber, usûl ve kavâid-i mer’iyyeye tevfiikan ve hazarât-ı hâcegânın muâmelâtına tatbîkan, evvelâ letâif-i hamse-i âlem-i emri tasfiye ve sâniyen letâif-i hamse-i âlem-i halkı tezkiye gayretle hamden lillâhi Teâlâ âsâr-ı muvaffakiyet nâsiye-i hâlinde zâhir ve inâyet-i Samedâniyye letâif-i aşeresinde bâhir olarak usûlüne vusûl için mahsûl-i mârifeti olan arzusunu sâdık, şecere-i tevhîdin semeresini iktitâf için mürğ-ı himmetini âlî ve fâik görmüş olduğum gibi bir zaman dahî nefy ü isbât ve murâkabât gibi zât u sıfâtını tezyîn etmekte bulunduğunu gördüm.

Binâenaleyh zülâl-i saâdetten tâlib-i reşahât ve vâdî-i selâmetten râğib-ı nefehât olan, yani Tarîkat-i Aliyye-i Nakşbendiyye’ye temessük ve intisâb arzusunda bulunan ihvân-ı dîne de tâlîm-i âyîn-i tarîkat için kendilerini me’zûn eyledim.

Kâle Tebâreke ve Teâlâ: “إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا” Cenâb-ı Hak ve Hâdi-i Mutlak -celle celâlüh- Hazretleri’nden istirhâm ederim ki: Şerîat-ı mutahhara ve tarîkat-i münevverenin icrâ-yı ahkâmındaki şevk ve şetâretini bir kat daha tezyîd ve ol vechile birtakım ricâl-i muvahhidîni kâl ve hâlinden müstefid buyursun! Âmin!

“رَجُلٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ” âyet-i celîlesinin ahkâmına vâkıf olan ihvân-ı kirâma arz edebilirim ki, tasfiye-i bâtın ve tezkiye-i nefse tâlib olanlar ve daha doğrusu silsile-i celîle-i Nakşbendiyye’den ahz-i füyûzâta râğib

bulunanlar, mûmâ ileyhın musâhabesine devam ve beyân eyleyeceği âdâbın riâyetine ihtimam sâyesinde nâil-i merâm olacakları şüpheşizdir.”¹¹⁴

Es‘ad Efendi’nin icazetnamesi aynı zamanda Sâmi Efendi’yi tarif eden bir vesika niteliğindedir. Es‘ad Efendi’nin Sâmi Efendi’ye vermiş olduğu icazetnamenin sadeleştirilmiş şekli şu şekildedir:

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla! Hamd, Âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. Salat ve selam, Efendimiz Hazret-i Muhammed’e, bütün aline ve ashabına olsun! Din kardeşlerime, sadakat ve kuvvetli iman ehli olan kardeşlerime ilan olunur ki:

Dervişane icazetnamemizi taşıyan Mahmut Sami Efendi evladımız, ömrünün gençlik evresini nezih dinimizin kurtarıcısı dairesi içerisinde geçirmiş yüce Nakşibendi’ye yoluna hizmet edip bu hususta bütün gayretini sarf ederek bu yoldaki ciddiyetini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bununla beraber bu yolun usullerine hassas bir eda ile tatbik ederek letâiflerini tasfiye ve tezkiyeye gayret etmiş ve muvaffakiyeti simasında ve halinde zahir olmuştur. İlâhi inayet, latiflerin’de açıkça belirginleşmiş olup vuslat arzusunun sağlam sadık tevhit ağacının meyvelerini elde edebilme noktasında gerekli olan himmetinde fevkalade yüksek olduğunu bunların yanında belirli bir müddet de nefy ü ispat ve murakabelere devam ederek zatını ve sıfatları süslediğini gördüm. Bu sebeple Nakşibendi’ye yolunun adap ve erkânını aktarması ve talim etmesi için kendilerine izin verdim.

Allah (cc.) Kuran-ı Kerimin ’de şöyle buyurmaktadır:

“Muhakkak ki Allahu Teâlâ emanetleri ehline vermemizi emreder.”¹¹⁵

Cenabı Mevla’dan arzu ederim ki tertemiz şeraitin ve bu nurlu Nakşibendi’ye yolunun hükümlerini yerine getirmekteki şevk, şetaret ve neşesini bir kat daha artırsın! Birtakım tevhit ehli kimseleri sözlerinden ve halinden istifade ettirsin.

---

¹¹⁴ Erbilî, *Mektûbât*, s.358.

¹¹⁵ en-Nisâ, 4/58.

Allah (cc.) Kuran-ı Kerimin 'de şöyle ifade etmektedir: “Öyle erler vardır ki onları ne ticaret ne de alışveriş Allah'ın zikrinden alıkoyabilir.”¹¹⁶ Ayet-i Kerimenin sırrına vakıf olmak isteyen kıymetli kardeşlerime şunu ifade etmek isterim ki; Nakşibendi'ye yoluna intisap ederek kalp tasfiyesi ve nefis tezkiyesi yapmak isteyenler Sami Efendi ile beraber olmaya aynı zamanda da sohbetlerine devam ederek, kendilerine beyan olunan âdaplara hassasiyetle riayet edip özen gösterirlerse, muratlarına nail olacakların da hiç şüphe yoktur. “Bu Allah'a göre zor bir şey değildir.”¹¹⁷ Günahlardan muhafazaya çalışmak ve tâat noktasında kuvvet bulmak ancak şanı yüce olan Allah'ın yardımı iledir. Peygamberimiz Muhammed Mustafa(s.a.v.)'ya onun âline ve ashabına salat ve selam olsun! Hamd âlemlerin Rabbi olan Allaha mahsustur.”¹¹⁸

Sâmi Efendi'yi özetle en güzel şekilde anlatan vesika üstadı Es'ad Erbillî'nin (k.s.) icazetnamesidir. İnsanoğlunun nefsânî baskılarının en yoğun olduğu zaman dilimi gençlik yıllarıdır. Sâmi Efendi'de ömrünün bu gençlik yıllarında dergâhta hizmet ederek, kendisine verilen evrâd-u ezkârını samimi ve ciddi bir disiplinle çalışarak manevi hastalıkların tespiti ve tedavisi husunda bu icazetname ile gerçek manada manevi doktor kimliğine kavuşmuştur. Çünkü ölmüş veya hastalıklı kalplerin tedavisi Allah'ın (cc.) izni ile manevî kalbi diri olan yani dünyevî meşguliyeti her ne olursa olsun Allah'ı zikir husunda gafil olmayan, etkilenmeyen şahsiyetlerin işidir. Sâmi Efendi de bu mertebeye ulaşmış bir merkezi şahsiyettir. Sâmi Efendi'nin sohbetlerinde bulunan ve onun manevi terbiye ikliminde yetişen kişilerin Allah'a giden bu yolda hızlı bir şekilde mesafeler kat edeceği Es'ad Erbilî tarafından verilen icazetname ile tescillenmiştir.

2.1.7. Silsilesi

İslamî ilimlerde özellikle de hicretten sonra ilk üç asır içerisinde hadis, tefsir, fıkıh ve kıraat gibi alanlarda, ashâb-ı kiram, tâbiîn ve diğer âlimlerin sözlerinin aktarılmasında,

---

¹¹⁶ en- Nur, 24/37.

¹¹⁷ İbrahim, 11/20

¹¹⁸ Es'ad Erbillî (ed.), *Mektubat* (Erkam Yayınları.), s.110.

rivayet zincirinin olmasına büyük önem verilmiştir. Tasavvuf kültüründe ise manevî terbiye ve yolun esaslarının hangi üstattan alındığını belirleme anlamında, aynı zamanda bununla maddî ve manevî ilimlerin korunup, bu ilimlerin içine yanlış bilgilerin girmemesi için, tasavvuf yolunun liderlerinin kayıt altına alınması yani silsile ve icazet sistemi gerekli görülmüştür. Bu formatta yazılan kitaplara da “Altın Silsile” adı verilmiştir.¹¹⁹ Sâmi Efendi’nin silsilesi şu şekildedir:¹²⁰

	Altın Silsile	Vefat Ettikleri Tarih ve Yerler
1.	Hazret-i Muhammed Mustafa (s.a.v.).	v.10/632 Suudi Arabistan, Medine-i Münevvere, Mescid-i Nebevî, Ravza-i Mutahhara.
2.	Haz. Ebu Bekir Sıddık (r.a.).	v.13/634 Suudi Arabistan, Medine-i Münevvere, Mescid-i Nebevî, Ravza-i Mutahhara.
3.	Selman-ı Fârisî (r.a.).	v.36./656 Irak, Bağdat, Medâin ilçesi, Selmân-ı Pâk kasabası.
4.	Kasım bin Muhammed (r.a.).	v.107/725 Mekke ile Medine arasındaki Kudeyd (Qudayd) şehri.
5.	Cafer-i Sâdık (r.a.).	v.148/765 Suudi Arabistan, Medine, Cennetü’l-Bakî ‘Kabristanı.
6.	Bâyezîd-ı Bistâmî (r.a.).	v.234/848 İran, Simnân eyaleti, Şahrud şehri, Bistâm kasabası.

¹¹⁹ Yılmaz, *Altın Silsile*, s.212.

¹²⁰ Topbaş, *Altın Silsile*, s.76.

7.	Ebû'l-Hasan Harakânî (r.a.).	v.425/1033 İran, Simnân eyaleti, Şahrud şehri, Harakan kasabası. (Bistâm'a yakın).
8.	Ebû Ali Fârmedî (r.a.).	v.477/1084 İran, Horasân-ı Razavî eyâleti, Meşhed şehri, Tûs kasabası.
9.	Yusuf Hemedânî (r.a.).	v.535/1140 Türkmenistan, Merv (Marı) şehri, Bayram Ali köyü.
10.	Abdülhalik Gucdüvânî (r.a.).	v.617/1220 Özbekistan, Buhara şehri, Gicduvan kasabası.
11.	Ârif Rîvgerî (r.a.).	v.635/1237 Özbekistan, Buhara ili, Şâfırkan ilçesi, Revgar köyü.
12.	Mahmûd Encîrfağnevî (r.a.).	v.685/1286 Özbekistan, Buhara, Vâbkent ilçesi, Ancirfagni köyü.
13.	Ali Râmîtenî (r.a.).	v.721/1321 Türkmenistan, Daşoğuz (Taşhavuz) vilâyeti, Köhne Ürgenç şehri.
14.	Muhammed Baba Semâsî (r.a.).	v.736/1335 Özbekistan, Buhara, Suhar (Yangi Hayat) köyü.
15.	Seyyid Emîr Külâl (r.a.).	v.772/1370 Özbekistan, Buhara, Suhar (Yangi Hayat) köyü.
16.	Bahâüddîn Nakşibendi (r.a.).	v.792/1389 Özbekistan, Buhara.
17.	Alâeddin Attâr (r.a.).	v.803/1400 Özbekistan, Surhanderya eyaleti, Denov şehri.
18.	Yâkub Çerhî (r.a.).	v.851/1447 Tacikistan, Duşanbe şehri.

19.	Ubeydullah Ahrâr (r.a.).	v.896/1490 Özbekistan, Semerkand şehri.
20.	Muhammed Zâhid (r.a.).	v.936/1529 Özbekistan, Denov, Altınsay, Vahşivar köyü.
21.	Derviş Muhammed Semerkandî (r.a.).	v.970/1562 Özbekistan, Kaşkaderyâ eyaleti, Kitâb şehri, Esfirâz köyü.
22.	Hâcegî Muhammed İmkenegî (r.a.).	v.1009/1600 Özbekistan, Kitâb şehri, İmkene (Hoca İlmkânî) köyü.
23.	Muhammed Bâkî Billâh (r.a.).	v.1012/1603 Hindistan, Delhi, Kadem gâh (Nebî Kerîm) Mahallesi.
24.	İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî (r.a.).	v.1034/1624 Hindistan, Sirhindî şehri.
25.	Muhammed Mâsûm Sirhindî (r.a.).	v.1079/1668 Hindistan, Sirhindî şehri.
26.	Muhammed Seyfüddîn Sirhindî (r.a.).	v.1096/1684 Hindistan, Sirhindî şehri.
27.	Seyyid Nûr Muhammed Bedâyûnî (r.a.).	v.1135/1722 Hindistan, Delhi, Nizameddin Mahallesi, Pencpîr kabristanı.
28.	Mirzâ Mazhar Cân-ı Cânân (r.a.).	v.1196/1781 Hindistan, Delhi, Çitli Kabr (Turkman Gate) Mahallesi, Dergâh-ı Şâh Ebu'l-Hayr.
29.	Abdullah Dehlevî (r.a.).	v.1240/1824 Hindistan, Delhi, Çitli Kabr (Turkman

		Gate) Mahallesi, Dergâh-ı Şâh Ebu'l-Hayr.
30.	Mevlâna Hâlid Bağdâdi (r.a.).	v.1243/1827 Suriye, Şam, Sâlihiye semti, Cebel Kâsiyûn.
31.	Tâhâ El-Hakkâri (r.a.).	v.1270/1853 Türkiye, Hakkâri, Şemdinli, Nehri (Bağlar).
32.	Tâhâ El-Hariri (r.a.).	v.1292/1875 Irak, Erbil, Harir köyü.
33.	Muhammed Es'ad Erbilî (r.a.).	v.1340/1931 Türkiye, İzmir, Menemen, Safâ Câmîi.
34.	Mahmud Sami Ramazanoğlu (r.a.). ¹²¹	v.1405/1984 Suudi Arabistan, Medine, Cennetü'l-Bakî 'kabristanı.

2.1.8. İrşad Hayatı

Es'ad Efendi şehit edildiğinde Sâmi Efendi 39 yaşında manevi sorumluluğu yüklenmiştir. Bu dönemde dergâhların kapatmış olması, Sâmi Efendi'nin yüklenmiş olduğu irşad vazifesinin tam anlamıyla yerine getirme noktasında engel teşkil etmekte idi. Sâmi Efendi geçmişte yaşamış mürşidi kâmillerden olan Haris Muhasibi (ö. 243/857), Alâeddin Attar (ö. 802/1400) ve diğer bazı hak dostlarının yaptığı gibi kendi ailesinden kalan büyük mirasa el sürmemiştir. Maişetini Adana'da bir kereste ticaret hanesinin muhasebesini tutmak kaydıyla temin ederek hâl lisanı ile etrafını irşad etmeye başlamıştır.¹²²

Mahmut Sâmi Efendi hem Nakşi tarikatının Hâlidî kolunun hem de Kadiri tarikatının mürşidlerinden biridir. Fakat bazı hususlarda da Yesevi'ye tarikatının ve Ahilik teşkilatlarının özelliklerini de hatırlatır. Üretmekten çok tüketen, zekât ve sadakalara

¹²¹ Yılmaz, *Altın Silsile*, s.224-235.

¹²² Topbaş, *Altın Silsile*, s.514.

ihtiyaç duyan pasif bir grubun yerine; aktif, varlıklı, üretken, müstağni buhara temelli Anadolu tasavvuf anlayışına benzer bir tarikat anlayışı ortaya çıkarmıştır.¹²³

Sâmi Efendi'nin irşad faaliyetlerinde takip ettiği temel prensip veya değişmeyen rükün sohbetidir. Damadı Ömer Kirazlı tarafından Sâmi Efendi'nin yapmış olduğu sohbetlerinden derlenen 6 ciltlik “Muhasebe” adlı eserin ön sözünde bu noktaya dikkat çekilmiştir.¹²⁴

Sâmi Efendi'nin irşad ile yetkili olduğunu bilen sevenleri fırsat buldukça ziyaretlerinde bulunarak kendisinden feyz almaya başladılar. Ziyaretçileri gün geçtikçe artmaya devam ederken Sâmi Efendi'de imkân genişledikçe İç Anadolu bölgesindeki yakın şehirlere giderek irşad sohbetlerine başladı daha sonrada sevenlerinin isteği üzerine de İstanbul'a taşındı. Yaklaşık olarak 30 sene kadar İstanbul'da ikamet ederek irşad faaliyetlerine devam etti.¹²⁵

2.1.9. Kişiliği

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu (k.s.) orta boylu, zarif bedenli, buğday tenli, seyrek sakallı, ela gözlü, bünyesi zayıf olmasına rağmen mütenasip bir vücut yapısına sahip idi. Temiz ve düzgün giyinmeyi sever, sakalı bir tutamı geçirmeyecek kadar uzatırdı. Yürüyüşü ağır ve vakarlı olmasına rağmen yanındaki kişiler her ne kadarda uzun boylu olsalar da ona yetişmek için bazen koşmak zorunda kalırlardı. Halim ve selim bir ahlak yapısına sahipti. Sâmi Efendi'yi yakinen tanıyanlar “Melek Sâmi” derlerdi. Ama yeri geldiği zaman ise gayet cesur ve şecaatli idi. Yüz ifadesi mütebessim bir yapıya sahip olmasına rağmen iç âlemi daima hüznü ve düşünceli idi. Hayatının her alanında daima itidal ehli idi. Her hal ve hareketinde nezaket sezilirdi.¹²⁶

---

¹²³ Nejdet Gök, “Adana Ramazanoğulları Ailesinden Mahmut Sâmi Ramazanoğlu Cumhuriyet Devri Anadolu Tasavvuf Anlayışında Yeni Bir Dönem-Erenköy Cemaati”, *Tarihte Adana ve Çukurova*, ed. Yılmaz Kurt- M. Fatih Sansar (Adana: Akademisyen Kitap Evi, 2016), 9/s.547.

¹²⁴ Gök, “Adana Ramazanoğulları Ailesinden Mahmut Sâmi Ramazanoğlu Cumhuriyet Devri Anadolu Tasavvuf Anlayışında Yeni Bir Dönem-Erenköy Cemaati”, 9/s.540.

¹²⁵ Topbaş, *Altın Silsile*, s.515.

¹²⁶ Topbaş, *Sultan 'ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.11-12.

Mahmut Sâmi Efendi tasavvuf yolunun bir gereği olarak pek az uyur, pek az yer ihtiyaç olmadıkça az konuşurdu. Konuşurken tane tane konuşur, ağzından ne bir kelime noksan nede bir kelime fazla çıkardı. Daha mühim olan konular noktasında üçer kere tekrar ederdi.¹²⁷

Sâmi Efendi'nin sohbet konularını âyet-i kelimeler, hadis-i şerifler ve diğer enbiya-i nizam, ashâb-ı kirâm ve evliyaların ahlakları, gazaları, Allah yolunda sabır ve fedakârlıkları, tavır ve hareketleri, nasihatleri teşkil ederdi. Allah'ın nazargâhının kalp olduğunu ifade ederek kalbi terbiyeye önem verirdi.

Mahmut Sâmi Efendi'nin kimse ile kavga, münakaşa ve münazara ettiğine şahit olunmamıştır. Kimsenin hakkında suizanda bulunmaz ve katiyen kimseyi ümitsizliğe sevk etmezdi. Sukut ve edep ehli olan kişilere olan sevgisi daha fazla olup daima onlara yanlarında yer ayırırdı. Kimseden bir karşılık bekleyerek iş yapmaz, daima rıza-i ilahiyi gözetir. Kimseyi inceltmez ve kimseden incinmezdi.¹²⁸

2.1.10. Son Dönemleri ve Vefatı

1976 yılının son baharında halifesi olan Musa Topbaş Efendi, Mahmut Sâmi Efendi'yi Erenköy'deki evinde ziyaret etmişti. Sâmi Efendi güler bir yüzle Musa Efendi'yi karşılamış ve özel olarak bazı nasihatler de bulunduktan sonra kapalı olan odanın kapısına bakarak: “Bir daha dönmemek şartıyla Medine-i Münevvere ye hicret göründü. Yalnız aramızda kalsın kimse duymasın.” buyurmuşlardır. Yaklaşık olarak altı ay gibi bir zaman sonra bu arzusunu eşi Rabia Hanım Efendi'ye ve aile efradına açmıştır. Medine-i Münevvere'ye hicret etme noktasında duayı dilinden düşürmediği gibi bu hususta aile fertlerini de ikna etmiştir. Bu istek sonucunda Sâmi Efendi'nin yurtdışına çıkış için gerekli mercilere başvuru yaptığını duyan İstanbul ve Anadolu'daki sevenleri ondan ayrı kalacaklarından dolayı üzüntülerini ifade etmişlerdir.¹²⁹

---

¹²⁷ A.g.e., s.12.

¹²⁸ A.g.e., s.14-15.

¹²⁹ Topbaş, *Sultan'ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.107-108.

Sâmi Efendi, Medine’ye hicret etme arzunu ilk olarak dile getirdiği andan itibaren yaklaşık olarak bir buçuk yıl sonra ailesi ile beraber Medine’ye ulaşmış ve şehrin Har rey-i Şar kıyısı semtine yerleşmiştir. On beş gün kadar bir istirahatten sonra az sayıda olmak şartıyla ziyaretçi kabul etmiştir. Yapmış olduğu sohbetleri arasında bu kutsal topraklarda edepli olunması gerektiğini ifade ederek Urfalı şair Nabi’nin (ö.1124/1712) “*Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-i Hudâ’dır bu/Nazargâh-ı ilâhîdir makâm-ı Mustafa’dır bu*” diye başlayan naat’ını irticalen sonuna kadar okumuştur.¹³⁰

Sâmi Efendi, vefatının son zamanlarında kutsal topraklarda tamamen inzivaya çekilip, zamanını genellikle murâkâbe, istiğfar ve dua ile geçirmiştir. Rahatsızlıkları gün geçtikçe artmış, tıbbi müdahaleler artık sonuç vermemeye başlamıştı. Pek zayıf ve nazik olan bedeni rahatsızlığından erimiş olmasına rağmen herhangi bir şikâyetle bulunduğu kimse şahit olmamıştır.¹³¹

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu’nun sevenleri yıllar öncesinden İstanbul’da, Eyüp Sultan Hazretlerinin kabrinin yakınında kendileri için bir mezar yeri temin ettirmişti. Bu durumdan pek memnun olmayan Sâmi Efendi: “Bizim fikrimizi sorarsanız gönlümüz Cennetü’l-Bâkî’yi ister” demiştir.¹³²

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu, hicri 10 Cemaziyel evvel 1404 (12 Şubat 1984) tarihinde sabaha karşı saat 04.30 sıralarında “Allah, Allah” kelime-i tayyibesini zikrederek rahmet-i Rahmana kavuşmuştur.¹³³ Gasil ve tekfinini müteakip cenaze namazı Mescid-i Nebevi’de eda edildikten sonra kendisinin çok arzuladığı Cennetü’l Bâkî’de Hz. Osman (ö. 35/656) (r.a) ile Hz. Ebu Said el-Hudri’nin (ö. 74/693-94) (r.a) yakınına

---

¹³⁰“Şair Nâbi’nin Mescid-i Nebî’nin Minârelerinden Okunan Şiiri”, <https://www.islamveihsan.com/sair-nabinin-mescid-i-nebinin-minarelerinden-okunan-siiri.html> [05.04.2023].

¹³¹ Topbaş, *Altın Silsile*, s.543.

¹³² Topbaş, *Sultan ’ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.109-110.

¹³³ A.g.e., s.110.

defnedilmiştir.¹³⁴ Ölüm haberinin yayılması ile birlikte farklı mekânlarda sevenleri tarafından gıyabî cenaze namazları kılınmıştır.¹³⁵

2.2. Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Eserleri

2.2.1. Kitapları

Osmanlı Devleti'nde hukuk sistemi İslam dininin temel dinamikleri üzerine kuruludur. Sâmi Efendi'nin Daru'l-fünûn Hukuk Fakültesinden mezuniyeti (1910-1915) Osmanlı Devleti zamanının sonlarına denk geldiği için bu dönemde hukuk sistemi ve eğitimi de İslam hukukunun esaslarını ihtiva etmekte idi. Sâmi Efendi bu dönemde Dârü'l-Fünûn Hukuk Fakültesini birincilik ile bitirmiştir. İslam hukuku alanında yetkin bir kişi olmakla beraber dini ilimlere de vakıf bir âlimdir. Bu ilmi vukufiyetinin yansımaları eserlerinde görmek mümkündür.

Sâmi Efendi'nin eserlerinin içeriğini ihtiva eden konular genellikle tefsir, hadis, menkıbeler, askeri, iktisadi, içtimai bahislerin yanında; tasavvufi, fıkhi ve ferâizi konulardır.¹³⁶

2.2.1.1. Hazreti İbrahim (as.)

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu bu eserinde Kur'an-ı Kerim'de geçen İbrahim peygamber ile ilgili ayetleri ele alarak bu ayetlerin tefsirini yapmıştır. Ortaya çıkan bu bilgiler bağlamında Hz. İbrahim'in (a.s.) ahlak profili üzerinde durmuştur.

2.2.1.2. Hazreti Yusuf (as.)

Kur'an-ı Kerim'de nefsin tuzaklarının anlatıldığı surelerin başında Yusuf suresi gelmektedir. Sâmi Efendi bu eserinde Yusuf suresinin tefsirini yapmıştır. Mükerrer bir insan olmanın en önemli yollarından biride nefsin ıslah edilmesi ile mümkündür. Sâmi Efendi sohbetlerinde nefsin tuzaklarını ve ıslahını anlatırken bu sürenin tefsirine

---

¹³⁴ Karabulut, *Arifler Sultanı Ramazanoğlu Mahmud Sami*, s.121.

¹³⁵ Topbaş, *Altın Silsile*, s.544.

¹³⁶ Topbaş, *Sultan'ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.103.

o kadar sık vurgu yapmıştır ki sohbetlerine iştirak edenler bu konunun çok sık tekrar edilmesinden dolayı adeta bu eseri ezberleyecek duruma gelmiştir.¹³⁷ Buradan şunu anlıyoruz ki Sâmi Efendi'nin irşad üslubundan olan önemli konuları çok tekrar etme metodunun amacı, bilmek ve öğrenmekten ziyade yaşayıp hayata tatbik etmeyi amaçlamaktadır.

2.2.1.3. Yunus ve Hud Surelerinin Tefsiri

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu (k.s.) bu eseri Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamber kıssalarının anlatıldığı surelerin tefsiri niteliğindedir. Sevenlerinin Kur'an ile iç içe olmalarını ve Peygamberlerin tevhid mücadelelerini ortaya koyarak gerçek manada ki imanı kalplere yerleştirmeyi amaçlamıştır.¹³⁸

2.2.1.4. Bedir Gazvesi ve Enfâl Süresinin Tefsiri

Bedir savaşının anlatıldığı, aynı zamanda bu savaş esnasında nazil olan Enfâl suresinde geçen ilgili ayetlerin tefsirinin yapıldığı eserdir.¹³⁹

2.2.1.5. Uhud Gazvesi

Sâmi Efendi bu eserinde Uhud Savaşını mümin ve münafığın ayrıştığı bir savaş olarak tanımlamıştır. Bu savaş ile teslimiyetin ne olduğu örnekleri ile beraber anlatılmıştır. Sâmi Efendi Uhud Gazvesini anlatırken Âl-i İmran suresindeki ilgili ayetlerinde tefsirini yapmıştır.¹⁴⁰

2.2.1.6. Tebük Gazvesi

Sâmi Efendi bu eserinde Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) hicretin 9. senesinde Bizans'a karşı Medine'den Tebük'e göndermiş olduğu 40.000 kişiden oluşan askeri birliğin yapmış olduğu o zorlu savaş günlerinin anlatıldığı Tebük Gazvesini konu

---

¹³⁷ Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, s.50.

¹³⁸ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 2* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2015), s.196.

¹³⁹ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Bedir Gazvesi ve Enfâl Suresi Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013).

¹⁴⁰ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Uhud Gazvesi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013).

edinmiştir. Ayrıca bu eserde Tevbe süresinde zikredilen Tebük Savaşı ile ilgili ayetlerin tefsirine de yer verilmiştir.¹⁴¹

2.2.1.7. Hz. Ebubekir (r.a.)

Bu eserde İslam'ın ilk halifesi olan Hz. Ebubekir (r.a.) hayatı ve ön plana çıkan özelliklerinden yanında Hz. Ebubekir'in İslam adına yaptığı hizmetlerini ve mücadelelerini konu edinmiştir.¹⁴²

2.2.1.8. Hz. Ömer (r.a.)

İslam tarihinde adalet timsali hükümdar olma vasfı ile ön plana çıkan, hükümdarlığı döneminde devletin bekası için her türlü fitne ortamını ortadan kaldıran, zaman zaman sert çıkışları ile gündeme gelen İslam tarihinin ikinci büyük halifesi olan Hz. Ömer (r.a.) üstün özelliklerini ve hayatının konu edildiği eserdir.¹⁴³

2.2.1.9. Hz. Osman (r.a.)

Hz. Muhammet Mustafa (s.a.v.) iki kızı ile evlenme şerefine nail olarak iki nur sahibi unvanını alan, haya vasfı ile ön plana çıkan İslam devletinin üçüncü büyük halifesinin hayatının anlatıldığı eserdir.¹⁴⁴

2.2.1.10. Hz. Ali (r.a.)

İslam'ın dördüncü büyük halifesi olan Hz. Ali (r.a.) hayatını, İslam'ın birliği için göstermiş olduğu kahramanlıkları ve üstün özelliklerini ele alan bir eserdir.¹⁴⁵

2.2.1.11. Hz. Hâlid bin Velid (r.a.)

---

¹⁴¹ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Tebük Gazvesi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013).

¹⁴² Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Hazreti Ebubekir* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013).

¹⁴³ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Hazreti Ömer* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013).

¹⁴⁴ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Hazreti Osman* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013).

¹⁴⁵ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Hazreti Ali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013).

Bu eser İslam tarihin de Seyfullah yani “Allah’ın kılıcı” unvanına sahip olan Hz. Hâlid bin Velid ’in (r.a.) İslam’ı hâkim kılmak için göstermiş olduğu üstün başarılarını, hayat hikayesini ve kahramanlıklarını konu edinen bir kitaptır.¹⁴⁶

2.2.1.12. Ashâb-ı Kiram Menakıbı (r.a.) (1-2)

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu’nun (k.s.) bu eseri iki cilt olarak basılmıştır. Bu eserde sahabeyi güzün efendilerimizden 10 tanesi birinci ciltte¹⁴⁷, 41 tanesi ise ikinci ciltte¹⁴⁸ olmak üzere toplamda 51 tanesinin hayatları, Müslüman oluş süreçleri, Muhammed Mustafa’ya (s.a.v.) olan sevgileri, bağlılıkları, İslam dinini tebliğ etme hususundaki azimleri ve gayretleri hakkında ki konularına yer verilmiştir.

2.2.1.13. Musâhabe (1-6)

1986 yıllarında neşredilen bu eser Sâmi Efendi’nin muhtelif zamanlarda yapmış olduğu sohbetlerinden bir araya getirilerek altı cilt olarak basılmıştır. Bu eserlerin birinci cildinde ilim, kaza, kader ve İslam kardeşliği konuları; ikinci cildinde Kur’an başta olmak üzere, takva ve sabır gibi ahlaki konulara; üçüncü ciltin de namaz, zekat, cihad, adalet, dua ve hicret gibi ibadet konuları; dördüncü cildinde iman başta olmak üzere, oruç, tesettür ve şükür konuları; beşinci cildinde Sâmi Efendi’nin yapmış olduğu sohbetlerinde genel olarak en çok kullandığı beş yüz hadis-i şerifin tercümesi ve açıklamaları; altıncı cildinde ise Sâmi Efendi’nin ve Şeyhi Es’ad Efendi’nin sohbetlerinden örneklere yer verilmiştir.¹⁴⁹

2.2.1.14. Mükerrerrem İnsan

---

¹⁴⁶ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Hazreti Halid bin Velid* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012).

¹⁴⁷ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Ashâb-ı Kirâm Menâkıbı 1* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013).

¹⁴⁸ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Ashâb-ı Kirâm Menâkıbı 2* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013).

¹⁴⁹ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Musahabe-(1-6)* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013).

Ortaya konulan bu eser de nefsin mertebeleri başta olmak üzere insan-ı kâmil olabilmek için gerekli olan helal ve temiz gıda, az yemek, huşu, zikrullah, geceleri uyanık olmak ve sadıklarla beraber gibi konular üzerinde durulmuştur.¹⁵⁰

2.2.1.15. Fatiha Süresi Tefsiri

Sâmi Efendi bu eserinde İsmail Hakkı Bursevî (1653-1715)'nin “Ruhu'l-Beyan Tefsir” inden Fahrettin Razi (1149-1210)'nin “Tefsir-i Kebir” inden Molla Fenari (1350-1430)'nin “Fatiha Tefsiri” inden istifade etmiştir. Fatiha süresinin tefsiri mahiyetindedir. Bu eser 64 sayfa olup basımı Erkam yayınları tarafından yapılmıştır.¹⁵¹

2.2.1.16. Bakara Süresinin Tefsiri

Bu eser Bakara süresinin tefsiri mahiyetinde olup 431 sayfadan müteşekkildir. Kur'an ve muttakiler, Hz. Âdem (a.s.) yaratılışı, Hz. Musa (a.s.), İsrail oğulları, Hz. Süleyman(a.s.), Harût ve Marût, mescitler, namaz, oruç, hac, infak, küfür, nifak, cihat, içki, kumar, helaller, haramlar, tâlût câlût kıssası, faiz, iman esasları, boşanmanın ahkamı, borçlanmada usul, dünya hayatının geçiciliği ve dua gibi konuları ihtiva eder.

Sâmi Efendi bu eserinde İsmail Hakkı Bursevi (1653-1715)'nin “Ruhu'l-Beyân” tefsirinden ve Fahreddin Razi (1149-1210)'nin “Tefsir-i Kebir” inden, Ebu'l-Leys Semerkandî (ö. 983)'nin “Tefsiru'l-Kur'ân” adlı eserinden istifade etmiştir.¹⁵²

2.2.1.17. Duâlar ve Zikirler

Eserin içeriğinde Fetih, Vâkıa, Yasin ve Mülk surelerinin yanında günlük bazı durum ve zamanlarda okunacak dualar ve zikirler yer almaktadır.

2.2.1.18. Bayram Sohbetleri

---

¹⁵⁰ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Mükerrer İnsan* (İstanbul: Erkam Yayınları, ts.).

¹⁵¹ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Fatiha Süresinin Tefsiri* (Erkam Yayınları, 2013).

¹⁵² Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri* (İstanbul, 2013).

Sâmi Efendi'nin yapmış olduğu bazı sohbetlerinin yazıya aktarılması sonucu oluşturulmuş cep kitabı formatında bir eserdir. Hamd, cennet, nefis, zikir, kalp çeşitleri, beraat gecesi ve ecel konularını ihtiva eder.

2.2.2. Öğrencileri/Halifeleri/Yetiştirdiği Nesil

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu (k.s.) tasavvuf yolunun devamı için irşad temsilcisi olarak yetiştirdiği ve icazet verdiği halifelerinin başında Musa Topbaş Hoca Efendi (1917-1999) gelmektedir. Musa Topbaş Efendi de hizmetleri ile bu yolda birçok insanın gerçek manada Allah (cc.) ile buluşmasına vesile olmuştur. Günümüzde Erenköy cemaati olarak bilinen bu tasavvuf okulu Musa Topbaş Hoca Efendi'nin icazet verdiği, liderliğini Osman Nuri Topbaş Hoca Efendinin yürüttüğü, din hizmetlerinde tebliğ ve irşad faaliyetleri bağlamında Erkam yayınları, Altınoluk Dergisi, www.islamveihsan.com, Muradiye Kültür Vakfı ve İlam TV gibi birçok basın yayın kuruluşu, vakıflar ve eğitim kurumlarıyla etkinliğini günden güne artırarak sürdürmektedir.

Bu alandaki çalışmaları incelediğimizde Sâmi Efendi'nin halifeleri arasında Musa Topbaş (ö.1420/1999) Hoca Efendinin yanında, Adanalı Hasan Akbaşgil (ö.1389/1969), Yahyalı'lı Hasan Dinç (ö.1407/1987) Hoca Efendiler de vardır.¹⁵³

---

¹⁵³ İç, *Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 28-32.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAHMUD SAMİ RAMAZANOĞLU'NUN İRŞAD VE ÜSLUBU

3.1. İrşadının Temelleri

3.1.1. Şer'î Hassâsiyeti

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu (k.s.) Kur'an ve sünnet çizgisinde yaşayıp, insanları da yalnız bu istikamet doğrultusunda yönlendirmeye ve yaşamaya sevk eden bir Allah dostudur. Hayatına baktığımızda eserlerinin ve sohbet konularının esasını âyet-i kerimelerin tefsiri, hadis-i şeriflerin şerhi, başta Ashab-ı kiramın olmak üzere Allah dostlarının örnek hayatları, imanları, sabrı ve fedakârlıkları teşkil etmektedir.¹⁵⁴ Sâmi Efendi'nin ilahî ahkâmı yaşama ve yaşatma ideali, özellikle irşad alanında şer-i şerife riayet etmeden hiçbir manevi terbiyenin olamayacağını hatta tasavvufun Kur'an ve sünnetin zahir ve batını, suret ve hakikati ile yaşamak olduğunu mükerrer bir şekilde ifade etmiştir.¹⁵⁵ Sâmi Efendi çoğunlukla ruhsat ile değil azimet ile amel etmiştir.¹⁵⁶

Sâmi Efendi irşad faaliyetlerinde özellikle mahremiyet konusuna çok dikkat etmiş ve bu hususta titiz davranmıştır. Kadınların ancak kadınlarla, erkeklerin ise erkeklerle oturup kalkması gerektiğini ifade etmiştir. Zaruret olmadıkça mahremi olmayan kadınlarla baş başa görüşülmemesi gerektiğini, muhatabını incitmeden nezaketle ifade etmişlerdir.¹⁵⁷ Sâmi Efendi bir ailenin isteği üzerine ev ziyareti yaptığında ayrılacağı zaman hane halkının hanımefendileri evlerini ve gönüllerini aydınlattığı için eşlerine ısrarlı bir şekilde üstadın elini öpüp duasını almak istediklerini söylediklerinde bu haber Sâmi Efendi'ye ulaşınca:

“-Bizim yolumuzda, dinimizde, mahremi olmayan bir kadına el öptürülmez.” karşılığını vererek mahremiyet meselesinin dinimizin önemli bir konusu olduğunu bu

---

¹⁵⁴ Topbaş, *Altın Silsile*, s.527.

¹⁵⁵ Adem Ergül, *Aziz Ümmete Doğru* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2018), s.226-227.

¹⁵⁶ Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, s.60.

¹⁵⁷ Karabulut, *Arifler Sultanı Ramazanoğlu Mahmud Sami*, s.43.

hususta kitap ve sünnet çizgisinden asla taviz verilmemesi gerektiğini ifade ederek kendi ihvanına da hassasiyetle üzerinde durmaları gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵⁸

3.1.2. Zaruri Bilgi Temeli-İlmihal

Allah dostları, her şeyi yerli yerince yapan şahsiyetlerdir. Sevenlerini irşad ederken öncelikli olarak en zaruri ihtiyaç neyse oradan başlarlar. Bu ihtiyaçların başında farzlar, vacipler, sünnetler, helaller ve haramlar gibi günlük hayatta bilinmesi elzem olan konular yer alır. Sâmi Efendi'nin irşad usul ve üslubunu incelediğimizde eğer kendisinden manevi anlamda eğitim almak isteyen bir talebesi helal ve haramlar noktasında eksikliği varsa öncelikli olarak ilmihal okumasını ve helâle harama dikkat eder hâle gelmelerini tavsiye ederdi.¹⁵⁹

3.1.3. Salih Amellere Teşvik

Kur'an-ı Kerim'de Allah (cc.) birçok ayet-i kerime'de iman etmenin ardından salih amel konusunu gündeme getirerek, insanı mutluluğa götürecektir imanının salih amel ile bütünleşmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Salih amel: “Allah’a ve ahirete imanın bir gereği olarak, Allah’ın (cc.) indirdiği ve peygamberleri vasıtası ile beyan ettiği deliller, hükümler ve emirlere uygun bir şekilde tam bir ihlas ve güzel bir niyet ile ifa edilen Allah’ın razı olacağı güzel amellerdir.” Salih amelin kalbî, bedenî ve malî olmak üzere üç kısmı vardır.

Sâmi Efendi'nin irşad hayatını incelediğimizde, kendisinden istifade etmek isteyenlere öncelikle farz ibadetler noktasında eksik var ise onların tamamlanması gerektiğini, sonrasında ise Allah’ı çokça zikir, gece ibadeti, nefisle mücadele ve manevi kalp temizliği gibi kişiyi Allah’a daha da yaklaştıracak sâlih amelleri sık sık hatırlattığını görürüz.

---

¹⁵⁸ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 1* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), s.83.

¹⁵⁹ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2018), s.113.

Sâmi Efendi'nin irşad faaliyetlerindeki amacı kişiyi manevi dosyası borçsuz, salih amellerle dolu¹⁶⁰, kalbi diri bir vaziyette olacak şekilde¹⁶¹ Allah ve resulüne yönlendirme stratejileri üzerine kuruludur.

3.1.4. Allah Resülünün Örnekliği

Rabbimizin Hz. Peygamberin insanlığa her yönüyle örnekliğine işaret eden Kur'an-ı Kerim'deki âyet-i şu şekildedir: "*Allah Rasûlü'nde sizin için; Allah'a ve âhirete kavuşmayı uman ve Allah'ı çok çok zikreden kimseler için her bakımdan uyulması gereken mükemmel bir örnek vardır.*"¹⁶² Bu âyette geçen "üsve" kelimesi, uyulacak, taklit edilecek örnek, model, numune anlamına gelir.¹⁶³ Birini örnek alan kimse, uyduğunun her halini taklit eder; o'nun tavır ve tarzına uyar, âdeta o'nunla aynileşir. Bu bağlamda Sâmi Efendi'nin hayatının yanında bir peygamber varisi olarak irşad, usul ve üslubunu incelediğimizde Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ile âdeta aynileştiğini görmekteyiz. O sevenlerini daima Allah Resülünün örnekliği ile buluşturmayı hedeflemiş ve kemâl yolculuğunun O'na tebaiyetten geçtiğini sık sık ifade etmiştir. Zira beşer planında zirve örnek O'dur.

3.1.5. Sahabe Örnekliği

Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde "*Ashâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine tâbi olsanız hidayete erersiniz.*"¹⁶⁴ buyurmaktadır. Sâmi Efendi'nin eserlerinin konularına baktığımızda ashâb-ı kirâm'ın önemli bir yer tuttuğu gözükmektedir. Ashâb-ı kirâm menâkıbı adlı eserinde bazı sahabilerin hayatlarını kaleme almış ve Allah'ın rızası doğrultusundaki mücahedeleri hakkında örnekler vermiştir. Ayrıca hulefâ-yi râşidinden olan Hz. Ebu Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Hz.

---

¹⁶⁰ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4*, s.72.

¹⁶¹ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 1*, s.145-146.

¹⁶² el-Ahzâb 33/21.

¹⁶³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, thk. Asım Cüneyt Köksal- Murat Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 4/s.548.

¹⁶⁴ Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-mesâbîh*, thk. Muhammed Nasuriddin el-Elbânî (Beyrut: el-Mektebetül el-İslâmî, 1985), 3/1696 Hadis no: 6018.

Osman (r.a) ve Hz. Ali (r.a) hakkında müstakil eserler kaleme almıştır. Sâmi Efendi eserlerinde, sohbetlerinde ve örnek yaşantısı ile Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) tedrisatında yetişmiş sahâbe-i kirâm'ın üstün özelliklerini konu edinerek örnek alınması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun neticesinde birçok insanın imandan ihsan kıvamına doğru evrilmesine vesile olmuştur.

3.1.6. Bid'at ve Hurafelerden Uzak Tasavvufi Bir Anlayış

Bid'at, dini emir ve yasaklarının ikmalinden sonra, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) sünnetine, Kur'an'ın açık hükümlerine, ashâb, tabiin ve müctehitlerin genel görüşlerine aykırı alan hal, davranış ve işlerdir.¹⁶⁵

Tasavvuf, hayatı Kur'an ve sünnet istikametinde tanzim edebilme gayretidir.¹⁶⁶ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu da Kur'an ve sünnet çizgisinde yaşayıp insanları da yalnız bu istikamet doğrultusunda yönlendirmeye ve yaşamaya sevk etme gayreti içerisinde olmuştur. Sâmi Efendi'nin eserini incelediğimizde itikat, ibadet ve ahlak konularının yanında yaşantıları ile örnek olmuş hülefâ-i râşidîn başta olmak üzere sahâbe-i güzîn efendilerimizin hayatlarını konu edinmiştir. Müslümanım diyen bir kişinin gerek ibadetlerinde gerekse muamelâtında ve gerekse âdâtında Hz. Muhammet Mustafa'ya benzemesi gerektiğini sohbetlerinin ve eserlerinin yanında örnek yaşantısı ile de göstermiştir.

3.1.7. Tam Bir Mücahede

Cihad kavramını zâhirî ve bâtînî cihad olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Zâhirî cihad, kâfirlerle birebir yapılan cihattır. Bâtînî cihad ise kişinin nefsiyle ve şeytanla yaptığı mücadelenin adıdır. Sâmi Efendi de her konuda olduğu gibi bu hususta da Hz. Muhammed (s.a.v.) metodunu kendisine rehber edinmiş olarak nefis ile olan mücadelenin, zahirî cihaddan daha büyük olduğunu ifade etmiştir.

---

¹⁶⁵ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.72.

¹⁶⁶ Osman Nuri Topbaş, *Müslümanın Kendisiyle İmtihanında Tasavvuf* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2017), s.28.

İnsanoğlunu, Allah (cc.) her yönüyle en güzel kıvamda yaratmıştır. Nitekim âyet-i kerime’de: “*Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.*”¹⁶⁷ Böylece en güzel mükerrem sıfatlarda yaratılan insanın nefsini tezkiye ve kalbini tasfiye etmesi şarttır. Bunun en önemli temel şartı Allah’ı çok ça zikretmek ve teslimiyettir.¹⁶⁸

Nefis ile olan cihad en büyük cihaddır. Normal cihad da cihadın bir zamanı vardır ve sınırlıdır. Ama nefis ile yapılan cihad, ölünceye kadar devamlı var olan, ardı arkası kesilmeyen bir mücadeledir. Bu sebepten Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Tebük seferinden dönüşte: “*Şimdi küçük cihaddan büyük cihad’a (Nefs-i ıslah etmeye yeni, Kâmil insan olmak için nefs-in tezkiyesine çalışmaya) dönüyoruz.*”¹⁶⁹ diyerek nefis ile olan mücadelenin, ordu ile olan mücadeleden daha zor ve önemli olduğunu vurgulamıştır.

Kur’an-ı Kerim’in beyanına göre nefisin mertebeleri altı kısma ayrılır:¹⁷⁰

1. Nefs-i Emmâre: Emredici nefis manasına gelir. Kalbi ulvi değerlere değil de süfli yani bedenî tabiata meylettirerek, lezzet ve hissi şehvetlere yönlendiren nefistir.¹⁷¹ Başka bir ifade ile Allah’ın emrettiklerine uymayıp yasakladıklarına meyleden şeytanın adımlarına tabi olan, zevkine, keyfine yani nefsânî arzulara düşkün olan kişilerin nefisine denir.¹⁷² Kur’an-ı Kerim’de Allah (cc.) Yusuf suresinde “*Ben nefsimi temize çıkarmıyorum zira nefis kötülükleri çokça emredicidir...*”¹⁷³ âyet-i kerimenin

---

¹⁶⁷ et-Tin, 8/4.

¹⁶⁸ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.31.

¹⁶⁹ Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrahi, *Keşfu’l-Hafa ve Müzilu’l-İlbas Amm’eştehere Min al-Ahadis ala Elsineti’n-Nas* (Kahire: el-Mektebetül el-Asratül, 2000), 1/486; Ramazanoğlu, *Mükerrem İnsan*, s.15.

¹⁷⁰ Mahmut Sami Ramazanoğlu, *Mükerrem İnsan* (İstanbul: Erkam Yayınları.), s.12.

¹⁷¹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), s.364.

¹⁷² Ramazanoğlu, *Mükerrem İnsan*, s.12.

¹⁷³ Yusuf, 12/53.

ifadesi ile kötü fiillerin ve yerilmiş ahlakın kaynağı olarak bu nefse işaret edilmiştir.¹⁷⁴ Nefs-i emmâre den kurtulmanın çaresi Allah'ı çok zikretmektir.¹⁷⁵

2. Nefs-i Levvâme: Kınayıcı nefis olarak ifade edilir. Levvâme sıfatını alan nefis bir parça kalbin nuru ile nurlanarak, almış olduğu nurun ölçüsünde gafletten bir parça sıyrılıp, günahları yapmak istemediği halde yaptığı kötülüklerin farkında olup, yeterince olgunlaşmadığı için bu günahları halen daha yapmaya devam eden nefistir.¹⁷⁶ Allah'ın emirlerine kısmî olarak uyan, yasaklarından ise yine kısmî ölçüde kaçınan ve bu yasaklara daldığı zaman hatasının farkında olup pişman olan, kendini zaman zaman kınayan nefistir.¹⁷⁷ Bu nefsin mertebesi, Kur'an-ı Kerim de “*Levvamenin şerrine ve tehlikesine dikkat edin!*”¹⁷⁸ diyerek beyan buyrulmaktadır.¹⁷⁹

3. Nefs-i Mülhime: İyiyi kötünden ayıran ilham ve keşfe nail olan iradeye, nefse, nefsi-i mülhime denir. Allahtan başka her şeyden uzaklaşıp, sabır ve tahammül gücünün artması sonucu, aşk ve sevgi içinde ruhlar âlemine yönelen bir nefistir. Konuştuğu zaman hikmetli ve güzel sözler söyler.¹⁸⁰ Nefs-i mülhime makamına eren nefis, bir tarafta iman ve takva; diğer tarafta nefsin hudutları aşan arzularının tam ortasında olduğu için halen daha tehlikededir. Nefsin bu durumunu Allah (cc.) Kur'an-ı Kerim'de “*Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Verdik ve birde ona hak ve batıl diye iki yol gösterdik. Fakat o sarp ve çetin işe girişemedi*” ifade etmiştir.¹⁸¹ Bu makama sahip olan nefis hangi yöne karar verebilecek irade gücüne sahiptir? Başka bir âyet-i kerimede ise Allah (cc.) nefsi-i mülhimenin bu durumunu Kur'an-ı Kerim'de Şems suresinde tam 11 adet yemin ettikten hemen sonra dokuz ve onuncu ayetlerde

---

¹⁷⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.364.

¹⁷⁵ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.31.

¹⁷⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.365.

¹⁷⁷ Ramazanoğlu, *Mükerrer İnsan*, s.13.

¹⁷⁸ el-Kıyamet, 75/2.

¹⁷⁹ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.32.

¹⁸⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.366.

¹⁸¹ el-Beled, 90/10-11.

sürenin asıl mesajı olan yani bir tarafta iman ve takva; diğer tarafta fücür olan insanın asıl sorumluluğuna dikkat çekilmiş, nefsinin arındırılmasının kurtuluşa ereceğini, onu kötülüklerin akışına bırakanın ise büyük kayba uğrayacağı ifade etmiştir.¹⁸²

4. Nefs-i Mutmainne: Nefsin kötü sıfatlarından sıyrılarak, güzel ahlak ile ahlaklanıp huzura ve rahata kavuşmuş olan halidir. Nefis ile girmiş olduğu mücadeleden kalbin nuru ile aydınlanmış olarak çıkan, İslam'ın emir ve yasaklarından zerre kadar sapmayıp Hz. peygamberin ahlakı ile ahlaklanan, Allah'ın izni ile de keşif ve ilhamlara mazhar olan nefistir.¹⁸³ Allah (cc.) Kur'an-ı Kerim'de nefsin bu kıvamına “*Ey mutmain olan nefis! Sen Rabbinden razı Rabbinde senden razı olarak Rabbine dön! Kullarımın arasına katıl! Ve cennetime gir!*”¹⁸⁴ âyetiyle işaret eder.¹⁸⁵

5. Nefs-i Râziye: Razı olan, hoşnut olan nefis demektir. Zaman zaman Allah'ın isim ve sıfatlarına mazhar olarak hakke'l-yakîn mertebesine ulaşmış olan nefistir.¹⁸⁶ Her durumda Allah'a yönelen ve onun hükmüne ram olan, daima Allah ile beraber olma şuuruna eren, Allahtan razı olan nefistir.¹⁸⁷

6. Nefs-i Mârdiyye: Allah'ın hoşnut ve razı olduğu nefistir. Yaptığı her işi Allah için yapan bu vesile ile beşerî istekleri terk eden, kusurları affeden ve nefis muhasebesini en iyi bir şekilde yapan nefistir. Allah'ın izin verdiği kadarıyla gayp âleminin sırlarına vakıf olmuş, başka şahıslar üzerine de tasarruf yetkisine sahip olan nefistir.¹⁸⁸

Nefsin merhalelerini analiz ettiğimizde görülüyor ki nefs-i mutmainne'den aşağı olan nefisler hıtab-ı ilahiye mazhar olamamış ve tehlikede olan nefislerdir. Nefs-i

---

¹⁸² eş-Şems, 91/1-10.

¹⁸³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.366.

¹⁸⁴ el-Fecr, 89/28-29.

¹⁸⁵ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.35.

¹⁸⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.366.

¹⁸⁷ Ramazanoğlu, *Mükerrer İnsan*, s.14.

¹⁸⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.365.

mutmainne, nefs-i râziye ve nefs-i merdıyye makamları ise hitabullaha mazhar olmuş nefislerdir.

3.2.İrşad Vasıtaları

3.2.1. Sohbet

Sohbet, arkadaşlık, birliktelik ve karşılıklı konuşmak gibi anlamlara gelir.¹⁸⁹ Tasavvuf okulunda sohbet ise: Mürşidi-i Kâmilin ruhundaki kabiliyetlerin müride yansıması (in'ikas) yani kabiliyet aktarımı manasına gelmektedir.¹⁹⁰ Allah dostları kalbî eğitimde sohbeti yolun esaslarından kabul etmişlerdir. Ashab-ı kirâm örneğinde olduğu gibi güzel insanlar hep sohbet ile yetişmişlerdir.¹⁹¹ Sâmi Efendi sohbetlerinde genellikle:

1. Abdulkadir Geylani'nin "*Fethü'r Rabbani*", "*Futühü'l Gayb*",
2. İmam Gazali'nin "*İhyâu 'ulûmi'd dîn*" ve "*Mûkaşefetü'l kulûb*",
3. Ahmed er-Rıfâî'nin "*Hâletü ehl-i'l hakikati maallah*",
4. İmam Şarani'nin "*Tenbihü'l muğterrîn*",
5. Muhammed b. Abdullah Hani'nin "*Adab*" ismiyle tercüme edilen eserinden ve
6. İsmail Hakkı Bursevî'nin "*Ruhul Beyan*" isimli tefsiri gibi eserlerden istifa etmişlerdir.¹⁹²

Sâmi Efendi manevi yolda mesafe kat etmek için sohbetin olmazsa olmaz bir disiplin olduğunu, kalbin ve ruhun kıvama ermesi için sohbetin şart olduğunu bildirmiştir. Sohbetlerinde "Eğer kişi sohbet meclislerine inen nuru ve rahmeti görebilseydi,

---

¹⁸⁹ Süleyman Uludağ, "Sohbet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/s.350.

¹⁹⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.441-442.

¹⁹¹ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 3* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2014), s.42.

¹⁹² Topbaş, *Sultan 'ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.68.

yapılacak olan tüm sohbetlerin kendi evinde olmasını arzu edeceğini” ifade ederdi. Sohbet programlarına tam saatinde başlayıp yine planladığı vakitte bitirirdi.¹⁹³

Sâmi Efendi sohbetlerinde âyet-i kelime ve hadis-i şeriflerin yanında peygamberlerin, sahabilerin, velilerin ahlaklarından, örnek yaşantılarından, nasihatlarından, yapmış oldukları gazalardan, Allah’ın rızası doğrultusundaki samimiyetlerinden, özverili çalışmalarından, zorluklar karşısında göstermiş oldukları fedakârlıklarından ve sabrından bahsetmiştir.¹⁹⁴

Sohbetler muhatapların gönül ikliminde sâlih amel niyetlerinin oluşmasında son derece etkilidir. Sami Efendi’nin sohbetlerinde bulunanlar onun yönlendirmelerinden bir kısmına şu dört madde ile işaret ederler:

- 1.Fakir ve fukaraya yardım edilecek.
2. Kişinin namaz borcu olmayacak varsa kaza namazları hesaplanıp kılınacak
3. Kur’an-ı Kerim okunup tefekkür edilecek. Kur’an-ı Kerim ile hemhal olunacak, dost olunacak
- 4.Salihlerle beraber olunacak. Çünkü salih kimselerle beraber olmak karşılıklı sevgi akışına, hal ve hareketlerde yansıma ve benzeşmelerin olmasına tüm bunların yanında kalpten kalbe in’ikas’ın başlamasına vesile olur.¹⁹⁵

Sâmi Efendi sohbetin süresinin kırk beş dakikayı geçmemesi gerektiği konusu üzerinde de durmuştur. Bu hususta sohbet erbâbını da zaman zaman ikaz ederek: “Bir insanın bir defada dinleme takati kırk beş dakika olarak tespit edilmiştir. Sözü bundan fazlasının faydası yoktur.” diye uyarmışlardır.¹⁹⁶

Sohbetler müridanın yetişmesinde çok önemli fonksiyon üstlenmiştir. Kendisinin hadimlerinden Ali Hüsrevoğlu Bey ile yaptığımız mülakatta verdiği bilgiler bu hususu

---

¹⁹³ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 3*, s.43.

¹⁹⁴ Topbaş, *Sultanü'l-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.12.

¹⁹⁵ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 3*, s.76-78.

¹⁹⁶ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 2*, s.185.

teyit etmektedir. “Sâmi Efendi’nin sohbetlerine iştirak edenler genellikle esnaf, iş adamı, talebe, öğrenci ve ulema gibi farklı farklı kesimlerden oluşurdu. Bu farklı seviyelerdeki meslek gruplarının da kendi zihin dünyasında farklı sıkıntıları ve soruları olurdu. Sohbet esnasında Sâmi Efendi’ye bir tek soru sormamalarına rağmen yapılan sohbetin neticesinde herkes kafasındaki sorulara mantıklı bir cevap alarak sohbet meclislerinden dağılırlardı.¹⁹⁷

3.2.2. Evrad ü Ezkar

3.2.2.1. Günlük Virdler

Tasavvuf kültürünün nakşi geleneğinde uygulanan istiğfar, kelime-i tevhid ve salavat-ı şerife ile başlayan sonrasında letâif zikirleri ile devam eden virdleri ihtiva etmektedir.

3.2.2.2. Çok Zikir Telkini

Zikir, lügat olarak hatırlamak manasına gelmektedir. Zikir, korkunun veya sevginin taşması sonucu gaflet meydanında müşahede alanına çıkışın adıdır.¹⁹⁸ Zikrin hakikati ise zikir esnasında zikredilenden başka her şeyi unutabilmektir.¹⁹⁹ “İnsan” kelimesi kökü itibari ile “nisyan”dan türemiştir.²⁰⁰ Nisyan ise mana itibari ile zikrin, hatırlamanın zıddıdır. Yani unutkanlığı ifade eden bir kavram olarak insanoğlunun en büyük zaaflarından biridir. Kur’an’ı Kerim’de Allah (cc) “*Allah’ı unutan ve bu yüzden Allah’ın da onlara kendi nefislerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan kimselerdir*”.²⁰¹ ifadesi ile Allah’ı unutarak yoldan çıkan kimselerden olmamak için insanoğlundaki bu nisyan zaafını en asgariye indirebilmenin en güzel yolu “zikir” dir.²⁰² Zikrin üç çeşidi vardır:

---

¹⁹⁷ Ali Hüsrevoğlu, Mülakat: İlham Çiçek, İstanbul, 11 Nisan 2023.

¹⁹⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.546.

¹⁹⁹ Topbaş, *Altın Silsile*, s.536.

²⁰⁰ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 2/664-665;3/904-906;6/2508-2509.

²⁰¹ el- Haşr, 59/19.

²⁰² Topbaş, *Altın Silsile*, s.40.

1. Lisanın zikri: Seven kişinin kalpten yardım alarak lisanı ile sürekli olarak sevdiğini lisanı tekrarlaması.

2. Kalbin zikri: Seçkin kişilerin zikridir. Sevilen kişinin hakikatının kalpte tasavvur edilip yoğunlaşmasıdır.

3. Sırrın zikri: Havâssu'l havass olan yani seçkin, üstün kişilerin yapmış olduğu zikirdir. Zikredenin yani seveninin sevdiğinde kaybolması, erimesi şeklinde tecelli eden zikirdir. Bu zikir çeşidinde zikrin belirli bir vakti yoktur. Günlük hayatın her safhasında²⁰³ var olan yani ayakta, otururken, yatakta yan yatarken her daim var olan zikirdir.²⁰⁴

Tasavvufi terbiye metodunda bütün manevi hastalıkların merkezi olarak nefis ve kalp muhatap alınmaktadır. Zikir; nefsi ve kalbi manevi hastalıklardan arındırarak Hakk'a vasıl olmak isteyen müridlere, belirli zamanlarda, belirli periyodlar halinde, muhtelif zikir ve virdler ders olarak verilerek manen kemale ermenin mühim bir yoludur.²⁰⁵ Başka bir ifade ile zikir, Kur'an-ı Kerim'de insanoğlunu yaratan Allah (cc.) "*Dikkat edin! Kalpler, ancak Allah'ın zikri ile mutmain olur*".²⁰⁶ diye ifade buyurduğu kalplerin muhtaç olduğu en mühim telkindir.

Kalp her daim Allah (cc.) zikri ile meşgul olmalıdır ve bu zikir halini daha sonra sadra geçirerek letâif-i hamse²⁰⁷ ye intikal ettirmelidir. Letaif-i hamsede zikri kabul edip

---

²⁰³ "Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:) "Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!" (Al-i imran,3/191.)

²⁰⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.546.

²⁰⁵ Topbaş, *Altın Silsile*, s.40-41.

²⁰⁶ er-Ra'd, 13/28.

²⁰⁷ "Letaif-i Hamse" kalp tasfiyesini esas alan Nakşibendi'ye yolunun benimsediği terbiye/ilerleme şeklini ifade eden bir kavramdır. Tekili "*latife*" olan "*letaif*"; 'ince, yumuşak ve şaka' anlamına gelmektedir. Tasavvuf terminolojisinde letaif, "son derece ince bir mana ihtiva eden, anlaşılan ama sözle anlatılamayan işaret ve tadılarak öğrenilen bilgiler" şeklinde tarif edilmiştir. Nakşibendi'ye yoluna göre, insanın ruhunun, "emir ve halk" âlemine ait olmak üzere altı latifesi vardır. Halk âlemine ait olan "*nefs-i natika*", emir âlemine ait olan latifeler ise sırasıyla "*kalp, ruh, sır, hafî ve ahfâ*"dır. Sûfiler, emir âleminin latifelerini kısaca "*letâif-i hamse*" şeklinde isimlendirmişlerdir. Sûfiler, nakledilen sıralamaya göre kesâfetin azaldığını

uyandıktan sonra zikri, nefis latifesine kabul ettirmek lazımdır ki nefsin zikri kabul etmesi en zor olanıdır. Nefsin zikri kabul edip de nefs-i emareden başlayıp, levvameden, mülhimedden geçip nefs-i mutmainne oluncaya kadar az yemek ve oruç tutmaya devam edilmediler.²⁰⁸

Kalbin yumuşayıp da tasfiye olmasının en önemli şartı devamlı Allah'ı zikretmektir. Çünkü Allah (cc.) “*Ey iman edenler! Allah'ı çokça anın...*”²⁰⁹ buyurmaktadır. Dolayısı ile az yapılan zikir kalbin tam manasıyla yumuşamasına yeterli gelmeyecektir. Kalp Allah'ı çok zikretmekle yumuşar. Hiçbir meşguliyet buna mâni olmamalıdır. Zira insanın mükerrem bir varlık oluşu zikr-i daimî ile tecelli eder. Zikr-i daimî tecelli edince bütün uzuvlar zikre geçerek tüm beden bununla nurlanır, vücut artık toprağın içinde çürümekten kurtulur.²¹⁰

Sâmi Efendi manevi dersleri yaparken kalp ve kalıp farklı yerlerde olursa bu kişinin duvardaki resimden bir farkı olmayacağını ifade etmiştir. Bu hususta başarılı olmak için kalp ve kalıp, ceset ve ruh bir olmalıdır.²¹¹

Sâmi Efendi sevenlerine manevi derslerini yaparken şu iki hususu tefekkür ederek yapmalarını nasihat ederdi:

1. Allah (cc.) sanki bir tek dünyada seni yaratmış. Bir sen varsın birde Allah var. Bu sebepten Allah'tan başka bir şey düşünmeyeceksin. Bir başka ifade ile zihinde Allahtan başka bir şey olmayacak.

---

ve kudsiyetin arttığını ifade etmişlerdir. Yâni onlara göre bu beş latifeden en latif olanı ahfâdır. Sûfî düşüncede kalp, ruh, sır, hafî ve ahfâ latîfeleri birbirlerinin içerisine gizlenmiştir. Sûfilere göre, her latîfe bir peygamberin ulaştığı manevi hakikati temsil etmektedir. Bu anlamda kalp Hz. Âdem'in kademi, ruh Hz. İbrahim'in, sır Hz. Mûsâ'nın, hafî Hz. İsa'nın, ahfâ ise Hz. Muhammed'in (sav) kademi/ayağı altında yer almaktadır. İnsan vücudundaki bu merkezlerin harekete geçmesiyle açılan perdelerden salikin mana âlemini seyr etmeye başlayacağını belirten sûfilere göre, her bir merkezin kozmik renkleri bulunmaktadır. Buna göre; kalp kırmızı, ruh sarı, sır beyaz, hafî siyah, ahfâ ise yeşil renklidir. (Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.307.)

²⁰⁸ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.40.

²⁰⁹ el-Ahzâb, 33/41.

²¹⁰ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.45.

²¹¹ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4*, s.171.

2. Ahirette meydana gelecek hadiseleri tefekkür edip kendini mahşer meydanında hayal edeceksin, hesap kitap görülmüş günahın sevabından ağır gelmiş, zebâniler senin kolundan tutmuş cehenneme doğru götürüyor. Bu haldeki bir insanın duygu ve ruh hali nasılsa aynı duygu haliyle Allah'ı zikir edeceksin.²¹²

Sâmi Efendi evrâd u ezkârını seher vaktinde yapan bir kimsenin aldığı tadın diğer zamanlarda yapılan zikire kıyasla tarif edilemeyecek kadar lezzetli olduğunu ifade eder ve seher vakitlerinde manevî bir kıvılcımın (feyzin) kalpte zuhur ederek bütün letâifleri çalıştırdığını anlatarak manevi derslerin özellikle seher vakitlerinde yapılmasını arzu ederdi.²¹³

Sâmi Efendi evrâd u ve ezkâr konusunda “Cennet ehlinin cennette en çok tahassür edeceği şey dünyada zikirsiz geçen dakikalardır.” hadîsini²¹⁴ çok tekrar ederlerdi.²¹⁵ Bir sohbetinde bütün mevcudatın lisan-ı hal ile Allah'ı zikrettiğini, yalnız bunların uyanıklık derecelerinin birbirinden farklılık gösterdiğini Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'den (ö.638/1240) nakille şu şekilde sıralamıştır:

1. Cemâdâtın zikri: Allah'ı zikir etmekte en uyanık olan grup budur. Bu grup hiçbir maişet ve masiva düşüncesi olmayan Hakk'ın hükmüne ram olmuş taş, toprak, su ve madenler gibi maddelerdir.

2. Nebâtâtın (bitkiler) zikri: Bunlar Allah'ı zikir hususunda camadatdan bir derece noksandırılar. Bunun sebebi ise hayatlarını idame ettirebilmeleri meyvelerini yetiştirebilmeleri için havaya, suya, toprağa, güneşe ihtiyaçlarının olmasıdır. Zira bu ihtiyaçları temin ederken gaflete düşer olurlar.

3. Hayvanâtın zikri: Bunlar Allah'ı zikretme hususunda nebatatdan daha aşağı derecelere sahiptirler. Çünkü bunların doğum yapmaları, büyümeleri, çoğalmaları,

---

²¹² Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 3*, s.41.

²¹³ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 1*, s.44.

²¹⁴ et-Taberanî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-kebir*(Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994) 20/93 H. No:182.

²¹⁵ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 3*, s.117.

hastalıkları gibi ihtiyaçları nebatatdan daha ziyade olduğu için daha ziyade gaflete düşer olurlar.

4. İnsanoğlunun zikri: Nebâtat ve hayvanlardaki ihtiyaçların yanında nefsanî baskılarının çokluğu, dünyalık tutkuları ve şeytani vesveselerinin olması mevcudat arasında en fazla gaflete düşer olmalarına sebep olmuştur. Bunun için bütün mevcudat arasında Allah'ı en az zikreden zümre insandır. Bu sebeple Allah (cc.) insanları bu gafletten alıkoymasına için peygamberler göndermiştir.²¹⁶

3.2.2.3. Murakabe

Murakabe, sözlükte kelime manası olarak gözetme, gözaltında bulundurma, kendi iç âlemini gözetim altında tutma, dikkati belirli bir noktaya odaklama gibi manalara gelmektedir.²¹⁷ Allah'ın güzel isimlerinden bir olan “er-Rakib” yaratmış olduklarından bir an bile gafil olmayan, sürekli onları gözetten, manasına gelmektedir.²¹⁸ Murakabenin ıstılahtaki manası ise, kulun Allah'ın her dâim kendisini gözetlediği düşüncesinden gafil olmamasıdır. Yani Allah'ı görüyormuşçasına kulluk etme merhalesine ulaşmasıdır. Sûfiler bütün iyilik ve güzelliklerin kaynağının murakabe olduğunu, kişi ancak murakabe sayesinde kötülüklerden kendisini uzak tutabileceğini ifade etmişlerdir.²¹⁹ Tasavvuf okulunda murakabe bir ders konusudur. Bu dersin amacı Sûfinin gözlerini kapatıp, diz üstü oturarak beş veya on dakika sadece Allah'ı düşünmesi ve bu metodu belirli zaman aralıklarında tekrarlayıp kalbin meleke kazanmasını sağlamaktır.²²⁰

Sâmi Efendi de her daim murakabe halinde yaşamış ve ihvanını aynı metotla yetiştirme mücadelesi içerisinde olmuştur. Sâmi Efendi'nin irşad metodunda talebe gönlüne sahip çıkmalı, gönlünü Allahtan başka meşgul eden her şeyden temizlemeli, ubudiyet adabında hiçbir şeyi küçük görmemelidir. Şayet bu küçük gördüklerini sürekli

---

²¹⁶ Ramazanoğlu, *Mükerrer İnsan*, s.43-44.

²¹⁷ Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, s.106.

²¹⁸ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.545.

²¹⁹ A.g.e., s.471.

²²⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.343.

yapmaya devam eder ise bu küçükler zamanla büyür ve büyük şeylerinde küçük görülmesine sebep olur ki bu durum kişiyi zamanla helaka sürükler. Edepler sünnetleri, sünnetler ise farzları muhafaza eden kalelerdir. Bu sebeple en başta edeplere dikkat etmek gereklidir.²²¹

3.2.3. Altın Silsileye Rabıta

Rabıta, terim anlamı olarak bağlayan, rapteden manasındadır. Tasavvuftaki manası ise müridin zihnî planda tefekkür ve hayal gücünü kullanarak mürşidi ile “beraberlik kurma haline” denir.²²² Tasavvuf ekolünün Nakşibendi yolunda rabıta ruhî terbiye için önem arz etmekle birlikte asıl değildir. Murakabe yani Allah’ı kalp ile düşünme derslerine ulaştıktan sonra rabıta yapılmayabilir. Rabıtanın gerekliliği için tasavvuf ekolünde sûfiler, Kur’an-ı Kerim’de “*Sadıklarla beraber olunuz.*”²²³ âyetini kendilerine referans olarak alırlar.²²⁴

Rabıta, iki gönül arasında sevgi transferinin, kalpler arasında ki muhabbet köprüsü ve cereyan hattının kurulmasının adıdır. Allah dostları sevenlerini bu metotla yetiştirmişlerdir. Kâmil insan olma yolunda bu ruhî beraberlik aynı zamanda bir terbiye metodu haline gelmiştir.²²⁵

Rabıta, muhabbeti gönülde daima canlı tutmanın adıdır. Kâinatta rabıtasız hiçbir insan yoktur. Herkes birbirleri ile bir şekilde mutlaka kalben irtibat halindedir.²²⁶

Sâmi Efendi bir defasında bir ihvanına “Evladım! Meyvenin güneşe bakan kısmı daha erken olgunlaşır.” buyurarak rabıtanın manevi yolda daha erken hedefe varmaya sebep olan bir irşad metodu olduğunu ifade etmiştir.²²⁷

---

²²¹ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.488.

²²² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.391.

²²³ et-Tevbe, 9/119.

²²⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.391.

²²⁵ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4*, s.92.

²²⁶ Topbaş, *Müslümanın Kendisiyle İmtihanında Tasavvuf*, 51.

²²⁷ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4*, s.168.

“Efendim! Dua buyurun da size lâîk bir evlâd olayım” diyen bir ihvanına Sami Efendi’nin cevabı: “Ne kadar hatırlarsanız o kadar hatırladığınızı unutmayınız.” olmuştur.²²⁸

Sâmi Efendi rabıtayı asla kendi tarif etmezdi. Kendisinden manevi dersini alan ihvanına gideceği güzergâhta vazifeli olan bir kişinin ismini vererek onu ziyaret etmesini ve ona selamını iletmesini söylerdi. İhvan ise rabıta dersinin tarifini vazifeli kişilerden alırdı.²²⁹

3.3. İrşad Yöntemleri

3.3.1. Kendi Şahsında Güzel Bir Temsil

Allah dostları, takvada liderlik vasfının gereği olarak manevi evlatlarını, muhabbet ve merhametle manevi durumlarına göre disiplinli, sağlam şahsiyetli, çalışkan ve dürüst olmaları için gayret sarf ederek bu doğrultuda, onların her türlü dertlerine, sıkıntılarına problemlerine çözüm bulmaya çalışırlar.²³⁰

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu (k.s.) bu alanda kendi döneminin şartları içerisinde dini eğitimin yanında Osmanlı Devleti’nin İslam hukuku merkezli hukuk alanında eğitim olarak Daru’l-fünûn Hukuk Fakültesini de başarıyla bitirmiştir. Sâmi Efendi’nin almış olduğu bu eğitim liderlik vasfında ciddi bir dirayet ve muhakeme yeteneği kazandırmıştır. Nitekim Sâmi Efendi önüne çıkan problemlerde, bu problemlerin çözümünde almış olduğu eğitimlerin müktesebatından her zaman istifade etmiştir. Örneğin Osmanlı medeni hukuku olan “Mecelle” diye bilinen hukuk külliyatının esaslarını çoğu zaman problemlerin çözümünde bir referans olarak kullanmıştır. Mecelle hukuk külliyatında geçen bu esasların bir kısmını Sâmi Efendi’nin yazmış olduğu eserlerde görmek mümkündür.²³¹ Sâmi Efendi’nin daha sıklıkla kullandığı altı mecelle kaidesi şu şekildedir:

---

²²⁸ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 1*, s.71.

²²⁹ Ali Hüsrevoğlu, Mülakat: İlham Çiçek, İstanbul, 11 Nisan 2023.

²³⁰ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 4*, s.7.

²³¹ Adem Ergül, *Aziz Ümmete Doğru*, s.226.

1. “Def’-i mefsedet, celb-i menfaatten mukaddemdir.” Yapılan bir işte fayda ve menfaat elde etmenin yanında, fesada uğramak veya zarar görmekte var ise fesada düşmemek adına o işten vaz geçmek gerekir. Sâmi Efendi bu kaide ile “Her müslümana farz olan haramdan kaçınma vazifesinin nafil ibadetten daha mühim olduğunu” ifade ederek genellikle şu örneği “önce yaradan intihap, cerahat (def’-i mefsedet) temizlenecek sonra yaraya ilaç (celb-i menfaat) sürülecek” verirlerdi.

2. “Meşakkat teysiri celbeder.” Her zorluğun yanında meşru dairede kolaylıklarda mevcuttur. Bu sebeple kabul edilen Allah’ın emir ve yasakları ne kadar zor olursa olsun tamamen terk edilmeden meşru kolaylıktan istifade edilerek emir mutlaka yerine getirilir.

3. “Bir iş diyk oldukça müttesi olur.” Bir işte zorluk hali var ise meşru çareler ve ruhsatlar gösterilir.

4. “Mâni zail oldukça memnu avdet eder.” Yapılması gereken bir amelin herhangi bir engelden dolayı yapılamaması durumunda engel kalktıktan sonra yapılmaya devam edilmesi gerektiğini ifade eder.

5. “Mâni ve muktazi tearuz ettikçe mâni takdim olunur.” Yapılan hayırlı bir işi yaparken öncelikli olarak mâni bir engel var ise engeli ortadan kaldırmak gerekir.

6. “Kim ki bir şeyi vaktinden evvel isti’cal eylerse mahrumiyetle muateb olur.” Bir işi vaktinden evvel elde etmeye çalışmak kişi için o işten mahrum edilmek ile cezalandırılır.²³²

Takvada liderlikte önemli olan diğer bir husus ise Rabbanî terbiyeye mazhar olmaktır. Bu makam ise Kur’an-ı Kerim ve Allah Resulünün sünnetini hayatın her alanında tatbik etmekle mümkündür. Sâmi Efendi’nin ilahi ahkâmı yaşama ve yaşatma ideali özellikle irşad alanında şer-i şerife riayet etmeden hiçbir manevi terbiyenin olamayacağını hatta tasavvufun Kur’an ve sünnetin zahiri ve batını ile suret ve hakikati ile yaşamak olduğunu mükerrer bir şekilde ifade etmiştir. Sâmi Efendi bu alanda da takvada liderlik noktasında son derece ciddi ve azimlidir. Nitekim manevi sahada

---

²³² Topbaş, *Altın Silsile*, s.517-518.

üstadı olan Muhammed Es'ad Erbil'î (k.s.) Sâmi Efendi'nin bu alanda ki başarısını mektubât adlı eserinde şu şekilde ifade etmektedir:

*“Sâmi Efendi evladımız, gençlik nezih dinimizin kurtarıcısı dairesinde geçirmiş, bu hususta bütün gayretini sarf etmiş bu yoldaki ciddiyetini açıkça ortaya koymuştur. Cenab-ı Hak'tan niyaz ederim ki; tertemiz şeriat ve nurlu hakikatin hükümlerini yerine getirmede şevk, şetaret ve neşesini Rabbim bir kat daha artırsın!”*²³³

Takvada liderliğin bir başka boyutu da kul, farz ve nafilelerle ubudiyetine devam ettikçe ilahi muhabbetlere mazhar olacağından Allah (cc.) kendisine lütfettiği hilafet vazifesi gereğince manevi terbiye noktasında müşid-i mükemmil olabilecektir. Tasavvuf kültüründe müşitlerde görülen “tasarruf” diye adlandırılan husus bu halin tezahürü olsa gerektir. Bu minvalde bazı tasavvuf tarihçileri irşad vazifesi ile görevli müşidler “irşad şeyhliği”, “tasarruf şeyhliği” olmak üzere iki kısma ayırmıştır:

1. İrşad Şeyhliği: Müridini çoğu zaman sohbetleri ve örnek yaşantısı ile irşad eden kişi.
2. Tasarruf Şeyhliği: Müridini söz ve hal ile irşadın yanında kalbi teveccüh ve tasarrufla da irşad eden kişidir.

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu (k.s.) ehlinin beyanlarına göre müridlerini hem irşad hem de manevi tasarruf ile terbiye görevini deruhte etmiş takvada liderlik vasfına sahip üstaz-ı kâmindir.²³⁴

Takvada liderlik vasfının bir başka boyutu da Allah dostlarının müridlerini nefis ve şeytanın tuzaklarına düşmekten kurtarmak olmuştur.²³⁵

Liderlik vasfı çözüm odaklı olmaya gerektiren bir meziyettir. Sâmi Efendi müslümanların hangi alanda olursa olsun, geri kalmışlığının sebebinin “Müslüman

---

²³³ Adem Ergül, *Aziz Ümmete Doğru*, s.226-227.

²³⁴ Adem Ergül, *Huzur Bul Huzur Ver* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2018), s.231.

²³⁵ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4*, s.16.

olmak değil, gerçek müslüman olamamak” olduğunu ifade ederek²³⁶ irşad metotlarındaki stratejilerini bu amaç doğrultusunda yani “mükerrem insan” olma ideali üzerine bina etmeye çalışmıştır.

Sami Efendi’nin hal dili etrafını yetiştirmede çok etkili olmuştur. Halifesi Musa Efendi (v. 1999) onun bu yönünü şöyle ifade eder:

“Üstadımız ihvânı terbiye etmekten ziyade kendilerini terbiye etme (örnek olma) yolunu tercih etmişti. Yani kendini terbiye ettikçe ihvan da terbiye edilmiş olur dolayısıyla. Bazı veliler dâima şunu yapın bunu yapmayın, şunu yeyin bunu yemeyin derler. Üstadımızın ağzı kilitli. Akran gibi refik. Hatta bilakis o arkadaşına hizmet etmek de isterdi. Bir defasında Medine-i Münevvere’de Seyyid Hasan Efendi’nin evinde kaldık. Alt katı rutûbet, orta kata eşya doldurmuşlar, üst katın basamakları da böyle yüksek. Üst katta güzel bir oda var. Üstadımızı oraya çıkarmanın imkânı yok. Düşündük en alt kat zemine yerleştirelim. Sildik süpürdük, hayli uğraştık ama gene ona göre. Hatta yılan da çıkıyordu orada. Gündüzleri çıkıyordu, dolaşıyordu sonra kayboluyordu. Bahsettik Üstadımıza. “Kendi hallerine bırakın” buyurdular, telâş göstermediler. Böyle bir evde Ramazan geliverdi. Sahur yemeğini validemizle hazırlardı üstadımız. Benim aşağı inip almam lâzım, merdivenler son derece dik. Kıyamadığımız için en zemin kata oturttuk. Koca tepsiyi aldığı gibi üstadımız, yukarda peydâ olurdu. “O benim çocuğum yerinde ben onu terbiye edeceğim” demezdi. Çok uğraştık önleme imkânımız yok. Zil koydum. Zile basardı, ben fırlardım ama orta katta yine karşılaştık. Hakikaten her bakımdan numune idi. Yani şunu yapın bunu yapın diye ihvandandır beklemek filan yok. İhvanı kardeş telakkî ediyor. Affetmede, hoş görmede emsâli yoktu.”²³⁷

Hal dili güçlü olursa söze bile çoğu zaman gerek hissedilmeyecektir. Sâmi Efendi’nin sükûtu her zaman tercih etmesine rağmen etrafında nice değerli insanların yetişmesine vesile olması onun hal dilinin güçlü oluşuna en kuvvetli delildir.

---

²³⁶ Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, s.61.

²³⁷ Abdullah Sert- Ahmet Taşgetiren, *Allah Dostunun Dünyasından Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2007), s.124.

3.3.2. Muhataba Değer Vermek ve Saygı Göstermek

Sâmi Efendi, muhatabının zengin-fakir, bilgili-bilgisiz, genç-yaşlı veya rütbeli-rütbesiz gibi vasıflarına göre ayırım gözetmeksizin bütün insanlara karşılıklı saygılı, şefkatli ve alçak gönüllü idi. Tevazu, kibarlık ve zarıflığı en bariz vasıflarından biri idi.²³⁸ Sâmi Efendi hiç kimseye kızmaz ve muhatabın uygunsuz davranışları karşısında kırılmazdı. Hatta kimse ile çekiştiği, kavga ettiği, münazaraya girdiği veya herhangi bir kimse hakkında suizanda bulunduğu şahitlik eden dahi olmamıştır.²³⁹ Herhangi bir soru sorulduğunda veya açıklanması gereken bir konuda “Şunu yapınız veya bunu yapmayınız!” tarzında emir-i vaki bir şekilde konuşmaz. Bunun yerine genellikle âyet-i kerime, hadis-i şerif veya mecelle hukuk kaidelerinden karşılık verirdi.²⁴⁰

Sâmi Efendi’nin irşad hayatında, ihvan ziyaretlerinde “Karşımda şu kadar cemaat olursa, ziyaret ederiz veya gitmeye değer” tarzında hesaplar içerisine girmemiştir. Muhatabı söz dinleyecek, yüreğini açacak bir kişi bile olsa ona değer verir ve onu önemserdi. Sâmi Efendi değer vermiş olduğu bir kişiyi çoğaltma iradesi kendisinde mevcut bir şahsiyetti. Hatta Adana’dan kalkıp o zamanın zorlu şartlarına rağmen Samsun’un Çarşamba ilçesine seyahat edip üç kişi bile olsa nitelikli ilgi göstererek, önemseyerek üç gün boyunca muhataplarının manevi terbiyesi ile yakından ilgilenmiştir.²⁴¹

Sâmi Efendi sohbetlerinde ihvanına karşılaştıkları, muhatap oldukları her bir insana değer vermeyi ve vasıfları ne olursa olsun hiç kimseyi hakir görmemeyi nasihat ederlerdi.²⁴² Yüzünde tatlı bir tebessüm eksik olmazdı. Özür beyan edenlerin özürlerini hemen kabul ederdi. Herhangi bir mekânda veya toplulukta kendisi için ayağa

---

²³⁸ Topbaş, *Sultan ’ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.39.

²³⁹ Topbaş, *Altın Silsile*, s.516-517.

²⁴⁰ A.g.e., s.517.

²⁴¹ Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, s.115-116.

²⁴² Mustafa Eriş, *Mahmud Sami Efendi’den Hatıralar- 3*, s.60.

kalkılarak tâzim ve hürmet gösterilmesinden son derece rahatsız olurdu. “Biz de Allah’ın bir kuluyuz” diye karşılık verirdi.²⁴³

3.3.3. Hizmet ve Merhamet

Manevi yolda yükselebilmek için kalbî eğitimde riayet edilmesi gereken iki önemli prensip vardır. Bunlar muhabbet ve teslimiyettir.²⁴⁴ Allah’ın rızasına ulaşma noktasında muhabbet temel teşkil eden asıl bir unsurdur. Bu sebeple maneviyat yolunda muhabbet esastır. Kâinatın mayası muhabbetle yoğrulduğundan maddi ve manevi her iş muhabbetle yapılırsa bereketlenir, netice ve semere verir. Allah’ın güzel bir kulu olmakta ancak muhabbet, İhlas ve gayretle mümkündür.²⁴⁵

Sâmi Efendi dergahtaki rutin olan hizmetlerinin yanında yaşlı ve hasta olan ihvanında ihtiyaçlarını görür dualarını alırdı. Es’ad Efendi’nin müridleri arasında Cide Müftüsü Hüseyin Efendi de bulunmakta idi. Yaşının ve hastalığının ilerlemesi sonucu bakımı güç hale geldiğinden, memleketine evlatlarının yanına gönderilmesi istenince Sâmi Efendi: “Müsaade edilirse bu mübarek zatın bakım ve hizmetini yapmak isterim!” dedi ve bu hizmeti de engin muhabbet ve merhamet ikliminde büyük bir edep ve hassasiyetle ifa edip Hüseyin Efendi’nin duasını almıştır.²⁴⁶

3.3.4. Tevazu ile Muamele

Sâmi Efendi (k.s.) herkesi kendisinden üstün gören bir alçak gönle ve tevazua sahipti. İnsanların hakir gördüğü fakirleri ve miskinleri sık sık ziyaret edip onların dualarını alırdı. Maneviyatını üstün gördüğü kişilere karşı daha fazla hürmet ederdi. İlim ehli kişileri, hafızları, miskinleri bilhassa edep ehlini çok severlerdi.²⁴⁷ Muhatabının zengin-fakir, bilgili-bilgisiz, genç-yaşlı veya rütbeli-rütbesiz gibi vasıflarına göre

---

²⁴³ Mustafa Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi* (Kırk Kandil, 2008), s.29.

²⁴⁴ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 3*, s.82.

²⁴⁵ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 4*, s.64.

²⁴⁶ Topbaş, *Altın Silsile*, s.510.

²⁴⁷ Sadık Dana, *Mahmut Sâmi Ramazanoğlu*, s.37.

ayrım gözetmeksizin bütün insanlara karşılı saygılı, şefkatli ve alçak gönüllü idi. Tevazu, kibarlık ve zarıflığı en bariz vasıflarından biri idi.²⁴⁸

Sâmi Efendi “Tevâzu, hududu olmayan bir ummandır. Bir insanın tevazudan nasibi ne kadarsa, insanlık değerin kalitesi de nasibi nispetindedir. Hakiki keramet budur.” buyurmuşlardır. Allah’ın emir ve yasaklarına aykırı olmadığı sürece hiçbir şeye itiraz etmezdi.²⁴⁹

Sâmi Efendi övölmekten sena edilmekten hiç hoşlanmaz hatta üzüölürlerdi. Kendileri hoşlanmadığı gibi hiçbir şahsı yüzüne karşı methetmez, gıyaben methettikleri olurdu.²⁵⁰ Kendisine “şeyh” tarzı sözler söylenmesinden rahatsız olurdu. Şayet, bu tarz bir söze muhatap olduğunda hemen “Biz de Allah’ın herhangi bir kuluyuz.” diye karşılık verirdi. Bazen ise mahviyet derecesine bürünüp Allah’tan münacatta bulunarak: “Ya Rabbi, kulların fakire hüsn-i zanda bulunuyorlar, bundan ötürü beni muhafaza eyle, ben senin aciz bir kulunum” diyerek gönlünü teskin ederdi.²⁵¹ Kendisi övölmeyi istemediğı gibi medhetmenin afetlerine vakıf olduğü için hiçbir şahsı yüzüne karşı övmezdi. Bazen ise hürmete şayan kişilerin kıymeti bilinsin diye gıyaben övdüğü olurdu.²⁵²

Sâmi Efendi (k.s.) dikkat çekici hal ve hareketlerden kaçınarak, derin bir hassasiyet içerisinde mahfî bir hayat yaşarlardı. Ayırıcı davranışlardan asla hoşlanmayarak kendisini hayatın içerisinde Allah’ın herhangi sıradan bir kulu gibi yaşamak isterdi. Bu sebepten gösterilen ilgi ve hürmetten dolayı rahatsız olduğundan son dönemlerinde camiye bile çıkamaz olmuştur.²⁵³

Yüzünden tatlı bir tebessüm eksik olmazdı. Özür beyan edenlerin özürlerini hemen kabul ederdi. Herhangi bir mekânda veya toplulukta kendisi için ayağı kalkılarak

---

²⁴⁸ Topbaş, *Sultan ’ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.39.

²⁴⁹ Sadık Dana, *Mahmut Sâmi Ramazanoğlu*, s.39.

²⁵⁰ A.g.e., s.54.

²⁵¹ Mustafa Eriş, *Mahmut Sâmi Efendi’den Hatıralar- 2*, s.133.

²⁵² Topbaş, *Altın Silsile*, s.523.

²⁵³ Mustafa Eriş, *Mahmut Sami Efendi’den Hatıralar- 2*, s.144.

tazim gösterilmesinden son derece rahatsız olurdu. “Bizde Allah’ın aciz bir kuluyuz” diye karşılık verirdi.²⁵⁴

3.3.5. Manevi Terbiyenin Merkezine Kalbi Koymak

Sâmi Efendi sohbetlerini genellikle herhangi bir kitaptan okuyarak yapardı ama konu kalp oldu mu önemine binaen, bizzat kendileri irticalen konuşurlardı.

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu (k.s.) bütün hastalıkların merkezi olarak kalbi görür, düzeltilmeden hiçbir şeyin kalıcı olarak düzelmesinin mümkün olmadığını, olgun insan yetiştirebilmek için tedavinin kalpten başlaması gerektiğini ifade etmiştir.²⁵⁵

Herhangi bir aza ile işlenen günahlar, haramlar ve isyanlar insanın kalbini öylesine katılaştırır ki taştan daha sert hale getirir. Bazı taşlar var ki o taşlardan su veya ağaç çıkar da ancak bu şekilde kaskatı kesilmiş olan kalpten bir hayır çıkmaz. Dolayısı ile bu kalp katılığıının tedavisine de yine kalpten başlanmalıdır. Çünkü hastalık nerede ise tedavide orada olmalıdır.²⁵⁶

Sâmi Efendiye göre kalbin beş türlü hali vardır:

1. Ölmüş kalp: İnkâr ehlinin kalbidir. Bu kalp sahibine hiçbir şey işittiremezsin ve gösteremesin. Kör ve sağır gibidir. Allah (cc) Kur’an-ı Kerim de:

*“Ey Rasûlüm! Arkalarını dönüp giderlerken, hak daveti o ölü kalplere duyuramazsın ve sağırlara da işittiremezsin.”*²⁵⁷

*“O kalpleri kör olanları da sen hidayete erdirecek değilsin, sen ancak ayetlerimize iman edecek kimselere hakkı duyurabilirsin, onlarda Müslümanlardır.”*²⁵⁸

“Kâfirleri, ölmüş kalpli münkirleri, azapla korkutsan da korkutmasan da müsavidir. İman etmezler. İman nurunu küfür karanlığı ile örtüp inkâr etmişlerdir. Allah’ta onları

---

²⁵⁴ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, s.29.

²⁵⁵ Mustafa Eriş, *Mahmud Sami Efendi’den Hatıralar- 2*, s.147.

²⁵⁶ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.88.

²⁵⁷ en-Neml, 27/ 80.

²⁵⁸ er-Rum, 30/ 53.

kalplerine, kulaklarına mühür vurmuş, gözlerine de perde çekmiştir. Azim azap onlarındır.”²⁵⁹

2. Hasta kalp: Kur'an-ı Kerim'de:

“Kalplerinde bir hastalık vardır; Allah, hastalıklarını daha da artırmıştır. Yalan söylemeleri sebebiyle onlar için can yakıcı bir azap vardır.”²⁶⁰ Hasta kalpte nifak, haset, kin, husumet, uçup, kibir, riya, gurur, fitne, fesat ve fisk-u fücür gibi hastalıkların olduğunu ifade etmiştir.

3. Gafil kalp: Kalpleri olduğu halde hakikati anlamayan, gözleri olduğu halde hakikati görmeyen, kulakları olduğu halde hakikati duymayan bu şekildeki hakikatten gafil olan kalpleri Allah (cc.) hayvana benzeterek hatta hayvandan da aşağı olduğunu ifade etmiştir.²⁶¹

4. Zakir kalp: Kalpleri Allah'ın zikri ile nurlanmış, huzura, itminana ermiş olan kalplerdir.²⁶²

5. Diri kalp: Allah'ı (cc) çok zikrede zikrede letâiflerini, nefsi ve bedenini huzura erdirmiş olanların sahip olduğu kalptir. Bu kalp sahibi kişi Allah'ı çokça zikrederek kalbi hastalıklardan temizlenmiştir.²⁶³

Kalbin manevi hastalıklardan temizlenmesinin Sâmi Efendi'ye göre beş şartı vardır:

1. Az yemek.
2. Gece ibadetini önemsemek, insanlar uykuda iken uyanık olmak, seher vakitlerinde Allah'a dua ve istiğfarda bulunmak.
3. Devamlı zikir halinde olarak, Allah'ı çokça zikretmek.
4. Salih kimseler ile beraber olmak. İnsanın ahlakında bulunmuş olduğu muhitin bile önemli etkisi vardır. Gafil insanların içinde bulunan ve bu insanlarla ülfet edenin güzel olan ahlakları da zamanla zayi olup gider.²⁶⁴ Sâmi Efendi kalbi bukalemuna benzetmiştir. Ona göre kalp:

---

²⁵⁹ el-Bakara, 2/6-7.

²⁶⁰ el-Bakara, 2/ 10.

²⁶¹ el-Araf, 7/ 179.

²⁶² er-Ra'd, 13/ 27-29.

²⁶³ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.56-59.

²⁶⁴ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.154.

“Etrafında bulunanların rengine dönüşme kabiliyetine sahiptir. Huzur içinde olanların yanında ise huzurlu olur. Gaflet içerisinde olanların yanında ise ondan pay alır. Bu yüzden gafil kişilerle fazla beraber olmaktan kaçınılmalı, zorunlu durumlarda ise işini halledip oradan ayrılmak gerekir.”²⁶⁵

Sâmi Efendi salihlerle beraber olmanın önemini şu veciz söz ile ifade etmiştir: “Sirke küpünden sirke, bal küpünden bal sızar.”²⁶⁶

5. Kur ’anın manasını düşünerek okumak. ²⁶⁷

3.3.6. Disiplin

İnsan hayatında başarıyı ve muvaffakiyeti yakalayabilmesi için düzenli, disiplinli ve prensipli olmak zorundadır.²⁶⁸ Sâmi Efendi sohbetlerin de “Prensipsiz ihvan amelde muvaffak olamaz” buyururlardı.²⁶⁹

3.3.6.1. Söz Disiplini

Allah dostları; diline sahip çıkan az ve öz konuşan söz disiplini kazanmış önder şahsiyetlerdir. Ağızdan çıkan her kelimenin, sözün insanın sağında ve solunda bulunan melekler tarafından yazıldığı hususunda yakîni imana sahip olduklarından dolayı günlük hayatlarında çoğunlukla sükûtu tercih edip, bir şey sorulduğunda uzatmadan kısa ve öz ifadelerle muhatapın anlayacağı bir şekilde ile cevap verirlerdi.²⁷⁰ Sâmi Efendi ağızdan çıkan sözün bir borç olduğunu, hak hukuk oluşturduğunu ifade ederdi. Sözleşilen dakikada sözleşilen mekânda bulunulması noktasındaki hassasiyeti tanıyanları tarafından sıklıkla ifade edilmektedir. İhvanını da aynı hassasiyetle yetiştirme gayreti içerisinde olmuştur. Hatta muhatapları ile belirli bir yerde buluşma hususunda sözleştiklerinde kendisi beş veya on dakika öncesinden o yerde hazır olurlardı. Sözleşilen hiçbir vakitte bir dakika bile geciktiğine şahit olunmamıştır.

---

²⁶⁵ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.40.

²⁶⁶ Topbaş, *Altın Silsile*, s.528.

²⁶⁷ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.41.

²⁶⁸ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 2*, s.74.

²⁶⁹ A.g.e., s.75.

²⁷⁰ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4*, s.59.

Sözleşme hususunda dakikasına riayet etmeyen kişilerin durumuna çok üzüldür. İnsan nasıl sözünde durmaz diye taaccüp ederlerdi.²⁷¹

3.3.6.2. Zaman Disiplini

Allah dostları, yirmi dört saati programlı, disiplinli ve prensipli bir zaman dilimine sahip şahsiyetlerdir. İnsan zamanı programlarsa yani programlı çalışırsa yirmi dört saatin içine neler sığmaz neler. Sâmi Efendi'de vakit disiplinine sahip olarak hayatlarını programlardı.²⁷² Sâmi Efendi gerek ibadetlerinde gerek işinde olsun dakikliği ve disiplinindeki hassasiyeti ile etrafı tarafından gıpta ile seyredilmiştir

3.3.6.3. İbadet Disiplini

İbadetler hususunda disiplin şarttır. Manevi hastalıkların merkezi olan kalpteki dünya sevgisi, kin, kibir, gurur, enaniyet ve haset gibi bâtinî hastalıkların kalpten çıkartılması gerekmektedir. Bu gibi hastalıkların tedavi yöntemi de ancak bir kuyumcunun altını yüksek ateşte belirli bir kıvamda ciddi bir disiplin ile işlemesi gibi programlı çalışmakla mümkündür.²⁷³

Sâmi Efendi sohbet meclislerinde bile dağınıklık, derbederlik hoşuna gitmez, oturuşlarda düzenli ve intizamlı olunmasını isterdi.²⁷⁴

3.3.6.4. Seher Disiplini

Seher vakitleri, Allah'ın sevgili dostlarının ibadet ve tâat üzere uyanık bulunduğu, Allah tarafından manevi ikramların ve ruhani ziyafet sofralarının kurulduğu, kalbi alışverişlerde çok karlı ilahi ünsiyetlerin transfer olduğu lahuti bir zaman dilimidir.²⁷⁵

---

²⁷¹ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 3*, s.63.

²⁷² A.g.e., s.63.

²⁷³ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4*, s.50-51.

²⁷⁴ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 1*, s.60.

²⁷⁵ A.g.e., s.43.

Sâmi Efendi seher vakitlerinin çok kazançlı bir zaman dilimi olduğunu bildiği için ihvanının üzerinde seher nurunu görmek isterdi. Talebelerine sohbetlerinde şu âyet-i kerimleri sıkça okurdu: “*Geceleyin yanları yataklardan uzaklaşır, azâbından korkup rahmetini umarak Rablerine yalvarırlar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcarlar.*”²⁷⁶ “*Gecenin bir kısmında O'na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et.*”²⁷⁷

Yine sohbetlerinde seher vaktinde yapılan ibadetlerin fazileti hakkında “kişi yirmi dört saat içinde seher vakti dışındaki tüm vakitleri alını secdede geçirirse yine de seher vaktinde yapılan ibadetin tadını alamayacağını” ifade ederdi. Yine seher vakitlerinde öyle bir vakit var ki o vakitte Allah tarafından kalbe bir kıvılcım inip bütün letâifleri harekete geçirdiğinden, manevi evlatlarının bu nimetlerden mahrum olmaması ve bu bağlamda manevi yolda daha hızlı yol alabilmeleri için seher disiplinine özellikle sahip olunması gerektiğini ifade etmiştir.²⁷⁸

Manevi yolda da mesafe kat edebilmek için disiplin şarttır. Sâmi Efendi manevi derslerin zamanında yani gece teheccüde kalkıp, dersleri de seher vaktinde yapılması gerektiğini ifade ederek, hatta şu şekilde bir kıyaslama yapmıştır. “Yemek tencerede hafif ateşle pişer mi? İçinde et var, sebze var. Sebze çabuk pişer ama et çiğ kalır, yemek iyi pişmezse yenilmez.”²⁷⁹

Seher disiplini ile alakalı bir başka husus “vukuf-i zamani” dir. Yani vakte hâkim olmak, onu iyi değerlendirmek, sık sık nefsinin hesâba çekerek her ânını mânevî uyanıklık içinde geçirmeye gayret etmek.²⁸⁰

---

²⁷⁶ es-Secde, 32/16.

²⁷⁷ el-İnsan, 76/26.

²⁷⁸ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 1*, s.44.

²⁷⁹ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.94.

²⁸⁰ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4*, s.37-38.

3.3.7. Sözden Çok Sükûta Ağırlık Vermek

Mahmut Sâmî Ramazanoğlu'nun en bariz vasıflarından biride sükûti bir yaşayış üzere olmasıdır. Sözü amelinden sayan bir kişinin az konuşması gerektiğini ifade ederdi.²⁸¹ İhvanı terbiye etmekten ziyade kendisini terbiye ederek, uygulamış olduğu irşad metotlarının yanında çoğunlukla örnek olma metodunu tercih etmiştir. Çünkü kişi sevdiğinin ahlakına bezeneceği için başta kendini terbiye ederek sevenlerinin ve ihvanının da terbiye olmasına vesile olmuştur.²⁸² Hatta konunun önemine binaen sükûtun lafını değilde halini uygulatarak fiili olarak sohbet konusu bile yapmıştır.²⁸³ Sâmî Efendiyi yakînen tanıyanlar peygamberimiz Muhammet Mustafa (s.a.v.)' in "cevamîul-kelim" olma özelliğinin yansımasını Sâmî Efendide bariz bir şekilde görmenin mümkün olduğunu ifade etmişlerdir.²⁸⁴

3.3.8. Riyazet Halinde Yaşamak

Riyazet kelimesi sözlükte terim manası olarak "terbiye etmek, eğitmek, ıslah etmek, boyun eğmek, idman" manalarına gelmektedir. Tasavvufta nefsin çekici ve zararlı olan istek ve arzularından uzak durmaya, faydalı şeyleri yapmaya, nefsi ibadete alıştırmak için kişinin kendisini alıştırma eğitimidir. Bu nefsanî eğitim metotlarının başında az yemek, az uyumak, az konuşmak vardır. Riyazet sayesinde kişi nefesine hâkim olup, nefsanî arzularını dizginler, aşırılıkları bertaraf eder.²⁸⁵ Sami Efendi bu alanda da örnek bir şahsiyettir. Şimdi onun bu yönüne kısa kısa işaret edelim:

---

²⁸¹ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmî Efendi'den Hatıralar- 1*, s.165.

²⁸² Adem Ergül, *Huzur Bul Huzur Ver*, s.230.

²⁸³ Sâmî Efendi'nin sükût sohbeti şöyle olmuştur: Önce hafızlardan birine Kurân-ı Kerim okutan Sâmî Efendi daha sonra sohbetine besmele, hamdele ve salvele ile giriş yaparak; "Bugünkü konumuz sükûttur" diyerek başını önüne eğip murakabe tarzında sükût vaziyeti almıştır. Yaklaşık elli dakika süren sükût sohbetinin sonunda Sâmî Efendi: "Allah kabul etsin. Elhamdulillah, sohbetimiz sona erdi." demiştir. (Eriş, Mahmûd Sâmî Efendi "den Hâtıralar 1, s.163-164.)

²⁸⁴ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmî Efendi'den Hatıralar- 1*, s.165.

²⁸⁵ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.560.

3.3.8.1. Az Yemek

Mahmut Sâmi Efendi yapmış olduğu sohbetlerinde genellikle az yemek yemenin faydaları, çok yemenin ise zararları noktasında etraflıca, defalarca dururdu.²⁸⁶ Kendileri de bu hususa azami dikkat gösterirlerdi. Az yemenin ehemmiyeti hakkında demişlerdir ki:

“Tabiplere, ‘devanın en şifalıdır hangisidir?’ diye sormuşlar: ‘Az yemektir’ diye cevap vermişlerdir. Hikmet ehli kişilere, ‘insanı ibadet etmeye yöneltten, yönlendiren şey nedir?’ diye sorduklarında, hikmet ehli kişiler: ‘Az yemektir.’ demişlerdir. Zâhid olan kişilere, ‘Allah’a bağlılığı güçlendiren şey nedir?’ dediklerinde, zâhitler: ‘Az yemektir.’ cevabını vermişlerdir. Âlimlere, öğrenilen ilimlerin korunmasında, hıfzedilmesinde faziletli şeyin ne olduğu sual edildiğinde âlimlerin cevabı: Yine ‘az yemektir.’ olmuştur. Âmirler ‘lezzet veren ve gıdalı yemek nedir?’ denildiğinde, âmirler: “Az yemektir.” demişlerdir”.²⁸⁷

Sâmi Efendi az yemenin bazı faydalarını şu şekilde sıralamıştır:

1. Az yemekle hafıza daha kuvvetli olur, çok yemekle ise unutkanlık hâsıl olur.
2. Açlık kalbin manevi hassasiyeti artırırken, çok yemek ise kalbi katılaştırır.
3. Az yemek insanı alçak gönüllü olmaya sevk ederken, çok yemek ise insanı övünmeye ve kibirli olmaya sevk eder.
4. Kişi aç olduğu zaman ihtiyaç sahibinin halinden anlar, tok olan kişi bu durumdan gafil olur.
5. Açlık nefsanî ve şehvî duyguları zayıflatır, tokluk ise bu duyguları diri tutar.
6. Açlıkta bedende bir zindelik ve uyanıklık hali hâsıl olurken toklukta gaflet ve uyku galebe çalar.
7. Az yemekle ibadetler daha rahat yapılırken, çok yemekle gevşeklik ve tembellik olur.
8. Az yemekle beden hastalıklardan uzak olurken, çok yemek hastalıklara kapı açar.

---

²⁸⁶ Mustafa Eriş, *Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar- 3* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2014), s.132.

²⁸⁷ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 3*, s.133.

Sâmi Efendi bütün sohbetlerinde az yemek yemenin lüzumundan bahsetmiştir.²⁸⁸

“Devaların başı az yemektir, perhizdir.” diyerek az yemek yemenin önemini tekrar tekrar ederek ısrarla tavsiye ederdi.²⁸⁹

3.3.8.2. Az Uyumak

Sâmi Efendi’nin en büyük zevklerinden biri seher vakitlerini ihya etmek olmuştur. Bu sebeple az uyuduğu, onunla beraber yolculuk edenler, misafirleri ve misafir olduğu kişiler tarafından bilinmektedir. Geceleyin hangi saatte kalkarlarsa kalsınlar Sâmi Efendi’yi uyanık halde bulurlardı.²⁹⁰ Geceleri çok az uyur, genellikle kıbleye karşı olacak şekilde oturarak, üzerine bir örtü alıp zikir ile meşgul olurdu.²⁹¹

Sâmi Efendi uykuya hep istirahat gözüyle bakmış ancak, o kadar değer vermiştir. Anadolu seyahatlerinde ev sohbeti sonrasında misafir kaldığı evlerde sevenleri yorulduğunu düşünerek, “Efendim! Yatağınız hazır yatabilirsiniz” dediklerinde Sâmi Efendi, “Onun adı istirahattir” karşılığını vermiştir. Belirli bir zaman geçtikten sonra tekrar aynı şekilde “Efendim! Yatabilirsiniz” sözü hatırlatılınca Sâmi Efendi tebessüm ederek yine aynı şekilde “Onun adı istirahattir” karşılığını vererek bu yolda sevenlerine örnek olmuştur.²⁹²

3.3.8.3. Az Konuşmak

Edep, nezaket ve sükût Sâmi Efendi’nin en bariz vasıflarındandır. Bir soru sorulduğunda genellikle ya bir âyet-i kerime, ya da hadis-i şerif veya Osmanlı medenî hukuku olan mecelleden bir kâide ile cevap verirlerdi.²⁹³

---

²⁸⁸ İç, *Mahmud Sâmi Ramazanoğlu’nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s.86.

²⁸⁹ Topbaş, *Sultan ’ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.52.

²⁹⁰ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, s.24.

²⁹¹ Karabulut, *Arifler Sultanı Ramazanoğlu Mahmud Sami*, s.7.

²⁹² Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 3*, s.120.

²⁹³ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 1*, s.39.

Bazı mürşidler vardır ki zaruret olmaz ise çok konuşmazlar, genelde zikir ve tefekkür halinde hal diliyle müridlerini irşad ederler. Sâmi Efendi de bu yönü ağır basan mürşitlerden olup zaruret olmadıkça çok konuşmaz hatta saatlerce konuşmadığı olurdu. Bu gibi durumlarda genellikle zikir ve murakabe hali içerisinde bulunurdu.²⁹⁴

Tasavvufi terbiyede az konuşmak manevi gelişim için önemli olduğundan önceki mürşidler, çok konuşan dervişlerini susmaya alıştırmak için dillerinin altına bakla bitkisi koyarlardı.²⁹⁵ Sâmi Efendi Allah'ın insana iki dudak bir dil vermesinin hikmetini iki sus bir konuş olarak yorumlamıştır.²⁹⁶ Birçok sohbetinde az konuşmanın öneminden bahsedip hatta zaman zaman farkındalık oluşturmak için sevenleri ile sukût sohbetleri yapmıştır.²⁹⁷

Sâmi Efendi zaruret hali bile olsa kısa ve öz ifadelerle ne bir kelime noksan ne de bir kelime fazla olmaksızın ifadeler tam yerli yerinde, muhatabının seviyesinin durumuna göre konuşurdu. Kelimeleri düşünerek özenle seçer ve mühim olan konuları üçer defa tekrarlardı.²⁹⁸

3.3.9. Edep ve Ahlaka Sürekli Vurgu Yapmak

Edep, kelime olarak iyi ahlak, utanma ve zarafet gibi manalara gelmektedir.²⁹⁹ Başka bir ifade ile muhataba karşı hatanın her çeşidinden kaçınmayı bilmektir. Tasavvuf mektebinde edep, önemli bir ders konusudur. Kişinin her an kendini gören ve her

---

²⁹⁴ Topbaş, *Sultan 'ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.62.

²⁹⁵ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 1*, s.166.

²⁹⁶ A.g.e., s.166.

²⁹⁷ Sâmi Efendi'nin sukût sohbeti şöyle olmuştur: Önce hafızlardan birine Kurân-ı Kerim okutan Sâmi Efendi daha sonra sohbetine besmele, hamdele ve salvele ile giriş yaparak; “Bugünkü konumuz sukûttur” diyerek başını önüne eğip murakabe tarzında sukût vaziyeti almıştır. Yaklaşık elli dakika süren sukût sohbetinin sonunda Sâmi Efendi: “Allah kabul etsin. Elhamdülillah, sohbetimiz sona erdi.” demiştir. (Eriş, Mahmûd Sâmi Efendi “den Hâtıralar 1, s.163-164.)

²⁹⁸ Topbaş, *Altın Silsile*, s.516.

²⁹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.139.

hareketini takip eden Allah'ı düşünerek, akıldan çıkartmayarak, bütün fillerine dikkat edip farkında olmasıdır.³⁰⁰

Sâmi Efendi'de ilk göze çarpan özelliklerden biride tevazu ve edeptir. Sâmi Efendi manevi terbiye yolunda edebi yolun esası olarak kabul etmiş, bu yolda ancak edeple yürüneceğini edebi olmayanın bu yoldan manen kovulacağını ifade etmiştir.³⁰¹ Hayatı boyunca edep halini muhafaza etmiş, sürekli bir murâkâbe hali içerisinde yaşamıştır. Hiçbir zaman bacak bacak üstüne atarak veya ayak uzatarak oturduğuna şahit olunmamıştır. Her daim diz üstü oturmayı tercih etmiştir.³⁰² Kendisini tanıyalar bu özelliğinden dolayı "Melek Sâmi Efendi" lakabını takmışlardır.³⁰³

Sâmi Efendi'nin beden dilinden bile edep timsali olduğu anlaşıyordu. Hatta vefat ettiğinde gasil ve tekvin işini yapan kişilerin yıkarlarken bile ta ki kefenlenme aşamasına kadar ayaklarını birbirine bitıştirmiş ve dizlerini dikmiş vaziyette, tam bir şekilde uzatamadıklarını ifade etmişlerdir.³⁰⁴

3.3.10. Tedbire Riayet Etmek

Sâmi Efendi'nin yaşadığı dönem dini hayata yönelik çok şiddetli baskılar ve zulümlerin olduğu bir dönemdi. Hatta geri kalmışlığın sebebi olarak İslam dini gösterilmeye çalışılmıştı. Bu sebepten 1925 yılında çıkartılan kanunlarla tekkeler kapatılmış ve tarikatlar yasaklanmıştı.³⁰⁵ 1931 yılında mürşidi olan Es'ad Efendi şehit edilmişti.³⁰⁶ İrşad emaneti Sâmi Efendi'nin omuzlarında idi. Bu zor dönemde o, irşad vazifesini azami derecede tedbire riayet ederek, daha ziyade özel görüşmeler şeklinde sürdürdü.³⁰⁷

---

³⁰⁰ A.g.e., s.139.

³⁰¹ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.94.

³⁰² Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, s.181.

³⁰³ Adem Ergül, *Aziz Ümmete Doğru*, s.230.

³⁰⁴ Karabulut, *Arifler Sultanı Ramazanoğlu Mahmud Sami*, s.120.

³⁰⁵ İç, *Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, s.15.

³⁰⁶ Topbaş, *Altın Silsile*, s.514.

³⁰⁷ Tosun, "Ramazanoğlu, Mahmut Sami", 34/s.442.

Sâmi Efendi o dönemlerde ortam müsait olmadığından manevi huzurun devamı için tedbir niyeti ile ihvanına çok fazla kalabalık oluşturarak dikkat çekilmemesi adına ev sohbetlerini beş veya yedi kişiyi geçmeyecek şekilde yapılmasını tembih ederdi.

1970 yılında Kayseri’de bir bağ evinde otuz veya kırk kişilik bir grup sohbet için bir araya gelince oluşan bu kalabalık neticesinde şikâyet olunmuş ve o dönemin emniyet güçleri evi basmıştı. Bu hâdise Sâmi Efendi’ye intikal edince Sâmi Efendi normalde sakin bir mizaca sahip olmasına rağmen celalli bir şekilde: “Onlar bizim ihvanımız olsaydı, söz dinleyip sohbetlerini yedi kişi ile yaparlardı.” buyurarak tedbir noktasındaki hassasiyeti doğrultusunda, ihvanın söz dinlemez tutumunu teslimiyetsizlik olarak nitelendirmiştir. Çünkü ihvan demek Allah ve resulüne biat etmiş olmak demektir. Bu manevi yol “teslimiyet ve muhabbet” temelleri üzerine bina edilmiş terbiye yoludur sözleri ile tedbirin önemine dikkat çekmiştir.³⁰⁸

3.3.11. En Büyük Keramet Olarak İstikameti Görmek

İstikamet, kelime olarak bir şeyi doğrultmak ve düzeltmek gibi manalara gelmektedir.³⁰⁹ İstikamet, “k-v-m” kökünden gelen doğru ve mutedil olmak demektir. Eğri olmanın zıddıdır.³¹⁰ İstilahtaki manası ise: “Hakka tabi olmak, adâleti yerine getirmek, itaat olan şeyi yapıp isyân olan şeylerden kaçınmak, verdiği sözü tutmak ve haktan meyletmemek” demektir.³¹¹ Yani Kur’an ve sünnet çizgisinde hayatı tanzim etmektir.

Peygamberlerde zuhur eden olağan üstü hadiselerle mucize denirken; benzeri durum Allah’ın veli kullarında meydana gelirse buna da keramet denir. Keramet iki kısma ayrılır:

---

³⁰⁸ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 4*, s.40.

³⁰⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.249.

³¹⁰ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 5/2016-2018.

³¹¹ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.335.

1. Kevni(süri) Keramet: Gizlenmesi gerekli görülen keramet olarak değerlendirilir. Bazen velinin iradesi dışında da gerçekleşir. Belirli bir düzen dâhilinde tabiat olaylarında sebep sonuç ilişkisi dışında gerçekleşen hadiselerdir.

2. Manevi Keramet: İstikamet üzere olmaktan ibaret olup, hakiki olan keramet budur. Hz. Mevlana'da bu konuda bir anda Kâbe'ye gitmekten ziyade, mürşidin kişinin gönlüne tasarruf etmesinin daha da önem arz ettiğini ifade etmiştir.³¹²

Allah (cc.) kullarından kendisine dost seçtikleri bazı kullarına bir takım ilahi ikramlarda bulunmuştur. Son devrin büyük Allah dostlarından olan Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'na da (k.s.) sayısız tasarruf ve ikramlarda bulunmuştur. Bu tasarruf ve ikramlar yazılacak olsa ciltlerle dolu kitap halini alacak kadar çoktur.³¹³ Ama Sâmi Efendi keramete değil; istikamete önem vermiştir. Müridinde asıl kerameti, istikamet üzere olunması şeklinde ifade etmiştir. Kerametın Bazı istisnai durumlar haricinde çoğunlukla gizlenmesini ifade etmiştir.³¹⁴ Sâmi Efendi'nin ehemmiyet vermediği fakat sevenleri tarafından hatıralarında aktarılan bazı tasarruf örnekleri şu şekildedir:

Aksaray'da il müftü yardımcısı olarak görev yapan Mustafa Eroğlu beyefendi anlatıyor. 1980 yılında diyanet görevlisi olarak hacca gitmişim. O zamanlarda da Sâmi Efendi Medine-i Münevvere'ye hicret etmiş ve orada ikamet ediyor idi. Bu kutsal topraklara gelmişken Sâmi Efendi'yi de ziyaret edip duasını alma arzusu içerisinde idim. Fakat nerede ikamet ettiğini bilmiyordum. Bir gün hacılar arasında bazıları Sâmi Efendi'yi ziyaret olunacağını konuşurlarken bende orada hazır bulundum. Otobüs geldiğinde isimleri okunan kişilerin sadece binmesi gerektiğini, ziyaretin ona göre programlandığını söylediler. Ben de ismim okunmadığı halde “Ayetü'l Kürsi”yi okuya okuya otobüse bindim. Ziyaret yerine varıncaya kadar okumaya devam ettim. Herkes tek tek içeri alınıp ziyaret gerçekleşince sıra bir şekilde bana geldi. Bende içeri girip üstadın duasını aldıktan sonra tebessüm ederek bana dedi ki “Evladım! Ayetü'l

---

³¹² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.281.

³¹³ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4*, s.73.

³¹⁴ Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, s.156.

Kürsi'nin faydasını gördün mü? Her sıkıntılı anımızda okuyalım inşallah” diye nasihate bulundu. Allah dostlarının tasarrufları bile ders niteliğinde idi.³¹⁵

Sâmi Efendi yolculuk yapılacağı zaman yemek, içmek gibi konulara pek girmezdi. Genelde o işin organizasyonunu, hazırlığını ihvanı yapardı. Bir hac yolculuğu öncesinde beraber seyahat yapacağı kişilere özellikle “yanınıza çay, peynir, helva gibi yiyecek malzemeler alın Şam’da lazım olur” demişti. İhvan-ı o zaman bu sözünün hikmetini anlamamış kendi arasında bu malzemelerin en iyisini Şam’da buluruz deyip yanlarına pek fazla gıda malzemesi almamışlardı. Nihayet gece yarısı Şam’a ulaşp otele yerleştiklerinde sabah olduğunda, ihtilal olduğunu, sokağa çıkma yasağının olduğunun haberini alınca Sâmi Efendi’nin bu sözündeki hikmetini anlamışlardı. Bütün dükkânlar üç gün boyunca kapatılmış. Bu süreçte otelden çıkılamamış valizlerdeki bisküvi ve çörek kırıntıları ile idare edilmişti. Sâmi Efendi bu halde bile yol arkadaşlarına en ufak bir işaretle bile bulunmamış ve mahcup etmemişti.³¹⁶ Bu hallerine rağmen keramete asla ehemmiyet vermeyip böyle bir bahiste bulunmayı yersiz olarak görürlerdi. Asıl keramet Allah ve resulünün emirleri doğrultusunda sırat-ı müstakim üzere yaşamak ve itidalden ayrılmamaktır.

3.3.12. Helal ve Haram Hassasiyeti

Marifetullah yolunda takva ikliminin gerçekleşmesin en önemli yapı taşlarından biri helal lokmadır.³¹⁷ Zira salih ameller ancak helal lokma ile vücut bulur.³¹⁸

Mahmut Sâmi Efendi’nin helal ve haram lokma hususunda tavizsiz bir hayatları vardı. Bilhassa rızık konusunda kılı kırk yararcasına nereden ve nasıl geldiğini dikkatle incelerdi.³¹⁹ Takva üzerine yaşamaya çalışıp, şüpheli olan şeylerden kaçınırdı.³²⁰ Babasından kalan mirası kendisine helal olmasına rağmen ne olur ne olmaz endişesi

---

³¹⁵ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 4*, s.95-96.

³¹⁶ Karabulut, *Arifler Sultanı Ramazanoğlu Mahmud Sami*, s.49.

³¹⁷ Adem Ergül, *Aziz Ümmete Doğru*, s.226.

³¹⁸ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 4*, s.148.

³¹⁹ A.g.e., s.119.

³²⁰ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 2*, s.15.

ile infâk ederek kendisinin el emeği ile geçinme maksadıyla bir ticari işletmenin muhasebesini tutmayı tercih etmesi, tertemiz olan fitratı lekelememe arzusundan kaynaklanmaktadır.³²¹

Mahmut Sâmi Efendi 1953 senesinde İstanbul Tahtakale semtinde sevenlerinin birinin kendisine ticari müesseselerinin muhasebe defterini tutması için ricada bulunduğunda, teklifi hemen kabul etmeyip alışverişlerinin meşru mu? Yoksa faizle bağlantılı olarak karışık mı? Diye iyice tetkik ve tespit yaparak, isteklerini tahakkuk altına aldıktan sonra muhasebe işini kabul etmiştir.³²²

Sâmi Efendi kendisinden istifade etmek için gelen ziyaretçilerine ilk önce mesleklerinin ne olduğunu, mesleki hayatlarında helal ve haram lokma hususuna dikkat edip etmediklerini sorup, sonrasında başka mevzulara geçerdi.³²³

Mahmut Sâmi Efendi helal lokma hassasiyeti hususunda şöyle buyururdu: “Kulun Allah tarafından duasının kabul olunması için ilk şart; helal lokma ile gönül âlemini ıslah etmesi, son şart ise ihlas ve huzur-i kalptir. Şayet ağza konulan lokma helal bir lokma değilse, o kimsenin ihlası ve huzurlu olması, ibadetlerinden lezzet alması çok zordur”.³²⁴

Sâmi Efendi bir nişan merasimine davet edilmişti. Damat’ın nişan yüzüğünün takılması da Sâmi Efendi’den istenmişti. Sâmi Efendi tepsideki yüzüğün altın olduğunu fark edince, kendi parmağındaki yüzüğü çıkartarak damadın parmağına takmış ve: “bunu günün hatırası olarak kabul edin” demiştir. Altın yüzüğü de damat’a vererek: “bunu da birine hediye edersiniz” diyerek haram noktasındaki hassasiyetinin gereğinin en güzel bir şekilde örneğini ortaya koymuştur.³²⁵

---

³²¹ Adem Ergül, *Aziz Ümmete Doğru*, s.226.

³²² Topbaş, *Sultan ’ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.26.

³²³ Topbaş, *Altın Silsile*, s.518.

³²⁴ A.g.e., s.519.

³²⁵ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 1*, s.24.

Sâmi Efendi kul hakkına özellikle dikkat ederdi. Bineceği dolmuşa veya herhangi bir vesaite insanlar benden dolayı geç kalmasınlar düşüncesiyle parasını bozuk ve tam olarak hazırlar, gişede para bozdurmak için zaman kaybettirmezdi.³²⁶

3.3.13. Daima Ümit Yolunu Tutmak

Allah dostları en menfî hâdiseden bile olumlu neticeler çıkaran yani olayların arka planındaki hikmeti gören kişilerdir.³²⁷ Sâmi Efendi de hangi hâdisе olursa olsun olumsuz bir vaka da olsa, her şeyi hayra yormayı kendisine prensip edinmiştir.³²⁸

Sâmi Efendi Allah demenin bile yasak olduğu o zor dönemlerde, sevenlerini hiçbir zaman ümitsizliğe düşürmemiş, devamlı olarak ümit var olmaya sevk etmiştir. Ziyaretine gelenler her ne kadar da ihmalkâr ve hatalı kimseler olsalar dahi bunu asla onların yüzlerine vurmaz nazik bir üslupla gönül alıcı şekilde irşadını gerçekleştirirdi. Muhatapları da onun bu latif işaretlerinden gereken dersi alırlar ve hallerini ıslah hususunda kararlı bir şekilde gayretle huzurlarından ayrılırlardı.³²⁹

3.3.14. Kardeşlik İklimini Canlı Tutmak

Allah dostları peygamberlerin varisi olarak “nefsî nefsi” değil de “ümmeî ümmetî” diyerek yaşamışlardır. Her fırsatta ümmetin birliği, dirliği, izzeti ve şerefi için çalışıp dua ederler.

Sâmi Efendi de aynı şekilde ümmetin birliği, şerefi ve izzeti için çalışıp dua eden bir Allah dostu idi. Musahabe adlı kitabının ilk konusu “müminler kardeşir” başlığını taşıyarak sohbetlerinde din kardeşliğinin kan kardeşliğinden daha üstün olduğunu ifade ederek, müminlerin kaynaşması, kenetlenmesi ve müminler arasında soğukluğun giderilmesi konusunda gayret sarf ederdi.³³⁰

---

³²⁶ Topbaş, *Altın Silsile*, s.512.

³²⁷ Mustafa Eriş, *Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar- 2*, s.145.

³²⁸ Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, s.56.

³²⁹ Topbaş, *Altın Silsile*, s.516.

³³⁰ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4*, s.21.

Sâmi Efendi Medine'ye hicret için yola çıktıklarında bazı sevenleri ile hava limanının son çıkış noktasına kadar vardıklarında bile mahzun bakışlarla, gözyaşları içerisinde manevi evlatlarına adeta bir ufuk ve hedef gösterircesine şu nasihatler de bulunmuştur: “Dua edin! Allah, Ümmet-i Muhammed'i birbirine sevdiren. Birbirlerinin ayıplarına bakmaksızın birbirlerini sevmeyi nasip etsin” diye buyurmuştur. Bu minvalde manevi evlatlarını da sevgi dolu bir gönle sahip hizmet insanı olma noktasında yetiştirme gayreti içerisinde olmuştur.³³¹

Sâmi Efendi'nin oluşturduğu kardeşlik sevgi halkalarının temel sebeplerinden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Hiç kimseyi incitmemek ve hiç kimseden de incinmemek.³³²
2. Meclislerde İnsanların birbirleri hakkında su-i zanda bulunmasına veya gıyaplarında konuşulmasına ve dedikodulara asla izin vermemek. Sami Efendi'ye Adana'dan bir talebesi gelerek yeni vazifelendirilen kişiye pek kalbinin ısınmadığı hususunda birtakım sözler sarf eder. Sâmi Efendi bu söylem karşısında hiç yorum yapmadan tatlı bir sitemle şu cevabı verir: “Evladım! Siz bir kuyumcuya gittiğinizde kuyumcuya mı yoksa alacağınız altına mı bakarsınız? Kuyumcunun sakalına, boyuna bakmazsınız alacağınızı alıp çıkarsınız” cevabı vererek huzurlarında kimsenin dedikodusunu veya gıybetinin yapılmamasına en güzel bir ifade ile karşılık vermiştir.³³³
3. Muhatabının kötü zanda bulunmasına sebep olacak düşüncelerden hal ve hareketlerden sakınmak.
4. Hiç kimseye karşı kin tutmamak ve haset etmemek.
5. İnsanların ayıplarını görmemek ve kusurlarını araştırmamak.³³⁴
6. Hiç kimseyi eleştirmemek ve yargılamamak.³³⁵

---

³³¹ A.g.e., s.22.

³³² Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 2*, s.137.

³³³ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4*, s.35.

³³⁴ A.g.e., s.23-36.

³³⁵ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 2*, s.145.

Sâmi Efendi (k.s.) sohbetlerine gelen herkesi önce gözlerine bakarak süzer kalbi alışveriş gerçekleşir sonrasında ise: “Dikkat ediniz hiçbiriniz arasında kan karabeti yok, bu sebeple Din kardeşliği kan kardeşliğinden evladır. Bizleri uzak diyarlardan bir araya getirip toplayan kardeş kılan Allah’a hamd ederiz.” sözünü sohbetlerinde çok sıklıkla kullanırdı. Hemen hemen sohbetlerine devam eden herkes bu sözü ezberlemiştir.³³⁶

Allah için kurulan kardeşlik ve sevgi halkaları insanı ruhen besleyen, güçlü kılan ve pozitif enerji aktarımı sağlayan bir disiplindir. Bu hususta Sâmi Efendi: “Bir ihvan bir ihvanı Allah için severse o onun mürşidi olur. Ondan feyiz alır.” buyurmaktadır.³³⁷

3.3.15. İmkanlarını ve Vaktini Cömertçe Paylaşmak

Sâmi Efendi’nin irşad hayatı fedakârlık ve isâr örnekleri ile doludur. Bir ticari şirketin muhasebesini tuttuğu zamanlarda iş yerine gidip gelirken, dolmuşa binmeyip Karaköy’den Tahtakale’ye kadar yürümeyi tercih ederek, dolmuşa vereceği para ile de Allah (cc.) vermiş olduğu sıhhat nimetinin karşılığı olarak, parayı bir zarfın içine koyup büyük bir nezaket içerisinde teşekkür edası ile ihtiyaç sahiplerine tasadduk ederdi.³³⁸

Sâmi Efendi içinde bulunmuş olduğu dönemin gerek siyasi gerekse ekonomik olumsuz şartlarına rağmen son derece misafirperver bir yapıya sahipti. Misafirlerini mütebessim bir yüzle karşılar ve hiç kimseye karşı “şunu yapın”, “bunu getirin” diye emri vâki ifadeler kullanmaz. Hizmetlerini mümkün mertebe kendi elleri ile yapmaya gayret sarf ederdi.³³⁹

Allah dostlarının hepsinin ortak özelliği cömert olmalarıdır. Bu merkezi şahsiyetlerin hayat hikâyelerini okuduğumuzda cimri bir Allah dostuna kimse rastlamamıştır.³⁴⁰

---

³³⁶ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 1*, s.63.

³³⁷ A.g.e., s.65.

³³⁸ Topbaş, *Altın Silsile*, s.516.

³³⁹ Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, s.57.

³⁴⁰ A.g.e., s.142.

Sâmi Efendi maddi imkânların, yoksulluğun en kısıtlı olduğu bir zaman diliminde yaşamıştır. Ailesinden intikal eden servet ve mirasa el sürmediği için çok zengin ve varlıklı biri değildi. Ama son derece cömertti.³⁴¹ Adana’da küçük bir ticari işletmenin muhasebesini tutarak geçimini idame ettiren Sâmi Efendi işletme sahibi tarafından aylık maaşı bir zarf içerisinde kendisine verildiği esnada bir fakir gelip kendisinden sadaka istediğinde zarfı açmadan olduğu gibi ihtiyaç sahibine vermiştir. Kendisine hediye edilen seccade, tesbih, kalem ve halı gibi en kıymetli eşyaları dahi günü gününe ehlini bulup vermesi en çok haz aldığı durumlardan biridir.³⁴²

Sâmi Efendi’nin sadaka verme adabı şu şekildedir: Sadakayı bir zarfın içine koyup ihtiyaç sahibine تنها bir yerde “Lütfen! Şu emaneti kabul buyurunuz” diyerek nezaket ve güler yüzle muhatabına tevdi ederdi.³⁴³

Devlethanelerinde çeşit çeşit olmak üzere çok miktarda yemekler yapılır, kendileri çok az yiyerek büyük bir kısmı gelen misafirlere ikram edilirdi. Arta kalan yemekleri de komşulara gönderilirdi.³⁴⁴

Sâmi Efendi (k.s.) kendisini herhangi bir dünyevi sıkıntısından dolayı ziyarete gelenlere Allah (cc.) rızası, hastalıkların ve musibetlerin def-i için kurban kesmeyi ve sadaka vermelerini tavsiye ederdi.³⁴⁵

Sâmi Efendi hazretlerinin hasletlerinden biride herhangi bir yere ziyarete gittiğinde küçük büyük, az veya çok ayrımı yapmadan muhabbetin oluşmasına sebep olacak tarzda mutlaka hediye alıp, eli boş bir şekilde gitmezdi.³⁴⁶

---

³⁴¹ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, s.25.

³⁴² Topbaş, *Altın Silsile*, s.519.

³⁴³ Topbaş, *Sultan ’ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.31.

³⁴⁴ Topbaş, *Altın Silsile*, s.520.

³⁴⁵ Topbaş, *Sultan ’ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.75.

³⁴⁶ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 2*, s.104.

O varlıklı bir aileye mensuptu. Adana çarşı merkezinde Ramazanoğlu ailesinden miras olarak kalan elli beş adet dükkânı Medine-i Münevvere'ye hicret edecekleri zaman vakıflara bağışlamıştır.³⁴⁷

Kâbe-i muazzama ziyaretinde sevenleri ile genellikle altınoluk karşısında oturlardı. Bir defasında bir fakir kendisinden tam yedi defa sadaka istemiş ve yedisinde de Sâmi Efendi adamı boş çevirmemiş hatta refiklerinden biri durumu fark edince Sâmi Efendi'ye: “Efendim! Bu kişi sizden sadakayı alıyor ve arkaya geçiyor, bir müddet sonra tekrar gelip sizden sadaka istiyor, tam bu yedinci gelişidir” diyerek bir hatırlatmada bulunduğunda. Sâmi Efendi refikine tebessüm ederek: “Öyle mi?... Mademki istiyor vermek lazım hiç vermemektense az da olsa vermeyi tercih etmek lazım” demiştir.³⁴⁸

Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun hayatındaki infak duygusu ikram etmek, yedirmek ve ihsan etmek üzerine kurulmuş bir hayat tarzına sahipti. Halifelerinden olan Musa Topbaş (k.s.) Efendi Sâmi Efendi'yi “*Sultanü'l Arifin*” adlı eserinde “Vermek, vermek, yine vermek!” olarak vasıflandırmıştır.³⁴⁹

3.3.16. Sabır ve Sebatla İrşada Devam Etmek

Sabır, sözlükte dayanmak, katlanmak ve dayanıklılık manalarına gelmektedir.³⁵⁰ Her güzel ahlakın oluşma sürecinin başı sabır ile olur. Bu yüzden ahlak seviyesi yüksek toplumların oluşmasında sabrın önemli bir yeri vardır. Konunun önemine binaen olacak ki sabırdan türetilmiş çeşitli anlatımları Kur'an'ı Kerim'de tam 133 yerde geçmektedir.³⁵¹ Allah'ın isimlerinden biri de “Es-Sabûr” dur.

Sabrın kısımları şu şekildedir:

---

³⁴⁷ A.g.e., s.157.

³⁴⁸ A.g.e., 152.

³⁴⁹ A.g.e., 154.

³⁵⁰ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.567.

³⁵¹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.410.

1. Allah'ın emirlerini yerine getirme noktasında taat ve ibadette nefse gelen ağırlığa karşı sabır.
2. Allah'ın yasaklarından kaçma husunda, günaha girmemek için nefsin çekiciliği ve şeytanın kışkırtmalarına karşı gösterilen sabır.
3. Dünyevi imtihanlar ve musibetlerle karşılaşıldığı anda musibetlerin ilk anında gösterilen sabır.³⁵²

Tebliğ, davet ve irşad faaliyetlerinde sabır bu vazifeyi üstlenenlerin en önemli yol azıklarından biridir. Sâmi Efendi'nin hayatında da irşad faaliyetlerini icra ederken göstermiş olduğu sabır örnekleri çoktur. Tekkelerin ve tarikatların kapatılıp yasaklanmasından kaynaklı olarak dönemin zor şartlarına rağmen ihvanını sohbetlerden, ziyaretlerden mahrum bırakmamıştır. Dönemin şartlarında bir kereste şirketinin muhasebesini tuttuğu halde, hangi şartlarda hangi ortamda olursa olsun tedbiri de elden bırakmayarak çevresinde sohbet halkaları oluşturmaya başlamıştır. Etrafında oluşan bu sohbet halkalarındaki insan gruplarının bir kısmı ticaret erbabı, bir kısmı sanayici olmasının yanında bazen de davet ve irşattaki muhatabı cami avlularında veya etkileşim içerisinde olduğu mekânlarda belirli bir yaş gurubuna sahip olan kişilerden oluşmakta idi. Sâmi Efendi mütevazı olan duruşu ile sıradan bir vatandaş gibi insanları Allah ve Resulüne davet ederken, karşısındaki kişiler Sâmi Efendi'nin konumunun ve sohbetteki kastının önemini kavrayamadığından bazen bacak bacak üstüne atarak parmaklarının arasında sigara dumanı üflerken, sohbetlerini dinliyordu. Sâmi Efendi o sigara dumanların arasında sabırla aradığı insanı bulmaya çalışmıştır.³⁵³ Sâmi Efendi'nin amacı “mükerrer insan modeli” yetiştirmek olduğu için adeta bir çiftçinin yetiştirmiş olduğu mahsulün içindeki zararlı otları, haşereleri temizlediği gibi muhataplarını sabırla kalbini istila eden manevi hastalıklardan temizlemeyi görev edinmiştir. Bu sebepten Sâmi Efendi'nin irşad sürecinin her aşamasında sabrın örneklerini görmek mümkündür.

---

³⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi‘u’s-şâhîh, nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ (b.y.: Dâru İbni Kesîr, 1414/1993), “el-Cenâiz”, 31 (No. 1223); Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.409.

³⁵³ Gökteş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, s.120-121.

Tebliğ, davet ve irşadda devamlılık esastır. Nasıl ki modern tarımda bitkilerin yetişmesinde sulama sistemlerinde az ve devamlılık esası üzerine kurulu “damlama sistemi” daha verimli sonuçlar veriyor ise irşad faaliyetlerinde de az da olsa devamlılık önem arz etmektedir.

İçinde yaşadığı zor şartlara rağmen bazen arabayla, bezen de binek sırtında Anadolu’nun birçok iline seyahatler düzenlemiştir. Hatta bu Anadolu ziyaretlerinde kalacak yer imkânı olmadığı zamanlarda gerek cami avlularında gerekse dışarda çimlerin üzerinde de olsa istirahatini gerçekleştirmiş ve bu zorlu şartlar altında irşad da devamlılık prensibi gereği irşad faaliyetlerini aksatmamıştır.³⁵⁴

3.3.17. Birlik ve Beraberlik İçinde Kimseyi Dışlamamak

Allah dostlarının ufku en olumsuz şartlar içerisinde dahi bir müspeti yakalayabilme özelliğine sahiptir. Sâmi Efendi de hep güzel şeyleri görmeyi ve güzel şeyleri duymayı arzu ederdi. Hiçbir kardeşinin arkasından kötü bir söz veya bir eleştiri duymak istemezdi.³⁵⁵ Sâmi Efendi’nin herhangi bir kişi ile çekiştiği, münakaşa ettiği veya bir kişinin gıybetini yaptığına kimse şahit olmamıştır.³⁵⁶ O yapılan hatalar karşısında hiç kimseye kızmaz ve kırılmazdı. Bir kişi hatasından dolayı özür beyan etse hemen özrünü kabul edip, daima af yolunu seçerdi.³⁵⁷

Sâmi Efendi bir bayram sabahı birkaç ihvanı ile beraber bir hoca efendiyi ziyaret etmek istediğinde ihvanından bir tanesi “Efendim! Siz her bayram bu zat-ı ziyaret ediyorsunuz fakat bu zat size hiç iade-i ziyarette bulunmadı. Ayrıca imam hatiplere de karşı olan bir kişi” diye gönlünden geçenleri arz edince Sâmi Efendi “O da Kur’an-ı Kerim okutuyor, öğretiyor ve hafız yetiştiriyor.” cevabını vererek ayrıştırıcı olmadan güzellikler etrafında kenetlenilmesi gerektiğini, muhatabını incitmeden onun ufkunu açacak farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.³⁵⁸

---

³⁵⁴ A.g.e., s.37.

³⁵⁵ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 4*, s.61.

³⁵⁶ Topbaş, *Sultan ’ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmi Ramazanoğlu*, s.14.

³⁵⁷ A.g.e., s.15.

³⁵⁸ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 2*, s.144.

3.3.18. Her Hususta İhlasa Dikkat Çekmek

Allah (cc.) Kur'an'ı Kerim'de Hz. Peygamber Muhammed Mustafa (s.a.v.) şahsında Müslüman kimliğinin vizyon ve misyonunu nasıl olması gerektiğini “Ey Muhammed! De ki: “Şüphesiz benim namazım da diğer ibadetlerim de yaşamım da ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir”³⁵⁹ âyet-i kerimesi ile ifade etmiştir. Allah'ın rızasını kazanacak ve ahiret hayatının tek sermayesi olacak salih ameller bu niyet doğrultusunda oluşmaktadır. Bunun içindir ki Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde: “yapılan işler niyetlere göre değerlendirilir.”³⁶⁰ buyurmaktadır.

Allah dostlarının da şu dünya hayatındaki tek hedef ve arzuları yaptıkları her işi, Rablerinin sevgisi ile dolu bir gönülle, dünyevî, nefsanî arzu ve isteklerden arınmış bir şekilde, sadece ve sadece Allah'ın rızası doğrultusunda yapmayı amaçlamaktadır. İhvanını da aynı amaç doğrultusunda yetiştirmeyi dert edinmişlerdir. Bunun içindir ki bu merkezî şahsiyetlerin son derece titiz ve disiplinli bir hayatları vardır.³⁶¹ Bir defasında Sâmi Efendi'nin genç bir talebesi kendisine: “Efendim! Çalışırsam evliya olabilir miyim?” dediğinde Sâmi Efendi bu hususta hikmetli ve hedef gösterici şu nasihati vermiştir: “Evliya olmak için çalışırsanız, evliya olamazsınız amma Allah'ın rızasını kazanmak için çalışırsanız Allah sizi dilerse evliya yapar.”³⁶²

Bir işe sırf Allah'ın rızası gözetilerek başlanırsa Allah (cc.) o işte meydana gelebilecek eksikleri tamamlar.³⁶³

3.3.19. Tevekkül, Teslimiyet, Tefekkür ve Rıza Halini Kuşanmak

“Tevekkül” sözlükte; dayanmak, güvenmek, bel bağlamak gibi manalara gelmektedir. Din dilinde ise tevekkül; her hususta ve her şartta Allaha güvenmek, dayanmak, teslim

---

³⁵⁹ el-En‘âm, 6/162.

³⁶⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmail el- Buhârî, *el-Câmi‘u’s-sahîh*, thk. Mustafa Dîb el Buğâ (Dımeşk: Dâru İbn-i Kesir, Dâru’l- Yemâme, 1993) Bed’ü’l-vahy, 1.

³⁶¹ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 4*, s.65.

³⁶² A.g.e., s.68.

³⁶³ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 1*, s.57.

olmak gibi işleri Allaha havale etmektir.³⁶⁴ Gerekli tüm tedbirleri aldıktan sonra işi şüphesiz bir inançla Allaha havale etme işine tevekkül denir.³⁶⁵

Sâmi Efendi ise tefekkürü şu şekilde tanımlamaktadır: “İnsanın maksadını istihdaf için tevessül etmesi icap eden sebeplerin kifayeti hakkında Cenab-ı Allah’a itimat etmesidir.”³⁶⁶ Dolayısı ile insan yapmış olduğu iş ne olursa olsun sadece kendi gayretine güvenmemelidir. Eğer kişi yapmış olduğu işte kendi gayreti ile başarıya ulaştığı kanaatine varırsa bu Allah’ın gücünü ve tasarrufunu inkâr etmek demektir. “De ki: Allah’ın bizim için yazdığından başkası bize erişemez. O, bizim Mevla’mızdır. Onun için müminler sadece Allah’a dayanıp güvensinler.”³⁶⁷ âyet-i kerimesinin ışığı doğrultusuna her işte Allah’a tevekkül müminlerin özelliklerindendir. Tasavvuf literatüründe ise tevekkül ret ile kabulün eşit olması demektir. Örneğin bir kişinin malı çalınsa onun ziyanı ile endişeye düşmemesi gerekir veya helal yollardan ciddi manada mal sahibi olsa sekinetini muhafaza etmelidir. Tevekkül kalbi bir durumdur.³⁶⁸ Zahirî tedbirler kalbin tevekkülüne aykırı değildir. Sâmi Efendi de irşad faaliyetlerinde tasarruf yetkisine sahip olmasına rağmen tedbir almayı ihmal etmemiş bu bağlamda sebeplere takılıp kalmayıp, Cenab-ı Hakk’ı düşünerek, ona dayanarak, müşahede denizinde kaybolmuştur.

“Teslimiyet” kelime manası olarak; teslim olmak, boyun eğmek anlamlarına gelir. İstılahta ki manası ise; sûfinin manevi yolda mürşidine teslim olması hatta akla aykırı gelen, kendince öyle ki helak gibi gözüken şeylere dahi rıza göstermesine denir.³⁶⁹

---

³⁶⁴ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.658.

³⁶⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.494.

³⁶⁶ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Musahabe-2* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), s.170.

³⁶⁷ et-Tevbe,9/51.

³⁶⁸ Ramazanoğlu, *Musahabe-2*, s.170.

³⁶⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.491.

İnsan, manevi yolda sadakat, sebat ve teslimiyet ile mesafe kat eder ve bu hususlarla imtihan olunur. Sadakat, teslimiyet ve sebat edenlere yollar açılır. Yine bu yollarda yapmacık davranışlara, yapay sevgilere asla yer yoktur.³⁷⁰

Sâmi Efendi bir gün ihvanı ile beraber ev sohbeti icra ederken sohbet esnasında ihvandandır biri “Ben boş bir adamım şu insanlara bak nur yüzlü simalara sahip tertemiz insanlar ben bunların yanında olmaya layık değilim.” diye içerlerken Sâmi Efendi bir ara sohbetin konusunu değiştirip: “Şu karşıdan geçen trene bakın! Önde bir lokomotif arkada birkaç tane vagon var vagonların kimisi dolu, kimisi boş ama hepsi birbirine bağlanmış vaziyette gidiyor. Dolusu da boşu da lokomotifine bağlı olduğu müddetçe menzil-i maksuda ulaştıracaktır.” örneğini vererek manevi yolda asıl olan temel kıstasın teslimiyet olduğunu ifade etmiştir.³⁷¹

“Tefekkür”, sözlükte kelime manası itibari ile bir şeyi düşünmek, muhakeme yapmak, hatırlamak anlamlarına gelmekte olup “fıkır” kökünden türemiştir.³⁷² Tasavvuf kültüründe ise tefekkür, hikmeti yakalamaya yardımcı olan bir ağ olarak tanımlanır. Allah’ın zatını değil de nimet ve kudretini düşündürmeye sevk eder. Tefekkür, kalbin iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilmesini sağlayan kandildir. Yani tefekkürsüz bir kalp karanlıklar içerisinde kaybolmuş bir kalptir.³⁷³

Kuran’ı Kerim’de tam 137 yerde Allah (cc.) insanoğlunu kâinata ki ilahi kudret ve nakışlarını, azamet ve tecellilerini düşünmeye, tefekkür etmeye davet ediyor. Kişinin insan-ı kâmil olabilmesi için Allah’ın emirlerini tutarak devamlı tefekkür ve daimî zikir halinde olabilmesi lazımdır.³⁷⁴ Sâmi Efendi de (k.s.) bu âyet-i kerimeler ışığında hareket ettiğinden, irşad hayatına baktığımızda tefekkürün irşad metotları bağlamında örnekleri ile beraber önemli bir yeri vardır. Sâmi Efendi sevenleri ile beraber bir ev sohbeti esnasında iken, sohbet notlarının üstüne nokta büyüklüğünde küçük bir

---

³⁷⁰ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 4*, s.86.

³⁷¹ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 1*, s.68-69.

³⁷² Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.641.

³⁷³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.483.

³⁷⁴ Ramazanoğlu, *Mükerrer İnsan*, s.51.

böcek konmuştu. Bu hadise karşısında sohbet meclisindeki ihvanı tefekküre davet ederek şu kadar küçük bir böcekte bütün bir hayatın olduğunu, bir de bu koca kâinatta sayısız mahlûkatın olduğunu ve bütün bunların yanında Allah'ın kudret ve azametinin büyüklüğünü düşünmemiz gerektiğini ifade ederek muhataplarını tefekküre davet etmiştir.³⁷⁵ Yine başka bir sohbetinde: “İnsanoğlunun sadrında o kadar fazla sayıda hücre var ki, bu hücreler yedi kat semayı kuşatır. İnsan ne kadar mükerrem değil mi? Fakat maalesef büyük bir çoğunluğumuz gafletteyiz.” buyurarak ihvanına insan kendi içinde barındırdığı cevherin farkında olmalı, yedi kat semayı kuşatacak hücreleri harekete geçiren etkenin Allah'ın zikri olduğunu hatırlatarak, sohbet meclisindeki kişileri İnsanlarının çoğunun gafil olduğu farklı bir tefekkür iklimine götürmüştür.³⁷⁶

3.3.20. Muhatabın Anlayacağı Seviyeye Göre Konuşmak

Peygamberler, peygamber varisleri, tebliğ ve irşad alanında yetkin kişilerin en belirgin yöntemlerinden biri de tebliğ, davet ve irşad faaliyetlerinde hikmet prensibi gereği muhatabının anlayacağı tarzda seviye durumuna göre konuşmasıdır. Sâmi Efendi de bu hususta manevi eğitimin önemini ihvanının meslekî ve meşrebî durumuna göre ifade edip konunun daha iyi anlaşılmasını sağladı. Fidan aşılama sanatı ile uğraşan bir ihvanına teslimiyet, muhabbet ve rabita kavramlarının ruhunu anlaması için önce kendisine kaliteli bir fidan aşılama işini nasıl olması gerektiğini sorduğunda ihvanı şu şekilde: “Efendim! Öncelikli olarak ağaçların dal kısmını keser, filizi ağacın asıl kök kısmına aşı yapar ve hiç hava almayacak şekilde sıkıca bağlarız. Ağacın altındaki yabancı otları da temizleriz” diye cevap verdiğinde Sâmi Efendi şu şekilde karşılık vererek muhatabının en verimli bir şekilde konuyu anlamasını sağladı:

“Evladım! Manevi eğitim de böyledir. İnsanın kemale ermesi ve bunun sonucunda meyveler verebilmesi için araya hava boşluğu girmeyecek şekilde sıkı sıkıya bağlılık yani teslimiyet, muhabbet ve sevgi bağı olan rabita şarttır. Aynı zamanda kişinin manevi gelişimini engelleyen kin, kibir, gurur, ucup ve haset gibi kalbi hastalıklardan temizlenmesi gerekir.”³⁷⁷

---

³⁷⁵ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 2*, s.62.

³⁷⁶ A.g.e., s.64-65.

³⁷⁷ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 1*, s.78-80.

Sâmi Efendi İbnü'l- Arabî'yi ulaştığı manevî derecelerden dolayı çok takdir etmesine rağmen eserlerindeki ifadelerini, ihvanına anlayamayacaklarından veya kendilerince yanlış mana verme ihtimallerinden dolayı çok kullanmazdı. İbnü'l- Arabî'nin eserlerini ancak kemale ermiş derecesi yüksek kişilerin okuması ve istifade etmesi gerektiğini söylemiştir.³⁷⁸

3.3.21. Dış Görünüşe Dikkat etmek

Sâmi Efendi giydiği elbiselerin temiz ve düzgün olmasına önem verirdi. Sakalı da bir tutamı geçmezdi.³⁷⁹ Müminlere karşı daima güler yüzlü olup, kendi halinde iken mütebessim ve düşünceli bir yapıya sahipti. Beyaz renkli elbiseler giymeyi daha çok severdi.³⁸⁰

Tebliğ ve irşad ile görevlendirilmiş kişilerin, simaları etraflarına sıcak bir tebessüm saçmalıdır. Muhataplarına karşı çatık kaşlı olmamalarını tavsiye ederdi.³⁸¹

3.3.22. Geri Bildirim ve Durum Değerlendirmesi Yapmak

İnsan yaptığı işlerde veya hizmetlerde verimli olup olmadığını anlamak için bir raporlama, gözlemlleme ve analiz yaparak kendisini hesaba çekmelidir. Bu ölçü Allah dostlarının hayatlarında vardır. Sâmi Efendi de bu dert ile dertlenmiş bir şahsiyettir. Muhataplarına karşı göstermiş olduğu nitelikli ilgi ve alaka bunun en büyük delillerindendir. Hatta bir defasında Sâmi Efendi Erenköy'de kalabalık bir cemaate sohbet yaptıktan sonra eve döndüklerinde bir tebliğci hassasiyeti içerisinde damadı olan Ömer Bey'e: "Evladım Ömer! Sohbet yapıyoruz ama ihvana faydalı olabiliyor muyuz?" buyuruyor. Ömer Bey'de kendisinin ve ihvanın kanaatlerini şu şekilde dile getiriyor:

"Efendim! Elhamdülillah çok faydalı oluyor. Kardeşler sohbetlerinizde halden hale giriyor. Kalplerimiz füyûzat ile doluyor. Rabbimiz zat-ı âlinize uzun ömürler ihsan

---

³⁷⁸ Sadık Dana, *Mahmut Sâmi Ramazanoğlu*, s.62.

³⁷⁹ Topbaş, *Altın Silsile*, s.516.

³⁸⁰ Karabulut, *Arifler Sultanı Ramazanoğlu Mahmud Sami*, s.18.

³⁸¹ Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4*, s.132.

eylesin. Bu ruhani sohbetlerden bizleri mahrum etmesin, hep birlikte kardeşlerle beraber size dua ediyoruz” şeklinde cevap veriyor. Bunun üzerine Sâmi Efendi bu nimetleri lütfedene hitaben: “Elhamdülillah!.. Elhamdülillah!.. Elhamdülillah!” diyerek ellerini yüzüne kapayarak Rabbine hamd ediyor.³⁸²

Sâmi Efendi’nin kurmuş olduğu bu sohbet halkalarına, verilen evrâd ve ezkâr’a ihlas ve samimiyetle bir sevgi disiplini içerisinde devam edenlerde kibirden tevazua, katı kalpli olmaktan merhamete, cimrilikten cömertliğe, tembellikten gayrete, kabalıktan nezakete, dağınıklıktan tertip düzen ve disipline gibi manevi terakkiler, gözle gözlemlenebilir değişiklikler ve inkişaf lar meydana gelirdi.³⁸³

---

³⁸² Mustafa Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi’den Hatıralar- 2*, s.171.

³⁸³ Topbaş, *Altın Silsile*, s.527.

SONUÇ

Bu çalışmada Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun kısaca hayatı ve özellikle tebliğ, davet ve irşad faaliyetlerinde kullandığı usul ve üslub tespit edilmeye çalışılmıştır. Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun irşadının usulü ana hatları ile üç noktada incelenmiştir. Bunlar; irşadının temelleri, irşad vasıtaları ve irşadının üslubu ve metotlarıdır. İrşadının temeli, sahih bir itikat, zaruri bilgi temeli-ilmihal, salih amellere teşvik, Allah Resul'ünün örnekliği, sahabe örnekliği, bid'at ve hurafelerden uzak tasavvufi bir anlayış ve tam bir mücahede üzerine kuruludur. O, irşad vasıtaları olarak sohbet, evrâd ü ezkâr ve altın silsileye rabıtayı kullanmıştır. Sâmi Efendi'nin irşad üslubu ve metotları ise gönlü merkeze almak suretiyle her türlü vesileyi bu yolda kullanmak şeklinde gerçekleşmiştir. Bu metotların beklide en önemlisi onun hal dilidir.

Araştırma bulgularından hareketle, Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun irşad üslubu ve metotların başında öncelikle kendi şahsında güzel bir temsil, hal dili ve bu bağlamda takva imamlığı gelir. Kur'an ve sünnet çizgisinde bütün güzellikleri kendi şahsında yaşamış, sözden çok sükûta ağırlık vererek, hal dili ile etrafına örnek olmaya çalışmıştır. Bunun yanında takva imamlığının bir gereği olarak zamanının problemlerine ilmi müktesebatı ile çözümler üretmiştir. Etkileşim içerisinde olduğu kişileri, karamsarlığa düşürmeyip, daima ümit yoluna sevk etmiştir.

Sâmi Efendi'nin irşaddaki amacının ihvanını "kalb-i selim" kıvamına ulaştırmaya vesile olmak olduğu için manevi terbiyenin merkezi olarak nefsi ve kalb-i görmüştür. İrşad faaliyetlerinde tedaviye önce buradan başlamıştır. Bunun için sabırla, tevekkül, teslimiyet ve rıza halini kuşanarak, riyazet halinde, edebe riayet ederek, daimî zikir, tam bir mücahede yöntemleri ile yol alınması gerektiğini ifade etmiştir.

Sâmi Efendi'nin en bariz göze çarpan özelliklerin biri de tevazu, kibarlık ve zarifliğidir. Muhataplarına bu vasıflarla muamelede bulunmuş, engin muhabbet ve merhamet ikliminde zengin- fakir, rütbeli-rütbesiz gibi hiçbir statü ayrımı yapmaksızın onlara değer vermiş, saygılı olmuş, nitelikli ilgi ve alaka göstermiştir. İrşad faaliyetlerindeki bu usul ve üslubu ile de birçok insanın imandan ihsan kıvamına doğru evrilerek, Allah (cc.) ile buluşmasına sebep olmuştur.

Sâmi Efendi Osmanlı Devleti'nin sonu ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinin başında yaşamış din hizmetleri alanında adeta bir köprü görevi görmüştür. Yaşamış olduğu zaman dilimi, din hizmetleri adına zorlu süreç olmasına rağmen, irşad faaliyetlerinde Kur'an ve sünnet çizgisinden taviz vermeden, ihvanını ümitsizliğe düşürmeden, tedbiri elden bırakmadan, insanları ötekileştirmeden, birlik ve beraberlik içinde kardeşlik iklimini daima canlı tutma gayreti içerisinde olmuştur.

Sâmi Efendi tasarruf ehli olmasına rağmen irşad faaliyetlerinde her hususta ihlas üzere olmaya dikkat çekmiş ve en büyük kerametini ehli sünnet çizgisinde, istikamet üzere olunması gerektiği fikrini savunmuş, hayatına tatbik etmiş, ihvanını da bu hal üzere irşad etmiş ve örnek olmuştur.

Sâmi Efendi'nin irşad metotlarında disiplin göze çarpan en bariz yöntemler arasındadır. Disiplini kendi içerisinde, zaman disiplini, söz disiplini ve ibadetler noktasında disiplin olarak sınıflandırmak mümkündür.

Tebliğ, davet ve irşad önderleri hiç şüphesiz peygamberlerdir. Peygamberlerin görevlerinden biride "tezkiye" görevidir. Tezkiye, bütün duyguların iman süzgecinden geçirililerek arındırılmasıdır. Mahmut Sâmi Ramazanoğlu'nun irşad metotlarında bu manevi temizlik prensibini görmek mümkündür. Tasavvuf kültürünün ana gayesi de budur. Dolayısı ile peygamber varisi olan alimlerin bu vasıflara sahip şahsiyetler olduğunu ifade etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrahi. *Keşfu'l-Hafa ve Müzilu'l-İlbas Amm'eştehere Min al-Ahadis ala Elsineti'n-Nas*. 2 Cilt. Kahire: el-Mektebetül el-Asratül, 1. Basım, 2000.
- Argun, Selim. “Tebliğ ve Davet İlmi: Bazı Ön Görüler ve Teklifler”. *Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ*. ed. Hasan Kâmil Yılmaz- Faruk Kanger. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2021.
- Allah Dostunun Dünyasından Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler*. Sert, Abdullah-Taşgetiren, Ahmet, İstanbul: Erkam Yayınları, 2007.
- Baysal, Zehra. *Hiz. Peygamber'in Örneğinde Sözsüz İletişim*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı., 2022.
- Beyanuni, Muhammed E. *Davet İlmi (giriş)*. çev. Murat Kaya. Ensar Neşriyat, 2021.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik, 12. baskı., 2021.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları, 6. Baskı., 2014.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-. *es-Sihâh tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-İlim, 4. Basım, 1407.
- Çağrııcı, Mustafa. “Da‘vet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/16-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- . “Emir Bi'l-Ma‘rûf Nehiy Ani'l-Münker”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/138-141. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- . “Nasihat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/408-409. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çatlı, Mustafa. *Kur'anda Davet ve Çağdaş Davet Eğitimleri*. Konya: Esra Yayınları, 1996.
- Çelik, Celal. *Davetin Esasları ve Davetçinin Ahlakı*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2. Baskı., 2014.
- Çelik, Ömer vd. *En Güzel Öğretmen Hz. Muhammed Mustafa*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2014.
- Çetin, Atilla. “Hikmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/519-520. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el- Buhârî. *el-Câmi 'u 's-sahîh*. thk. Mustafa Dîb el Buğâ. 7 Cilt. Dîmeşk: Dâru İbn-i Kesîr, Dâru'l- Yemâme, 5. Basım, 1993.
- Erbilî, Muhammed Es'ad. *Mektûbât*. thk. Kamil Yılmaz- İrfan Gündüz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- Eriş, Mustafa. *Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 1*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- , "Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 2". İstanbul: Erkam Yayınları, 2015.
- , "Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 3". İstanbul: Erkam Yayınları, 2014.
- , "Mahmud Sâmi Efendi'den Hatıralar- 4". İstanbul: Erkam Yayınları, 2018.
- Ergül, Adem. *Aziz Ümmete Doğru*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2018.
- , "Huzur Bul Huzur Ver". İstanbul: Erkam Yayınları, 2018. Basım, 2018.
- Gök, Nejdî. "Adana Ramazanoğulları Ailesinden Mahmut Sâmi Ramazanoğlu Cumhuriyet Devri Anadolu Tasavvuf Anlayışında Yeni Bir Dönem-Erenköy Cemaati". *Tarihte Adana ve Çukurova*. ed. Yılmaz Kurt - M. Fatih Sansar. Adana: Akademisyen Kitap Evi, 2016.
- Göktaş, Vahit. *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara Kalem Neşriyat, 2018.
- İbn Sa'd. *et-Tabakâtü 'l-kübrâ*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 1. Basım, 1968.
- İç, Selim. *Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Karabük: Karabük Üniversitesi, 2019.
- Kâmil Yılmaz, Hasan. "Tebliğ, Davet ve İrşad ile İlgili Kavramsal Çerçeve". *Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ*. ed. Hasan Kâmil Yılmaz - Faruk Kanger. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2021.
- Kara, Mustafa. *Metinlerle Günümüzde Tasavvuf Hareketleri*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2002.
- Karabulut, Osman. *Arifler Sultanı Ramazanoğlu Mahmud Sami*. Konya: Şems Yayınları, 1994.
- Karagöz, İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet Yayınları, 5.Baskı., 2010.
- Karakuş, Abdulkadir. "Hz. Peygamber'in Tebliğ Dili ve Bunun Kur'ânî Temelleri". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 3/2 (31 Ekim 2019), 267-283. <https://doi.org/10.31121/tader.622034>
- Karaman, Fikret. *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*. Ankara: Diyanet Yayınları, 2007.

- Kaya, Murat. "Tebliğ ve Davette Terminoloji, Metodoloji ve Tarihsel Süreç". *Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ*. ed. Hasan Kamil Yılmaz - Faruk Kanger. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2021.
- Körün, Erdal. "Tebliğde Üslup" 14/2 (2012).
- Oral, Osman. "Şeyhülislâm Haydarizâde İbrahim Efendi'nin "Emir Bi'l-Ma'rûf Nehiy Ani'l-Münker" Adli Makalesi" 14/1 (Şubat 2016).
- Önkal, Ahmet. *Resûlullah'ın İslam'a Davet Metodu*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 15. Baskı., 2000.
- Özdamar, Mustafa. *Ramazanoğlu Mahmud Sâmî Efendi*. Kırk Kandil, 2008.
- Özdemir, Ali. *Beden Dili - Etkili İletişim - Etkili Konuşma*. İstanbul: Gece Kitaplığı, 2020.
- Râğıb el-İsfahânî. *el-Müfredât fî ġarîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: ed-Daru's-Şâmiyye, 1. Basım, 1412.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmî. *Ashâb-ı Kirâm Menâkıbı 1*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- , "Ashâb-ı Kirâm Menâkıbı 2". İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- , "Bakara Suresi Tefsiri". İstanbul, 2013.
- , "Bayram Sohbetleri". İstanbul: Erkam Yayınları, 2017.
- , "Bedir Gazvesi ve Enfâl Suresi Tefsiri". İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- , "Fatiha Süresinin Tefsiri". Erkam Yayınları, 2013.
- , "Hazreti Ali". İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- , "Hazreti Ebubekir". İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- , "Hazreti Halid bin Velid". İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- , "Hazreti Osman". İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- , "Hazreti Ömer". İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- , "Musahabe-(1-6)". İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- , "Musahabe-2". İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- , "Mükerrem İnsan". İstanbul: Erkam Yayınları, ts.
- , "Tebük Gazvesi". İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- , "Uhud Gazvesi". İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- Sadık Dana. *Mahmut Sâmî Ramazanoğlu*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1991.
- Sündüz Hanedar Oktar. *Kur'an da Tebliğ Metodu*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019.

- Şafii, İmam. *Er-Risale (İslam Hukukunun Kaynakları)*. çev. İbrahim Çalışkan - Abdulkadir Şener. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Tebriî, Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb et-. *Mişkâtü'l-mesâbih*. thk. Muhammed Nasuriddin el-Elbânî. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetül el-İslâmî, 3. Basım, 1985.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa bin Sevrâ bin Musa nin Eddahhak et-. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el Babî el Halebî, 2. Basım, 1395.
- Topaloğlu, Bekir. "İrşad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/454-455. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Topbaş, Musa. *Sultan 'ül-Arifin Eş-Şeyh Mahmud Sâmî Ramazanoğlu*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2018.
- Topbaş, Osman Nuri. *Altın Silsile*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- ". "Müslümanın Kendisiyle İmtihanında Tasavvuf". İstanbul: Erkam Yayınları, 2017.
- Tosun, Necdet. "Ramazanoğlu, Mahmut Samî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/442. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman. "Sohbet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/350-351. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Vahit Göktaş. *Tasavvuf Yazıları*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2014.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Hidâyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/473-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. thk. Asım Cüneyt Köksal - Murat Kaya. 4 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2021.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Altın Silsile*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2014.
- Zeydan, Abdulkerim. *İslam'da Davet ve Tebliğin Esasları*. İstanbul: Hisar Yayınları, 1979.

ÖZGEÇMİŞ

İlham ÇİÇEK

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ Anabilim Dalı Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ Bölümü, 2021, İstanbul

Lisans: Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümü, 2009, Eskişehir
Dicle Üniversitesi İlahiyat Bölümü, 2020, Diyarbakır

Ön lisans: Atatürk Üniversitesi İspir Hamza Polat Meslek Yüksekokulu Satış ve Pazarlama Bölümü, 2007, Erzurum

B. MESLEKİ DENEYİM

2007-2008 Milli Eğitim Müdürlüğü Vekil Öğretmenlik

2009-2012 İşletme Sahibi

2013-2021 Özel Sektörde Satış ve Pazarlama Uzmanı

2022- Diyanet İşleri Başkanlığı İmam- Hatip